

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Hadis Bilim Dalı

Yüksek Lisans

M. HAYRİ KIRBAŞOĞLU'NUN
ALTERNATİF HADİS METODOLOJİSİ ÖNERİSİ
VE HADİS İLMİNE KATKILARI

Müzeyen TANİN

19949015

Danışman

Prof. Dr. Ahmet KELEŞ

Diyarbakır-2023

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Hadis Bilim Dalı

Yüksek Lisans

M. HAYRİ KIRBAŞOĞLU’NUN
ALTERNATİF HADİS METODOLOJİSİ ÖNERİSİ
VE HADİS İLMİNE KATKILARI

Müzeyen TANİN

19949015

Danışman

Prof. Dr. Ahmet KELEŞ

Diyarbakır-2023

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “**M. Hayri KIRBAŞOĞLU’nun Alternatif Hadis Metodolojisi Önerisi Ve Hadis İlmine Katkıları**” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

01/02/2023

Müzeyen TANİN

İmza

ÖN SÖZ

Rahman Rahim olan Allah'ın adıyla

Hamd tümüyle Allah'a mahsustur. Allah'a hamd ederiz ve onun Resulü Hz. Muhammed'e (sav), onun alîne ve ashabına salât ve selam ederiz.

İslam; Allah'a, bir şuurla kendini teslim etmenin mücadelesini veren her bir Müslüman için dünya hayatının en kıymetlisi, en değerlisidir. İslam'ın doğru anlaşılması, doğru yaşanması için en temel başvuru kaynaklarımız ise Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber'in Sünnetidir. Bunlar, tarih boyunca Müslümanları Allah'ın rızasına ulaştırmada yol gösterici, aydınlatıcı birer kandil vazifesi görmüşlerlerdir.

Kur'ân-ı Kerîm'i doğru anlayabilmek için yüzlerce çalışma yapılmış, çeşitli türlerde ciltlerce tefsir kitapları kaleme alınmıştır. Günümüzde de karşılaşılan her yeni problem, olumlu veya olumsuz her gelişme idraklerimizi yeniden ve tekrardan Kur'ân-ı Kerîm'e yöneltmemize vesile olmakta, Kur'an'ın ışığı ile durumu değerlendirmeye, çözüm arayışlarına devam etmekteyiz.

Kur'ân-ı Kerîm'i anlama gayretinin ayrılmaz bir parçası da elbetteki onu tebliğ eden, onun ilk tatbikini yaparak Müslümanlara örnek olan Hz. Peygamberi anlamaktır. Kur'ân-ı Kerîm bir vahiydir, o vahyin ise hayatta, yaşamda vücut bulmuş hali Hz. Peygamberdir. Bu sebeple son peygamber Hz. Muhammed'in (sav) dini öğretmek ve bir müslüman-mümin gibi yaşamak amacıyla söylediği her bir söz, ortaya koyduğu ve örnek gösterdiği her bir davranış, onayladığı ve tavsiye ettiği her bir dini uygulama kendi dönemindeki Müslümanların, sahabilerin değer verdiği, titizlik gösterdiği bir kaynak olmuştur. Bu durum tüm zamanlardaki her bir Müslüman için de geçerlidir veya geçerli olmalıdır.

Hız. Peygamberin (sav) vefatının ardından, onun örnekliliği elbetteki değerinden bir şey kaybetmemiştir ve Müslümanların, dinlerini kendisinin hayatına bakarak öğrenme sorumluluğu aynı şekilde devam etmektedir. Bu sebeple sahabe ve tabiin ve

sonraki nesil Müslümanlar Hz. Peygamber'in (sav) sözlerini ve dini öğretmedeki uygulamalarını doğru bir şekilde anlamak, yaşamak ve aynı zamanda kendilerinden sonraki nesle aktarma vazifesini yerine getirmek için muazzam ve çok değerli gayretler ortaya koymuşlardır. Hadis Tarihi ve Usûlü okuyan her bir birey bu kıymetli çabaya, gayrete, azim ve fedakârlığa şahittir.

Günümüze gelince Hadis usûlü ve tarihi okumalarını yapan ilim talipleri şu şekildeki iki zihin dünyası ile karşılaşır:

1. Bizden öncekiler (Sahabe, Tâbiîn, Tebeu't-Tâbiîn...) Hz. Peygamberin örneğine bizi ulaştıran kaynakları en iyi bir şekilde derlemişler, sahih olanı sakim olanından ayırmışlar ve çözülmedik, karara bağlanmadık hiçbir mesele bırakmamışlardır. Sonradan gelen Müslümanlara(bizlere) düşen görev, bu kaynağı olduğu gibi korumak ve aynen tatbik etmektir.

2. Egemen hadis usûlü (Klasik Hadis Usûlü), hadis rivayetlerinin sahihini sakiminden ayırmak için muazzam çalışmalar ortaya koymuştur fakat bu ilmin (Hadis Usûlü) geliştirilme süreci son bulmamıştır. Klasik Hadis Usûlü ağırlıklı olarak isnad usûlüdür, hem isnadda giderilmesi gereken boşluklar, zaafılar vardır hem de bu usûl, metin tenkidi kriterleriyle desteklenerek daha da güçlendirilmelidir. Bunun sonucunda oluşacak hadis usûlü, Hz. Peygamberi doğru anlamak ve örnek almak için bizlere daha sağlam bir destek sunabilecektir.

Tezimizin konusu olan Alternatif Hadis Metodolojisi ikinci zihin dünyasının bir ürünüdür ve yazarı olan Prof. Dr. Mehmet Hayri Kırbaçoğlu da günümüz Müslümanlarının niçin Alternatif Hadis Metodolojisine ihtiyaç duyduğunu anlatmak ve delillendirmek için uzun yıllar çalışmış değerli bir ilim insanıdır.

Tezimin hazırlanmasında ve yol haritasını oluşturmada rehberliğini, desteğini esirgemeyen kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Ahmet Keleş'e çok teşekkür ederim. Bu çalışmamın okuyanlara hayır kapıları açmasını Yüce Allah'tan (c.c.) niyaz ederim.

Müzeyen TANİN

Diyarbakır 2023

ÖZET

Bu çalışmanın konusu, Türkiye'nin Hadis ana bilim dalında önde gelen isimlerinden biri olan Prof. Dr. Mehmet Hayri Kırbaçoğlu'nun, Klasik Hadis Usûlü'ne yaptığı eleştirileri birkaç başlık altında tespit etmek ve yaptığı eleştirilere bir çözüm teklifi olarak sunduğu "Alternatif Hadis Metodolojisi" önerisini incelemek ve böylelikle Hadis alanına yaptığı katkıları değerlendirmeye çalışmaktır. Çalışma giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde M. Hayri Kırbaçoğlu'nun hayatı, ilmi kişiliği ve çalışmalarına dair ulaşılan bilgiler paylaşılmıştır. Birinci bölümde M. Hayri Kırbaçoğlu'nun, Klasik Hadis Usûlü'ne eleştirileri dört başlık olarak sunulmuştur. İkinci Bölümde ise M. Hayri Kırbaçoğlu'nun alternatif hadis metodolojisi önerisi incelenmiştir. Sonuç kısmında ise, çalışmamız ile işaret etmek istediğimiz hususlar, tezde yer alan verilerden hareketle değerlendirilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Hadis, Sünnet, Alternatif Hadis Metodolojisi, Mehmet Hayri Kırbaçoğlu, Cerh-Tâdil.

ABSTRACT

The subject of this study is to identify the criticisms of Prof. Dr. Mehmet Hayri Kırbaşıoğlu, who is one of the leading names in the science of Hadith in Turkey, to the Classical Hadith Method under a few titles. It is to examine the "Alternative Hadith Methodology" proposal, which he presented as a solution to his criticisms, and thus to try to evaluate his contributions to the science of Hadith. The study consists of an introduction and two main parts. In the introduction section has been shared information about Hayri Kırbaşıoğlu's life, scientific personality and works. In the first chapter, M. Hayri Kırbaşıoğlu's criticisms on the Classical Hadith Method are presented under four headings. In the second part, M. Hayri Kırbaşıoğlu's "Alternative Hadith Methodology" offer was examined and the results were given. In the conclusion part, the issues we want to point out with our study are evaluated based on the data in the thesis.

Keywords: Hadith, Sunnah, Alternative Hadith Methodology, Mehmet Hayri Kırbaşıoğlu, Cerh-Tadil.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

ÖN SÖZ	I
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	1
2. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI, METODU VE KAYNAKLARI.....	1
3. MEHMET HAYRİ KIRBAŞOĞLU’NUN HAYATI	3
4. MEHMET HAYRİ KIRBAŞOĞLU’NUN İLMİ KİŞİLİĞİ	3
4.1. Eserleri	3
4.2. Tercümelere	4
4.3. Tebliğleri	4
4.4. Makaleleri	5
4.5. Söyleşileri ve Röportajları.....	8
BİRİNCİ BÖLÜM	12
“ALTERNATİF HADİS METODOLOJİSİ” ÖNCESİ ESERLERİNDE KLASİK HADİS USÛLÜ’NE ELEŞTİRİLERİ.....	12
1. SÜNNET TANIMLARINA ELEŞTİRİLERİ.....	12
2. YAPISAL ELEŞTİRİLERİ.....	25
3. ZAYIF HADİS İLE İLGİLİ ELEŞTİRİLERİ	32
4. CERH-TÂDİL KAVRAMLARINA İLİŞKİN ELEŞTİRİLERİ.....	37
1. ADALET	41
2. ZAPT	49
2.1. Fuḥş-ı Ğalat	50
2.2. Kesret-i Gaflet	51
2.3. Vehm - Hadis-i Muallal	51
2.4. Muhalefet-İhtilaf.....	52
2.4.1. İdrac.....	52
2.4.2. el-Mezîd fî Muttasılî'l-Esanid.....	54

2.4.3. İztırab (Hadis-i Muztarib)	54
2.4.4. Tashif (Hadis-i Musahhaf) ve Tahrif (Hadis-i Muharraf)	55
2.4.5. Tedlis	56
2.5. Cehâlet	58
2.6. Su-i Hıfz.....	60
2.6.1. İhtilât-Nisyân	60
2.6.2. Telkin.....	61
2.6.3. Laubâlilik-Dikkatsizlik-Gevşeklik (Tesâhül)	62
2.7. Ref Olgusu ve Hükmen Merfû Problemi	63
İKİNCİ BÖLÜM.....	67
“ALTERNATİF HADİS METODOLOJİSİ” ÖNERİSİ.....	67
1. ZİHNİYET VE METOD ÜZERİNE	67
1.1. Alternatif hadis metodolojisinin, bağımsız bir usul olmayıp, genel metodolojinin bir parçası olması.....	68
1.2. Alternatif hadis metodolojisinin, mezhebi bir usul olmayıp, İslam geleneğinin tamamını kuşatmayı amaçlayan bir usul olması.....	69
1.3. Alternatif hadis metodolojisinin disiplinlerarası bir yaklaşıma dayanması.....	69
1.4. Alternatif hadis metodolojisinin, metodik şüphe, tenkit zihniyeti ve eleştirel akıldan yana olması.....	70
1.5. Alternatif hadis metodolojisinin sünger değil, süzgeç olması.....	71
1.6. Alternatif hadis metodolojisinin akılcı olması	71
1.7. Alternatif hadis metodolojisinin dinamik ve değişime açık bir yapıya sahip olması	72
1.8. Alternatif hadis metodolojisinin ichtihadı esas alması.....	72
1.9. Alternatif hadis metodolojisinin, güncel ihtiyaçları temel alan pratik bir usul olması	73
1.10. Alternatif hadis metodolojisinin, geleneksel ile modernin sentezi olması	74
1.11. Alternatif hadis metodolojisinin edebi, tasviri, tarihi olmayıp normatif bir usul olması	75
2. HADİS RİVAYETLERİNİN BİLGİ DEĞERİ / EPİSTEMOLOJİ	77
3. KAYNAK BİLİNCİNDEN KAYNAK METODOLOJİSİNE.....	81
SONUÇ	90
KAYNAKÇA.....	93

KISALTMALAR

akt.:	aktaran
AÜİF:	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
b. :	ibn
Bkz. :	bakınız
DİA :	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h. :	hicrî
Hz. :	hazreti
m. :	miladi
ö. :	ölüm tarihi
r.a. :	radıyallâhu anh, anhâ
sav :	sallâllâhu aleyhi vesellem
vd. :	ve devamı
yay. :	yayınları
yy.:	yüzyıl

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN AMACI ve ÖNEMİ

Prof. Dr. Mehmet Hayri Kırbaşıoğlu, Türkiye’de hadis ilminde önde gelen isimlerden biridir. O, sadece hadis ilmindeki yeterliliğiyle değil alternatif önerileriyle gelenek eleştirileri ile de öne çıkmış bir isimdir. Bu tezimizde hem bu önemli ilim insanını tanıtmak hem söylem ve argümanlarını anlamaya çalışmak hem de iddialarını ve önerilerini nasıl temellendirdiği gibi hususları aydınlığa kavuşturmak için tasviri bir çalışma yapılmıştır.

Mehmet Hayri Kırbaşıoğlu, hadis ilmine ömrünü adanmış bir ilim insanıdır. Bu ilim yolculuğunda onlarca kitap, makale, tebliğ üretmiş, pek çok önemli tezin hazırlanmasında gerek danışmanlık gerek rehberlik ederek Hadis-Sünnet ilminin gelişmesi ve doğru anlaşılması için büyük gayretler sarf etmiştir. Bu çalışmamızda Mehmet Hayri Kırbaşıoğlu’nu, ülkemizdeki genç hadisçilere hayatını adadığı eserleriyle, çalışmalarıyla tanıtmaya gayret ettik.

2. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI, METODU VE KAYNAKLARI

Mehmet Hayri Kırbaşıoğlu’nun klasik hadis usûlüne yönelik eleştirilerini genel hatlarıyla tespit etmeye çalıştık ve bu eleştirilere sunduğu bir çözüm olarak alternatif hadis metodolojisini inceledik. Bu aşamada yazarın temelde üç eserinden yararlandık. Bunlar: İslam Düşüncesinde Sünnet, İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi ve Alternatif Hadis Metodolojisi. Çalışmamızın ana konusunu Hayri Kırbaşıoğlu’nun bu üç eserinden yola çıkarak oluşturduk. Hayri Kırbaşıoğlu özellikle klasik hadis usûlü eleştirisinde, Babanzâde Ahmed Naim’in *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi* ve *Şerhi’nin Mukaddimesi* eserini ve Subhi es-Salih’in, *Hadis İlimleri* ve *Hadis Istılahları* eserini esas alır ve yeri geldikçe diğer hadis usûlü kaynaklarına

müracaat edip değerlendirmelerini ve eleştirilerini sunar. Kırbaşoğlu'nun yukarıda ismi verilen iki eseri seçmesinin temel sebebi hem Babanzâde Ahmed Naim'in hem de Subhi es-Salih'in kendi zamanlarında klasik hadis usûlüne yöneltlen eleştirilere cevap vermeye çalışarak onu savunmalarıdır. Diğer bir sebep ise her iki eserin Türkçe oluşu ve okuyucuların bu iki esere başvurarak karşılaştırma yapabilmesine imkân tanımak içindir. Biz de Hayri Kırbaşoğlu'nun alıntı yaptığı bu eserlerden uygun gördüğümüz bölümleri naklen alıntılarla kendisinin yaptığı eleştirileri tespit etmeye gayret ettik.

Tezimizin konusu Mehmet Hayri Kırbaşoğlu'nun hadis ilmine yaptığı katkıları da içerdiğinden kendisinin tüm kitaplarının, kitap çevirilerinin, çeşitli dergilerde yayınlanan makalelerinin ve sempozyum-kongre gibi etkinliklerde sunduğu tebliğlerin ve çeşitli medya kuruluşlarına verdiği röportajların da bir listesini vermenin yararlı olacağını düşündük. Bu amaçla da giriş bölümünde Eserleri, Tercümeleri, Tebliğleri, Makaleleri, Söyleşileri ve Röportajları şeklinde beş başlık olarak Hayri Kırbaşoğlu'nun daha önce de belirttiğimiz gibi bir ömür adadığı çalışmalarının başlıklarını ve kaynaklarını sunduk. Bu şekilde onu tanımak isteyenlere genel bir çerçeve çizmeye çalıştık. Bu araştırma sürecinde de M. Hayri Kırbaşoğlu'nun kendi kişisel internet sitesi <http://www.hayrikirbasoglu.net> sayfasından ve Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi'nin resmi internet sitesi <http://www.isam.org.tr> sayfasından ve çeşitli internet sayfalarından yararlanıp kaynaklarına işaret ettik.

3. MEHMET HAYRİ KIRBAŞOĞLU'NUN HAYATI

Mehmet Hayri Kırbaşoğlu, 1954 yılında Manisa'da doğdu. Ali Rıza Çevik İlkokulu ve Manisa Lisesi'ni okudu. Yükseköğrenimini Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde 1978 yılında tamamladı. Aynı fakültede Hadis anabilim dalında asistan olarak, “Ashabu'l Hadis'e Göre Allah'ın Sıfatları Problemi” adlı tezi ile doktor ünvanını kazandı (1983).

Suudi Arabistan'da, İmam Muhammed ibn Suud Üniversitesi'nde (Riyad) 1985 ve 1987 yılları arasında öğretim üyeliği yaptı. Türkiye'ye döndükten sonra Doçent oldu. Diyanet İşleri Başkanlığında 1986 ve 1988 yılları arasında danışman olarak görev yaptı. 1999 yılında Profesör unvanını aldı.

1988-2007 yılları arasında İslamiyat Dergisi yayın kurulu üyeliği yaptı.

2011 yılında Katar Üniversitesi Şeriat ve İslami Araştırmalar Fakültesi'nde bir yıl öğretim üyeliği görevini yerine getirdi.

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyesi görevi ile uzun yıllar çalışmalarını sürdüren M. Hayri Kırbaşoğlu, 2022 yılında emekli oldu. ¹

Evli ve üç çocuk babasıdır. Halen Ankara'da yaşantısını sürdürmektedir.

4. MEHMET HAYRİ KIRBAŞOĞLU'NUN İLMİ KİŞİLİĞİ

4.1. Eserleri

1. “İslam Düşüncesinde Sünnet / Eleştirel Bir Yaklaşım”
2. “İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi”
3. “Alternatif Hadis Metodolojisi”
4. “Ehl-i Sünnetin Kurucu Ataları”
5. “Eskimez Yeni Hz. Peygamber'in Sünneti”
6. “İslam'ın Kurucu Metni Kur'an Araştırmaları”
7. “Destursuz Çağa Girenler”
8. “Ahir Zamanların İlmihali”

¹ <http://www.divinity.ankara.edu.tr/emekli-olan-ogretim-uyelerigorevlileri>

9. “Sünneti Çağa Taşımak”
10. “Müslüman Kalarak Yenilenmek”
11. “Üçüncü Yol Mukaddimesi”
12. “Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şafii’nin Rolü”
13. “Namazların Birleştirilmesi”
14. “İslami İlimlerde Metot Sorunu”

4.2. Tercümeleri

1. “Hadis Müdaafası / İbn Kuteybe”
2. “İmamların Fıkhi İhtilaflarında Hadislerin Rolü / Muhammed Avvâme”
3. “İslam ve Çağdaşlık / Fikri Bir Geleneğin Değişimi / Fazlur Rahman”

4.3 Tebliğleri

1. *Hadis/Sünnet İlminin Yeniden İnşaası*²
2. *Kemaleddin İbn’i Hümâm’ın Hadisçiliği*³
3. “Müteşabihat Konusundaki Yaklaşımların Değerlendirilmesi ve Yeni Bir Yaklaşım Önerisi”⁴
4. “Hz. Peygamber Tasavvurunun Dönüşümü: Paradigmadan Paragon’a, Paragon’dan Kozmik İlke’ye”⁵
5. *Hadislerin Sübûtu Meselesi*⁶
6. *Dinî Yayıncılıkta İlmihaller Ve Temel Dinî Bilgiler Meselesi*⁷

² M. Hayri Kırbasoğlu, “Hadis/Sünnet İlminin Yeniden İnşaası”, *Hadisin Dünyü- Bugünü ve Geleceği Sempozyumu* (14-15 Ekim 1993), (1993), 13-22.

³ M. Hayri Kırbasoğlu, “Kemaleddin İbn’i Hümâm’ın Hadisçiliği”, *Kemaleddin İbn-i Hümâm’ın Hayatı, Eserleri ve İlmi Kişiliği Sempozyum Tebliğleri*, (1993), 25-32.

⁴ Mehmet Hayri Kırbasoğlu, “Müteşabihat Konusundaki Yaklaşımların Değerlendirilmesi ve Yeni Bir Yaklaşım Önerisi”, *1. Kur’an Sempozyumu : Tebliğler, Müzakereler : 1-3 Nisan 1994*, (ts.), 363-374.

⁵ Mehmet Hayri Kırbasoğlu, “Hz. Peygamber Tasavvurunun Dönüşümü: Paradigmadan Paragon’a, Paragon’dan Kozmik İlke’ye”, *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu, Tebliğler, 19-20 Nisan 2001, Isparta*, (ts.), 129-139.

⁶ M. Hayri Kırbasoğlu, “Hadislerin Sübûtu Meselesi”, *Güncel Dinî Meseleler Birinci İhtisas Toplantısı (Tebliğ ve Müzakereler)*, 02-06 Ekim 2002, 151-158.

⁷ M. Hayri Kırbasoğlu, “Dinî Yayıncılıkta İlmihaller Ve Temel Dinî Bilgiler Meselesi”, *Türkiye I. Dinî Yayınlar Kongresi, 31 Ekim - 02 Kasım 2003 - Ankara*, 213-218.

7. *Kur'ân'da Mahallî ve Evrensel Değerler*⁸
8. *Şafii Arkeolojisinde Son Gelişmeler*⁹
9. *İslam Ülkelerinin Dışa Bağımlılığının Teo-Politik Analizi*¹⁰
10. “Topçu’ya Şerh, Tarihe Not Düşmek! Bir Nurettin Topçu Denemesi: Fikir Dünyamızın Vagonsuz Lokomotifi!”¹¹

4.4. Makaleleri

1. “İbn Haldun'un ‘Mukaddime’sinin Yeni Bir Tercümesi Üzerine (I)’”¹²
2. *Mukaddimeye Yazılan “Giriş” Bir İntihal mi? (II)*¹³
3. “Allah’ın Kelâmı Olması Açısından Kur’an’ın Mahiyeti İle İlgili İhtilaflar”¹⁴
4. “Ehlu's-Sunne Kavramı Üzerine Yeni Bazı Mülazahalar”¹⁵
5. “İslam Düşüncesinin Teşekkül Devrinden Bir Kesit Ashabu’l Hadis’in Akaid Edebiyatı”¹⁶
6. “Müteşabiyat Kavramı”¹⁷
7. *İslam Mezheb ve Fırkalarının Birbirine Yaklaştırılması Konusu*¹⁸
8. *Maun Suresi Kimler Hakkındadır*¹⁹

⁸ Hayri Kırbasoğlu, “Kur’ân’da Mahallî ve Evrensel Değerler”, *Kur’ân’ı Nasıl Anlamalıyız? [Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri]*, 7-8 Haziran 1994, Gönlüferah Oteli, Çekirge / Bursa, (2005), 71-79.

⁹ Mehmet Hayri Kırbasoğlu, “Şafii Arkeolojisinde Son Gelişmeler”, *Uluslararası İmam Şafii Sempozyumu*, 7-9 Mayıs 2010, 51-64.

¹⁰ Hayri Kırbasoğlu, “İslam Ülkelerinin Dışa Bağımlılığının Teo-Politik Analizi”, *Türkiye II. Ahlâk Şûrası: Siyaset ve Ahlâk “Büyük Ahlâkçı Mevlâna Celâleddin-i Rûmî’nin Hatırasına”*, 22-24 Kasım 2013, Konya, (2015), 129-142.

¹¹ Mehmet Hayri Kırbasoğlu, “Topçu’ya Şerh, Tarihe Not Düşmek! Bir Nurettin Topçu Denemesi: Fikir Dünyamızın Vagonsuz Lokomotifi!”, *Nurettin Topçu Sempozyumu*, 15-16 Nisan 2016, Erzurum Tebliğler, (2016), 203-214.

¹² Hayri Kırbasoğlu, “İbn Haldun’un ‘Mukaddime’sinin Yeni Bir Tercümesi Üzerine (I)’”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27/1-4 (01 Ağustos 1985), 363-398.

¹³ Hayri Kırbasoğlu, “Mukaddimeye Yazılan ‘Giriş’ Bir İntihal mi? (II)”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27/1-4 (01 Ağustos 1985), 399-414.

¹⁴ Hayri Kırbasoğlu, “Allah’ın Kelâmı Olması Açısından Kur’an’ın Mahiyeti İle İlgili İhtilaflar”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28/1-4 (01 Ağustos 1986), 427-444.

¹⁵ M. Hayri Kırbasoğlu, *İslâmî Araştırmalar* I/1 (1986), 71-79.

¹⁶ M. Hayri Kırbasoğlu, “İslam Düşüncesinin Teşekkül Devrinden Bir Kesit ‘Ashabu’l Hadis’in Akaid Edebiyatı’”, *İslâmî Araştırmalar* 5 (1987), 79-89.

¹⁷ Mehmet Hayri Kırbasoğlu, “«Müteşabiyat» Kavramı”, *İlim ve Sanat* 15 (1987), 72-79.

¹⁸ Mehmet Hayri Kırbasoğlu, “İslam Mezheb ve Fırkalarının Birbirine Yaklaştırılması Konusu”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30/1-4 (15 Temmuz 1988), 293-328.

¹⁹ Mehmet Hayri Kırbasoğlu, “Maun Suresi Kimler Hakkındadır”, *İlim ve Sanat* 18 (1988), 75-78.

9. “Sünni” Deyiminin Ortayı Çıkışı²⁰
10. Çeviri Tenkitlerinde Metodumuz Ne Olmalıdır²¹
11. “Filistin ve Genç Farûkî İle Anılarım (1958’den 1963’e kadar) = Palestine an My Experiences with the Young Faruqi 1958 to 1963”²²
12. “Kadın Konusunda Kur’an’a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler = Main Critiques Directed to the Qur’an Regarding to the Status of Woman”²³
13. “Klasik Sünnet Tanımlarının Eleştirisi ve Yeni Bir ‘Sünnet Tanımı’ Denemesi”²⁴
14. “Sünnet’in Yeni Tanımının Yorumu = An Explanation of New Definition of the Sunna”²⁵
15. “Hâtemu’l-Enbiyâ Hakkında En Çirkin Bir İsnadın Reddiyesi = Refutation of the Ugliest Accusation Against Muhammad (A.S.)”²⁶
16. Hadis İlminde Metodoloji Sorunu²⁷
17. “İmam Şâfiî’nin “Risâle”sinin Hadis İlmindeki Etkileri”²⁸
18. Fazlur Rahman’ın Sünnet/Hadis Anlayışına Bir Katkı²⁹
19. Kur’an ve İnsan Hakları Tartışmaları³⁰
20. “İslam ve İnsan Hakları Üzerine -Eleştirel Bir Bakış-”³¹

²⁰ Mehmet Hayri Kırbasoğlu, “‘Sünni’ Deyiminin Ortayı Çıkışı”, *İslâmî Araştırmalar* II/6 (1988), 25-27.

²¹ M. Hayri Kırbasoğlu, “Çeviri Tenkitlerinde Metodumuz Ne Olmalıdır”, *Kitap Dergisi* 37 (1990), 60-62.

²² Fazlur Rahman - M. Hayri Kırbasoğlu, “Filistin ve Genç Farûkî İle Anılarım (1958’den 1963’e kadar) = Palestine an My Experiences with the Young Faruqi 1958 to 1963”, *İslami Araştırmalar* IV/4 (1990), 295-300.

²³ M. Hayri Kırbasoğlu, “Kadın Konusunda Kur’an’a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler = Main Critiques Directed to the Qur’an Regarding to the Status of Woman”, *İslâmî Araştırmalar* V/4 (1991), 271-283.

²⁴ M. Hayri Kırbasoğlu, “Klasik Sünnet Tanımlarının Eleştirisi ve Yeni Bir ‘Sünnet Tanımı’ Denemesi”, *İslâmî Araştırmalar* V/1 (1991), 21-37.

²⁵ Mehmet Hayri Kırbasoğlu, “Sünnet’in Yeni Tanımının Yorumu = An Explanation of New Definition of the Sunna”, *İslâmî Araştırmalar* V/3 (1991), 154-164.

²⁶ Ahmed Hamdi Aksekili - M. Hayri Kırbasoğlu, “Hâtemu’l-Enbiyâ Hakkında En Çirkin Bir İsnadın Reddiyesi = Refutation of the Ugliest Accusation Against Muhammad (A.S.)”, *İslâmî Araştırmalar* VI/2 (1992), 125-141.

²⁷ M. Hayri Kırbasoğlu, “Hadis İlminde Metodoloji Sorunu”, *Sünnetin Dindeki Yeri*, (1995), 395-461.

²⁸ M. Hayri Kırbasoğlu, “İmam Şâfiî’nin ‘Risâle’sinin Hadis İlmindeki Etkileri”, *İslami Araştırmalar* X/1-2-3 (1997), 87-99.

²⁹ M. Hayri Kırbasoğlu, “Fazlur Rahman’ın Sünnet/Hadis Anlayışına Bir Katkı”, *İslam ve Modernizm Fazlur Rahman Tecrübesi*, (1997), 278-290.

³⁰ M. Hayri Kırbasoğlu, “Kur’an ve İnsan Hakları Tartışmaları”, *Liberal Düşünce* II/5 (1997), 56-70.

³¹ M. Hayri Kırbasoğlu, “İslam ve İnsan Hakları Üzerine -Eleştirel Bir Bakış-”, *Yeni Türkiye* IV/21 (1998), 274-280.

21. “İslami İlimlerde Şafi’inin Rolü Üzerine”³²
22. Hz. İsa’yı (as) Gökten İndiren Hadislerin Tenkidî³³
23. İstismara Elverişli Münbit Toprak: Hadisler³⁴
24. Çağdaş Siret Literatüründe 'Sol' Çizgiler³⁵
25. “İslam'a Yamanan Sanal Şiddet: Recm ve İrtidad Meselesi”³⁶
26. “Güvenmek İyidir Güvenmemek Daha İyidir -Geleneği Savunmayı Samimi Ehline Bırakınız-”³⁷
27. “Yenilikçi İslam Düşüncesi: Ümit mi, Risk mi? -Batılılaşma ve Gelenekçilik Arasında Üçüncü Yol: Yenilikçi İslam!-”³⁸
28. “Bir Panaroma: Geçmişten Geleceğe Ehl-i Sünnet -Ehl-i Sünnet’e Eleştirel Bir Bakış İçin Yol Haritası-”³⁹
29. “İslam’ı Laikleştirme Girişimine Teolojik Katkının İmkânsızlığı Üzerine -İslâm’ın Özünde Laik Olduğu Yanılsamasının Analizi-”⁴⁰
30. Alternatif Hadis Metodolojisi⁴¹
31. Maziden Atiye Selefî Düşüncenin Anatomisi⁴²
32. “Tecdid’e Evet; Lakin Ortada Tecdid Edilecek Bir Din Kalırsa!”⁴³
33. “Rızaeddin bin Fahreddin: Akıl ile Kalbi Birleştiren Adam”⁴⁴
34. Soruşturma-II / Inquiry- II⁴⁵
35. Çeşitli Boyutlarıyla Din İstismarı⁴⁶

³² Hayri Kırbasoğlu, “İslami İlimlerde Şafi’inin Rolü Üzerine”, *İslamiyat* II/1 (1999), 15-35.

³³ M. Hayri Kırbasoğlu, “Hz. İsa’yı (as) Gökten İndiren Hadislerin Tenkidî”, *İslamiyat* III/4-10 (2000).

³⁴ M. Hayri Kırbasoğlu, “İstismara Elverişli Münbit Toprak: Hadisler”, *İslamiyat* III/3-7 (2000).

³⁵ M. Hayri Kırbasoğlu, *İslamiyat* 5/2-4 (2002).

³⁶ M. Hayri Kırbasoğlu, “İslam’a Yamanan Sanal Şiddet: Recm ve İrtidad Meselesi”, *İslamiyat* 5/1-1 (2002).

³⁷ M. Hayri Kırbasoğlu, “Güvenmek İyidir Güvenmemek Daha İyidir -Geleneği Savunmayı Samimi Ehline Bırakınız-”, *İslâmiyât* VII/2 (2004), 129-142.

³⁸ Mehmet Hayri Kırbasoğlu, “Yenilikçi İslam Düşüncesi: Ümit mi, Risk mi? -Batılılaşma ve Gelenekçilik Arasında Üçüncü Yol: Yenilikçi İslam!-”, *İslâmiyât* VII/4 (2004), 47-70.

³⁹ Mehmet Hayri Kırbasoğlu, *İslâmiyât* VIII/3 (2005), 69-80.

⁴⁰ M. Hayri Kırbasoğlu, “İslam’ı Laikleştirme Girişimine Teolojik Katkının İmkânsızlığı Üzerine -İslâm’ın Özünde Laik Olduğu Yanılsamasının Analizi-”, *İslâmiyât* VIII/3 (2005), 145-157.

⁴¹ M. Hayri Kırbasoğlu, “İslâmî İlimlerde Metodoloji: Usûl Mes’eleleri 2 - Alternatif Hadis Metodolojisi”, (2005), 777-784.

⁴² Mehmet Hayri Kırbasoğlu, *İslâmiyât* X/1 (2007), 139-160.

⁴³ Mehmet Hayri Kırbasoğlu, “Tecdid’e ‘Evet’; Lakin Ortada Tecdid Edilecek Bir Din Kalırsa!”, *Milel ve Nihal* 5/2 (01 Ağustos 2008), 75-86.

⁴⁴ Mehmet Hayri Kırbasoğlu, “Rızaeddin bin Fahreddin: Akıl ile Kalbi Birleştiren Adam”, *Kazanlı Yenilikçi Alimler: Rızaeddin Fahreddin* II (2014), 128-170.

⁴⁵ M. Hayri Kırbasoğlu, “Soruşturma-II / Inquiry- II”, *İlahiyat Akademisi* 1-2 (19 Ekim 2015), 325-329.

⁴⁶ M. Hayri Kırbasoğlu - Adil Öztekin, “Çeşitli Boyutlarıyla Din İstismarı”, *İlahiyat Akademisi: Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi* 3 (2016), 165-179.

36. “At Gözlüklerini Çıkararak Nebevi Sünnet’e Bakmak: Nano Gelenekten Makro Geleneğe -Bir Kitap Üzerine Notlar-”⁴⁷

37. “Son Muhalifin İzinde: Yeryüzünün Son “Göksel Muhalifi” Hz. Muhammed (sav)”⁴⁸

38. “Kayıp Binyıl: İslam Dünyasında Hiyeroglifler ve Eski Mısır-Okasha El-Daly (Ukâşe Ed-Dâlî)”⁴⁹

4.5. Söyleşileri ve Röportajları

1. Röportaj: Kitap Okuma Üzerine⁵⁰
2. Demokrasi, Özgürlükler Ve Müslümanlar: Prof. Hayri Kırbaşoğlu İle Söyleşi⁵¹
3. Prof. Dr. M. Hayri Kırbaşoğlu İle Hadis, Sünnet Üzerine Röportaj⁵²
4. İslami Hareketlerin Uzak Durduğu Üç Kavram: Ahlak, Eleştiri Ve Yenilik⁵³
5. Prof. Dr. M. Hayri Kırbaşoğlu ile “Problemlerimiz ve Çıkış Yolu” Üzerine Söyleşi⁵⁴
6. Radyo Barış: Hayri Kırbaşoğlu ile Söyleşi⁵⁵
7. Politikyol.com Röportaj: Darbe ve Demokrasi⁵⁶
8. “Türkiye Dindarlığının Güncel Sorunları: Prof. Hayri Kırbaşoğlu İle Söyleşi”⁵⁷

⁴⁷ Mehmet Hayri Kırbaşoğlu, “At Gözlüklerini Çıkararak Nebevi Sünnet’e Bakmak: Nano Gelenekten Makro Geleneğe -Bir Kitap Üzerine Notlar-”, *İlahiyat Akademi* 7-8 (20 Aralık 2018), 83-132.

⁴⁸ M. Hayri Kırbaşoğlu, “Son Muhalifin İzinde: Yeryüzünün Son ‘Göksel Muhalifi’ Hz. Muhammed (sav)”, *Milel Ve Nihal: İnanç, Kültür Ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, (28 Aralık 2018), 34-49.

⁴⁹ Hayri Kırbaşoğlu, “Kayıp Binyıl: İslam Dünyasında Hiyeroglifler ve Eski Mısır-Okasha El-Daly (Ukâşe Ed-Dâlî)”, *Şarkiyat* 14/2 (31 Ağustos 2022), 850-894.

⁵⁰ Mehmet Hayri Kırbaşoğlu. Erişim 09 Kasım 2022. <http://www.hayrikirbasoglu.net/?p=489>

⁵¹ Medyascope. Erişim 09 Kasım 2022. <https://medyascope.tv/2017/03/06/demokrasi-ozgurlukler-ve-muslumanlar-prof-hayri-kirbasoglu-ile-soylesi>

⁵² Mehmet Bilen, “Prof. Dr. Hayri Kırbaşoğlu İle Hadis, Sünnet Üzerine Röportaj”, *İslâmî İlimler Dergisi*, c.2 s.2 2007, 287-296.

⁵³ Mehmet Hayri Kırbaşoğlu. Erişim 09 Kasım 2022. <http://www.hayrikirbasoglu.net/?p=429>

⁵⁴ İsmail Narin - Abdulnasır Süt, “Prof. Dr. M. Hayri Kırbaşoğlu ile ‘Problemlerimiz ve Çıkış Yolu’ Üzerine Söyleşi”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (25 Ekim 2016).

⁵⁵ Mehmet Hayri Kırbaşoğlu. Erişim 09 Kasım 2022. <http://www.hayrikirbasoglu.net/?p=322>

⁵⁶ Mehmet Hayri Kırbaşoğlu. Erişim 09 Kasım 2022. <http://www.hayrikirbasoglu.net/?p=342>

⁵⁷ Medyascope. Erişim 09 Kasım 2022. <https://medyascope.tv/2018/03/09/turkiye-dindarliginin-guncel-sorunlari-prof-hayri-kirbasoglu-ile-soylesi/>

9. *İslam Dünyasında Kaynaklara Yaklaşım ve Çözüm Arayışları Üzerine*⁵⁸
10. “M. Hayri Kırbasoğlu ile İslam Düşüncesi ve Farklı Okuma Biçimleri Üzerine”⁵⁹
11. “Medeniyet Mektebi Prof. Dr. Hayri KIRBAŞOĞLU ile Söyleşi”⁶⁰
12. *Sünnet'i Çağa Taşımak, Umran Nisan 2016*⁶¹
13. *Statükocu İktidar İslamcılığının Ahlak Karnesi*⁶²
14. “İslamcıların Şartı Beşten, Üçe Düştü; Masa, Kasa Ve Nisa!”⁶³
15. “Müslümanlar Bilhassa İslam Dünyasındaki Gayr-ı Müslimleri Tanımak Ve Onlarla Tanışmak Suretiyle İlk Adımı Atmalıdırlar”⁶⁴
16. “Anadolu Gençlik Dergisi Röportaj: Milli Görüş Hareketi 'nde Siyasal Söylem, Üslup ve İletişim”⁶⁵
17. “Habertürk Röportaj: Çare, 500 Yıldır Bosna'da Süregelen İslam”⁶⁶
18. “Mehmet Hayri Kırbasoğlu ile İslami Hareketler Üzerine”⁶⁷
19. “Geniş Ufuk Röportaj: Türkiye, Bir “Tampon Devlet” Olmaktan Öteye Geçemez”⁶⁸
20. “Prof. Dr. M. Hayri Kırbasoğlu ile “Problemlerimiz ve Çıkış Yolu” Üzerine Söyleşi”⁶⁹
21. *Memurlar.net Röportaj: Dindar Kişiyi Kayırmak Hak Yemektir*⁷⁰
22. *Adalet Arayışı Ve Tevhidsiz Adalet Üzerine...*⁷¹
23. *Adem Demir Röportaj: Mut'a Nikahı Üzerine*⁷²

⁵⁸ Mehmet Hayri Kırbasoğlu. Erişim 09 Kasım 2022. <http://www.hayrikirbasoglu.net/?p=308>

⁵⁹ Mehmet Hayri Kırbasoğlu. Erişim 09 Kasım 2022. <http://www.hayrikirbasoglu.net/?p=274>

⁶⁰ Mehmet Hayri Kırbasoğlu (Erişim 09 Kasım 2022) <http://www.hayrikirbasoglu.net/?p=223>

⁶¹ Mehmet Hayri Kırbasoğlu. Erişim 09 Kasım 2022. <http://www.hayrikirbasoglu.net/?p=232>

⁶² Mehmet Hayri Kırbasoğlu. Erişim 09 Kasım 2022. <http://www.hayrikirbasoglu.net/?p=448>

⁶³ <http://www.sozcu.com.tr/2015/gundem/goruntude-dindarlik-var-ama-ici-bos-kof-962894/>
⁶⁴ <http://www.haberjournal.at/prof-dr-kirbasoglu-kur039an039in-ve-sunnet039in-mesajlarindan-uzaklastik-roportaj,10.html>

⁶⁵ Anadolu Gençlik Dergisi Necmettin Erbakan Özel Sayısı, Ocak 2015

⁶⁶ <http://www.haberturk.com/yasam/haber/1031953-care-500-yildir-bosnada-suregelen-islam>

⁶⁷ Bilge Adamlar Dergisi Röportaj: Yıl: 2014 – Sayı: 35

⁶⁸ <http://www.venharhaber.com/alinti-soylesi/hayri-kirbasoglu-turkiye-bir-tampon-devlet-olmaktan-oteye-gecemez-h8905.html>

⁶⁹ Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Cilt: II Sayı: 3 Yıl: 2014 / 1

⁷⁰ <http://www.memurlar.net/haber/405042/>

⁷¹ Nida Dergisi, Ekim 2012, 155. Sayı

⁷² Mehmet Hayri Kırbasoğlu. Erişim 09 Kasım 2022. <http://www.hayrikirbasoglu.net/?p=491>

24. “İslam’ı Herhangi Bir Mezhep Gözlüğüyle Görme Alışkanlığını Terk Ederek Bütün Mezhepleri Eşit Ve Saygıdeğer Görmemiz Gerekir”⁷³
25. “Hadislere Göre İman Edilir Mi?”⁷⁴
26. “Kırbaşoğlu: Türkiye De, ABD Gibi Çıkarları Gereği Hiçbir Değer Ve Ahlak Tanımıyor! - DİHA, 01.03. 2011, Ankara”⁷⁵
27. “İsyân, Diktatörlerle Mücadeleyi Öğretiyor - Emekdunyasi.net, 10/2/2011”⁷⁶
28. “Ramazan, Tuzu Kuruların Ramazan’ı Olmamalı”⁷⁷
29. “Türkiye’de Putperestlikle Karışık Bir Din Var Aslında”⁷⁸
30. “Newsweek Türkiye Röportaj: Yeni Nesil Müslümanlık”⁷⁹
31. “Fecre Doğru Dergisi Röportaj: Tâlibân ve Selefi Düşünce Üzerine”⁸⁰
32. “Nida Dergisi Röportaj: Hayri Kırbaşoğlu İle Toplum Ve İslam Toplumu Üzerine Söyleşi”⁸¹
33. “Ümrân Röportaj: Yükselen Dindarlık Mı?”⁸²
34. “Milli Gazete Röportaj: Ramazan Müslümanlığımızı Yeniden İnşa İçin Fırsat!”⁸³
35. “Özgün İrade Röportaj: Toplumda Yürüyen Kur’an Olmak”⁸⁴
36. “Kürt Sorununun Çözümünde “İslam Kardeşliği” Formülü Tek Başına Yeterli Değil”⁸⁵
37. “NTV Röportaj: Mahalle Baskısı Laikliği Geriletıyor Mu?”⁸⁶
38. “Anadolu Gençlik Dergisi Röportaj: Ilımlı İslam”, Dine Karşı Din Projesidir”⁸⁷

⁷³ Mehmet Hayri Kırbaşoğlu. Erişim 09 Kasım 2022. <http://www.hayrikirbasoglu.net/?p=474>

⁷⁴ Mehmet Hayri Kırbaşoğlu. Erişim 09 Kasım 2022. <http://dersvekuran.blogcu.com/hadislere-gore-iman-edilir-mi-prof-hayri-kirbasoglu/10755757>

⁷⁵ Mehmet Hayri Kırbaşoğlu. Erişim 09 Kasım 2022. <http://www.hayrikirbasoglu.net/?p=387>

⁷⁶ Mehmet Hayri Kırbaşoğlu. Erişim 09 Kasım 2022. <http://www.hayrikirbasoglu.net/?p=350>

⁷⁷ <http://www.adilmedya.com/ramazan-tuzukurularin-ramazani-olmamali/>

⁷⁸ <http://www.hurriyet.com.tr/turkiye-de-putperestlikle-karisik-bir-din-var-aslinda-15148255>

⁷⁹ Mehmet Hayri Kırbaşoğlu. Erişim 09 Kasım 2022. <http://www.hayrikirbasoglu.net/?p=209>

⁸⁰ Mehmet Hayri Kırbaşoğlu. Erişim 09 Kasım 2022. <http://www.hayrikirbasoglu.net/?p=450>

⁸¹ Mehmet Hayri Kırbaşoğlu. Erişim 09 Kasım 2022. <http://www.hayrikirbasoglu.net/?p=348>

⁸² Mehmet Hayri Kırbaşoğlu. Erişim 09 Kasım 2022. <http://www.hayrikirbasoglu.net/?p=454>

⁸³ Mehmet Hayri Kırbaşoğlu. Erişim 09 Kasım 2022. <http://www.hayrikirbasoglu.net/?p=417>

⁸⁴ Mehmet Hayri Kırbaşoğlu. Erişim 09 Kasım 2022. <http://www.hayrikirbasoglu.net/?p=452>

⁸⁵ Mehmet Hayri Kırbaşoğlu. Erişim 09 Kasım 2022. <http://www.hayrikirbasoglu.net/?p=352>

⁸⁶ Mehmet Hayri Kırbaşoğlu. Erişim 09 Kasım 2022. <http://www.hayrikirbasoglu.net/?p=493>

⁸⁷ Mehmet Hayri Kırbaşoğlu. Erişim 09 Kasım 2022. <http://www.hayrikirbasoglu.net/?p=215>

39. “Bilinmeyen İslam Dergisi Röportaj: BOP ve GOP İslam Dünyasını Yeniden Sömürme Projesidir”⁸⁸
40. “Diyanet Siyasetin Hegemonyasından Kurtulmalıdır!”⁸⁹
41. “Yarın Dergisi Röportaj: İslam Barış Olduğu Kadar Direniş Demektir”⁹⁰
42. “Mehmet Toprak Röportaj : Ilımlı İslam, İslam’a Karşı Yeni Bir Din Üretme Çabasıdır.”⁹¹
43. “Sabah Gazetesi Röportaj: İslamiyet’te Kadının Yeri Eskiden Daha İyiydi”⁹²
44. “Umran Dergisi Röportaj: Hz. Peygamber’in Örneği”⁹³
45. “İslam’da Reform Neden Gündemde?”⁹⁴
46. “İslamiyat Dergisi Röportaj: Recm Meselesi Üzerine”⁹⁵
47. “İslam, Tartışıldıkça Daha Da Güçleniyor”⁹⁶
48. “İktibas Dergisi Röportaj: Hadis Kritiği Üzerine”⁹⁷

⁸⁸ Mehmet Hayri Kırbasoğlu. Erişim 09 Kasım 2022. <http://www.hayrikirbasoglu.net/?p=318>

⁸⁹ Mehmet Hayri Kırbasoğlu. Erişim 09 Kasım 2022. <http://www.hayrikirbasoglu.net/?p=495>

⁹⁰ Mehmet Hayri Kırbasoğlu. Erişim: 09 Kasım 2022. <http://www.hayrikirbasoglu.net/?p=250>

⁹¹ <http://www.biroybil.com/showthread.php?3955-Prof-Dr-H-K-ile-%FDI%FDml%FD-islam>

⁹² Balçıçek PAMİR, Sabah Gazetesi, 2003, <http://arsiv.sabah.com.tr/2003/10/27/g01.html>

⁹³ Abdullah Yıldız, Umran Dergisi, Ekim 2004, <http://www.hayrikirbasoglu.net/?p=234>

⁹⁴ Bahadır Özgür, Evrensel Gazetesi, 2004, <http://www.hayrikirbasoglu.net/?p=411>

⁹⁵ Mehmet Hayri Kırbasoğlu. Erişim 09 Kasım 2022. <http://www.hayrikirbasoglu.net/?p=487>

⁹⁶ Mustafa Karaalioğlu, Yeni Şafak, 26 Mayıs 2002.

<https://www.yenisafak.com/arsiv/2002/mayis/27/roportaj.html>

⁹⁷ Mehmet Hayri Kırbasoğlu. Erişim 09 Kasım 2022. <http://www.hayrikirbasoglu.net/?p=217>

BİRİNCİ BÖLÜM

“ALTERNATİF HADİS METODOLOJİSİ” ÖNCESİ ESERLERİNDE KLASİK HADİS USÛLÜ’NE ELEŞTİRİLERİ

1. SÜNNET TANIMLARINA ELEŞTİRİLERİ

“Yeni bir sünnet tanımı yapmaya gerek var mıdır?” sorusunu soran Mehmet Hayri KIRBAŞOĞLU, eğer günümüzde Müslümanların sağlıklı bir Sünnet anlayışına sahip olduklarını tespit edebilirsek yeni bir tanım yapmanın yersiz olacağını düşünmektedir. Fakat bu durumda Müslüman toplumlarda hâkim olan Sünnet anlayışının gerçekten sağlıklı olup olmadığını teşhis etmek gerekmektedir ve bu teşhisi yapabilmenin yolu ise, bu toplumların mevcut durumlarını gözden geçirmektir.⁹⁸

Kırbaşoğlu’nun halk düzeyinde ve öğrencileri üzerinde yaptığı şahsi gözlemler, incelemeler sonucunda ulaştığı izlenim şudur: Sünnet denilince ilk akla gelenler genelde; namazların sünnetleri, sünnet olmak, gümüş-akik yüzük takmak, sarık sarmak, misvak kullanmak, Ramazan’da terâvih namazı kılmak, yemeğe tuzla başlamak, sakal bırakmak gibi hususlar. Bazı İslamî dergileri örnek veren Kırbaşoğlu, bu dergilerde de sünnetin nasıl anlaşıldığını şöyle sıralamaktadır: “*Hakses dergisinde ‘Unutulan Sünnetlerimiz ve Namazda Sarık Takmak’⁹⁹ başlığı altında yayımlanmış olan bir makale, toplumumuzda mevcut olan sünnet anlayışını tipik bir örneği olması bakımından dikkat çekicidir. Yine İslam Dergisi’nin (Kasım 1983 – Ağustos 1985) tarihlerini kapsayan döneminde ‘Unutulan Sünnetlerimiz’ köşesinde 24 sayı boyunca*

⁹⁸ Mehmet Hayri Kırbaşoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet: Eleştirel Bir Yaklaşım* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 35.

⁹⁹ “Unutulan Sünnetlerimiz ve Namazda Sarık Takmak”, *Hakses Dergisi* 271 (Temmuz 1987), 18-20.

ele alınan konular burada zikredilebilir.” Adı geçen derginin sünnet anlayışını yansıtan bu köşedeki yazıların konuları şunlardan oluşmaktadır:

Vasıtaya binme adabı (sayı: 3); çocuk doğunca kulağına ezan okuma, güzel isim koyma, akika kurbanı kesme (s: 4); uyurken nasıl yatılacağı (s: 5); yemek adabı, yemeğe tuzla başlamak (s: 6); bir meclise katılınca selam vermek, giriş ve çıkışta dua okumak (s:7); misvak kullanmak, misvakın boyu, kalınlığı, nasıl tutulacağı (s: 8); okunan ezanı tekrar etmek ve bazı dualar okumak (s: 9); oruç adabı, oruçla ilgili dualar (s: 10); bayram adabı (s: 11); selamlaşmak (s: 12); (toplumsal değil(!) bireysel planda) istişare (s: 13); Muharrem ayının fazileti ve orucu (s: 14); sürekli olarak abdestli bulunmak, abdest üzerine abdest almak, abdest duaları (s: 15); aksırana dua etmek (s: 16); taziyyede bulunmak (s: 17); hediyeleşmek (s: 18); hasta ziyareti (s: 19); Hz. Peygamber’e salat ü selam okumak (s: 20); evvabin namazı (s: 21); itikaf (s: 22); sakal bırakmak (s: 23); ve Allah için sevmek, Allah için buğzetmek (s: 24).”¹⁰⁰

Diğer Müslüman toplumlarda “Sünnet” olarak ele alınıp, üzerinde durulan konuları inceleyen Kırbaçoğlu, Ebû Abdîrrahman Mukbil b. Hadî el-Vâdî’î’nin *Şer’iyyetu’s-Salât fi’n-Ni’âl* (Ayakkabılarla namaz kılmanın meşruiyeti) adlı eserini örnek olarak vermekte ve bu eserde vurgulanan Sünnet anlayışını ele almaktadır. Eserde, insanların pek çok sünnetten habersiz olduğu, dolayısıyla bunları terk ettikleri, sonra da bu sünnetleri ihya etmek isteyenleri dalaletle suçladıkları, ayakkabılarla namaz kılmanın da bu unutulmuş sünnetlerden olduğu vurgulanmakta ve konuyla ilgili hadisler zikredilerek, bir sünneti ihyaya çalışılmaktadır.¹⁰¹

Müslüman toplumlardaki sağlıklı sünnet anlayışından el- Kardavi’nin de bizâr olduğunu söyleyen Kırbaçoğlu, Kardavi’nin şu görüşünü aktarmaktadır:

“Bazı âlimlerden duyduğum acayip şeylerden birisi de şudur: O âlimlerden birisi, Müslüman Asya ülkelerini ziyaret etmiş ve onların tuvaletlerinde, kenarlara yığılmış küçük taşları görmüş ve onlara bunun sebebini sorduğunda, ona şu cevabı vermişler: Biz sünneti ihya etmek için onlarla taharetleniyoruz.

¹⁰⁰ Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, 36-37.

¹⁰¹ Ebû Abdîrrahman Mukbil b. Hadî el-Vâdî’î, *Şer’iyyetu’s-Salât fi’n-Ni’âl* (Kuveyt: Dâru’I-Erkam, 1983), 5-6; akt. Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, 39.

Şu halde onların sünnete uyarak mescitlere çakıl taşları yaymaları, sünnete uyarak mescitleri köpeklerin bile girebileceği şekilde kapısız yapmaları, tavanlarına hurma dallarıyla gölgelik yapmaları ve yine sünnete uyarak mescitleri kandillerle aydınlatmaları gerekir.”¹⁰²

Bu çevrelerin sünnet anlayışlarının kapsamlı, sistemli, çağdaş bir anlayışın ürünü olmadığını, gelişi güzel ve parçacı bir yaklaşımdan kaynaklandığını ifade eden Kırbaçoğlu: “... onların yaklaşımları lafızcı, şekilci bir yaklaşım olup, geçmişin harfiyen taklidi görüşüne dayanmaktadır. Diğer bir husus ise, bu çevrelerin önemle üzerinde durdukları konuların öze, esasa değil, teferruata taalluk eden konular olduğudur. Birtakım sünnetlerin artık terkedildiğinden yakınan bu çevrelerin, Sünnet’in ana konuları ve özellikle Müslümanların toplumsal problemleriyle ilgili konular üzerinde durmaları beklenirken, kendilerince önemli gördükleri; ayakkabılarla namaz kılmak, camilerden halıları kaldırmak, burun kıllarını kısaltmak, namazı sarıkla kılmak ve hadislerle işaret edilmeyen malların ticaretinden kaçınmak vb. konuları, Sünnet’i ihya etmek adına gündeme getirmeleri, Sünnet’in toplumsal boyutunun hemen hiç göz önüne alınmadığını, tamamen bireysel ve üstelik yanlış bir Sünnet anlayışının hayli yaygın olduğunu gözler önüne sermektedir.”¹⁰³ diyerek eleştirilerde bulunmaktadır.

Kırbaçoğlu; günümüz Müslümanlarının Sünnet anlayışının bir dünya görüşü, hayat tarzı denilebilecek nitelikte özlü, kapsamlı ve sistemli bir bütün olmadığını, geçmişte yapılmış olan Sünnet tanımlarıyla şekillenen Sünnet anlayışının ve eğitiminin, sağlıklı bir Sünnet anlayışını veremediğini savunur. O, yapılması gerekenin, ‘Sünnet’ kavramına yeni bir şekil vermek, yeni bir Sünnet tanımı yapmak olduğunu ifade eder.¹⁰⁴

On dört asırlık İslam geleneğinde başlıca dört Sünnet tanımı üzerinde ittifak edildiğini ve bu tanımların hadis, fıkıh, usûl-i fıkıh ve kelam olmak üzere dört ayrı

¹⁰² Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, 39.

¹⁰³ Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, 44-45.

¹⁰⁴ Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, 46-47.

branşa mensup Müslüman âlimlerce geliştirilmiş tanımlar olduğunu ifade eden Kırbasoğlu, her bir tanımı tek tek incelemektedir.

“Bu dört tanım şunlardır:

a. Hadisçilerin Sünnet Tanımı: *Şer’i bir hüküm ifade etsin ya da etmesin, Hz. Peygamber’in bütün sözleri, fiilleri, takrirleri, onun hayatına dair bilgilerdir.*¹⁰⁵

b. Fıkıhçıların Sünnet Tanımı: *Farz ve vacipler dışında Hz. Peygamber’den gelen hükümler sünneti meydana getirir.*¹⁰⁶

c. Usûl-i Fıkıhçıların Sünnet Tanımı: *Kur’an dışında, Hz. Peygamber’in şer’i bir hüküm teşkil eden söz, fiil ve takrirlerine Sünnet denir.*¹⁰⁷

d. Kelamcılar ve Bazı Fıkıhçıların Sünnet Tanımı: *Sünnet, bid’at karşıtıdır.”*¹⁰⁸

Kırbasoğlu, yukarıda verilen sünnet tanımlarının eksik yönlerini dört başlık altında inceler. Bunlar; sadece akademik ihtiyaçlara göre yapılmış olmaları, sünnet’in toplumsal boyutundan ziyade bireysel boyutuna ağırlık vermeleri, bağlayıcılık yönünden Sünnet’i sınıflandırmamış olmaları ve Kur’ân-ı tanımın dışında bırakmış olmaları.

Kırbasoğlu; Fıkıh, Usûl-i Fıkıh ve Kelam’ın, Sünnet’i sadece kendi alanlarıyla sınırlamalarının, parçacı bir sünnet anlayışına yol açtığını ve aslında inanç, ibadet, eğitim, ekonomi, siyaset vb. beşeri hayatın her alanını kuşatan bir bütün olan Sünnet’in, bu tanımlar sebebiyle parça parça ele alındığını ve hiçbir zaman bir bütün olarak ortaya konulamadığını düşünür. Özellikle usûlcülerle fıkıhçıların Sünneti sadece bir delil ve hüküm olarak algılamalarını, onu hukuka indirgemelerine, ahlaki vb. yönlerini ise gözden kaçırmalarına sebep olduğunu ve bunun sonucunda da usûl açısından kurallara uygun ama ahlaki açıdan yanlış bir takım hükümlere -mesela bazı

¹⁰⁵ Bkz: Muhammed Accâc el-Hatib, es-Sunnetu Kable't-Tedvin, (Kahire. 1971), 15; Muhammed Ebu Zehv, el-Hadis ve'l-Muhaddisûn, (Beyrut 1984) 9

¹⁰⁶ Bkz: Abdulgâni Abdulhâlık, Hucciyetu's-Sunne, (Beyrut 1986), 51-68

¹⁰⁷ Bkz: Muhammed Accâc el-Hatib, es-Sunnetu Kable't-Tedvin, 16; Abdulgâni Abdulhâlık, Hucciyetu's-Sunne, 68 vd; Muhammed İsmail es-Selefi, Hucciyet-i Hadis, (Lahor, 1981), 95-96.

¹⁰⁸ Kırbasoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, 57.

hile-i şeri'yyelere- İslam fıkında yer verildiğini vurgulayan Kırbaşoğlu; Sünnet'in bütün İslami ilimler için geçerli bir tane tanımının yapılması ile bu tür olumsuzlukların giderileceğine inanır.¹⁰⁹

Kırbaşoğlu'nun, yapılmış sünnet tanımlarında eksiklik olarak değerlendirdiği diğer bir husus ise tanımlarda Sünnet'in bireysel boyutuna ağırlık verilmiş olup toplumsal boyutun ihmal edilmesidir. Yani bu tanımlarda Sünnet; sosyal, ekonomik, siyasi vb. açılardan ele alınmamıştır. Hz. Peygamber'in temel amacı, hem iyi ahlaklı Müslüman birey yetiştirmek hem de Kur'an'ın ilkelerini esas alan bir toplum oluşturmaktır. Medine'de Hz. Peygamber tarafından eğitilen toplum gibi, bizlerin de çağın şartlarında bir toplum modeli oluşturmamız gerektiğini söyleyen Kırbaşoğlu, Sünnet'in tüm yönleriyle bir hayat tarzı, bir dünya görüşü olduğunu ve insanın bireysel ve toplumsal, hayatın her alanında "Sünnet"e uygun bir yol izlemedikçe, "Sünnet'i izlemek"ten bahsedilemeyeceğini düşünmektedir.¹¹⁰ Fakat tanımlarda Sünnetin ne bireysel boyutu ne de toplumsal boyutu öne çıkar. Tanımlar, Hz. Peygamberin sözleri, fiil ve takrirlerine (şer'i bir hüküm ifade etmesi veya etmemesi bağlamında) yoğunlaşır. Hz. Peygamberin (sav) hayatını okuyanlar ise onun(sav) hem birey hem toplum bazında Müslümanlara yönelik hayatın pek çok yönlerine dair (aile, komşuluk, akrabalık, ticaret, eğitim, savaş, yönetim, ibadet, hukuk...) tebliğleri, nasihat ve uyarıları ile karşılaşır.

Bir toplumdaki veya belirli bir zaman dilimindeki Müslümanlar, Sünnetin ağırlıklı olarak bireysel boyutunu öne çıkarıyor veya "Sünnet nedir?" sorusuna verilen cevaplar ekonomi, eğitim, yönetim, toplumsal ilişkiler gibi alanlarda eksik, yetersiz kalıyor ise varolagelen bu realiteyi sonuç, bu sonucun sebebinde de sünnet tanımları olarak tespit etmek kanaatimizce hatalı olur. Eğer bu çıkarım doğru olmuş olsaydı, bahse konu tanımlar vesilesiyle oluşan Sünnet anlayışının geçmiş yüzyıllarda da bireysel olarak algılandığına ve eğitim, ekonomi, siyaset, hukuk vs. alanında Hz. Peygamberin (sav) sözlerinin, fiillerinin veya takrirlerinin toplumsal hayatta öne çıkmadığına dair verilerin olması gerekirdi. Fakat durum böyle değildir. Nitekim Kırbaşoğlu tarafından daha önce sağlıklı bir sünnet anlayışının yaygınlığına ve

¹⁰⁹ Kırbaşoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, 57-59.

¹¹⁰ Kırbaşoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, 59-61.

toplumsal boyutun ihmal edildiğine dair verilen örnekler günümüz Müslüman toplumlarında görülen örneklerdir. Bu sebeple sünnet anlayışımızda bireysel boyutun ağırlık kazanmış olmasının asıl sebebi daha önce yapılmış sünnet tanımları olmasa da hayatımızın bireysel boyutu kadar toplumsal boyutunun da Sünnetin rehberliğinde inşa edilebilmesi için yeni bir tanım yapmanın büyük bir yararı olacaktır. Bu tanımda özellikle hayatın eğitim, yönetim, hukuk, ekonomi vs. yönlerinin belirtilmesi de Sünneti anlamada toplumsal boyut aleyhine bozulan dengenin yeniden sağlanmasına katkı sağlayacaktır ki Kırbaçoğlu'nun tüm gayreti de bunu gerçekleştirmeye yöneliktir.

Kırbaçoğlu, üçüncü olarak bağlayıcılık konusunu ele alır ve fıkıhçıların Sünnet tanımları hariç, diğer tanımlarda(Hadisçiler, Usûl-i Fıkıhçılar ve Kelamcılar) bağlayıcılık konusuna herhangi bir açıklık getirilmediğini, Hadisçilerin tanımının, bir tanım olmayıp sadece sünnetin bize ne şekilde ulaştığına dair yapılan bir tasnif olduğunu ileri sürer. Burada rahmetli Saîd-i Nursî'nin "Sünnet-i Seniyye'nin menbâı üçtür: Akvâli, ahvâli, efâlidir." tespiti aktarır ve Nursî'nin "söz, fiil ve takrir"ın sünnetin kendisi değil, kaynakları olduğunu isabetli bir şekilde ortaya koyduğunu belirtir.¹¹¹

Müslüman âlimlerin ilk asırlardan itibaren Sünnet'i bağlayıcılık açısından sınıflandırdıklarına değinen Kırbaçoğlu, İbn Kuteybe (ö. 276/889) tarafından yapılan tasnifi örnek verir. "İbn Kuteybe, Sünnet'i üç ana bölüm halinde ele almış, ilk iki bölümde bağlayıcı olan Sünnet'e örnekler verdikten sonra¹¹² üçüncü bölümle ilgili olarak, bu bölüme giren sünnetlerin bağlayıcılık özelliği taşımadığını, dolayısıyla terk edenin günaha girmesinin söz konusu olmadığını ifade etmiştir. Yine o, Rasulullah'ın bütün yaptıklarını aynen taklid etmenin zorunlu olmadığını, dolayısıyla birtakım hususlarda Rasullullah'a uymak gerekmediğini de vurgulamıştır."¹¹³

Kırbaçoğlu, Muhammed Tahir b. Aşur'un Makâsıdu's-Şeriatî'l-İslamiyye adlı eserinde, Hz. Peygamber'in sünnetini, bağlayıcılık açısından, on iki kategoride detaylı

¹¹¹ Lem'alar, (İstanbul: Envar Neşriyat, 1990), 49 akt. Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, 64

¹¹² İbn Kuteybe, Hadis Müdafası, (Te'vilu Muhtelifi'l-Hadis) (İstanbul: 1989) 308-311 akt. Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, 64

¹¹³ Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, 64.

bir şekilde tasnif ettiğini belirtir. “*Muhammed Tahir b. Aşur’a göre Hz. Peygamber’in sünnetini on iki kategoride mütalaa etmek mümkündür, bunlar; 1)Yasama (et-Teşrî), 2) Fetva (el-Fetvâ), 3) Yargı (el-Kadâ), 4) Devlet Başkanlığı (el-İmâra), 5) İyiye ve güzele teşvik (el Hedy) 6) Arabuluculuk (es-Sulh), 7) Fikir danışanlara yol gösterme (el- İşâratu ale’l-musteşir), 8) Nasihat (en-Nâsiha), 9) İnsanları en mükemmel olana yönlendirme (Talebu hamli’n-nufûs ale’l-ekmel), 10) Yüce hakikatleri telkin (Ta’lîmu’l-hakâiki’l-âliye), 11) Tehdid ve azarlama (et-Te’dib), 12) Yaratılış icabı ve maddi ihtiyaç gereği yaptıkları (et-Tecerrud ani’l-irşâd).*”¹¹⁴

İlk üç kategorinin kesin bağlayıcı olduğunu diğer kategoriler için aynı şeyi söylemenin mümkün olmadığını düşünen Kırbaçoğlu, Hz. Peygamber’in sünnetinin azımsanmayacak kadar bir bölümünün teşri amaçlı olup, Müslümanları bağlayıcı bir özellikte olduğuna inanmaktadır ama bunun, Sünnet’in tamamının bağlayıcı olduğu anlamına gelmediğini de özellikle belirtmektedir.¹¹⁵

Günümüz Müslümanlarının birçoğunun, bağlayıcılık bakımından farklılık gösteren Sünnet’i hiç bir ayırım yapmadan bağlayıcı farz ettiğini ve bu anlayışın sonucu olarak, Hz. Peygamber neyi nasıl yapmışsa onu aynı şekilde taklid etmeyi Sünnet olarak algıladıklarını kaydeder. Kırbaçoğlu, bu sünnet anlayışı sebebiyle de; sarık sarmak, sakal bırakmak, Arapların giydiği elbise ‘sevb’ giymek, masada yemeyip yerde yemek, evlerde koltuk yerine yer minderleri kullanmak, ayakkabıyla namaz kılmak, cami halılarını kaldırıp toprakta namaz kılmayı teklif etmek gibi hususların “Sünnet” kabul edildiğini aktarır. Doğru ve sağlıklı olmayan bu tür bir sünnet anlayışının ortaya çıkmasına yol açan sebeplerin başında ise, sünnet tanımlarının bağlayıcılık konusuna herhangi bir açıklama getirmemesi olduğunu çok haklı bir tespit ile ortaya koyar.¹¹⁶

Hadisçiler, Usûl-i Fıkıhçılar ve Kelamcılar’dan farklı olarak Fıkıhçılar’ın, Sünnet tanımlarında bağlayıcılık konusuna nispeten açıklık getirdiklerini düşünen Kırbaçoğlu, onların da Sünnet’i Mendub’un karşılığı olarak görmelerini eleştirir. O; Usûl-i Fıkıh’da, fıkıhçıların Sünnet olarak değerlendirdikleri hususların karşılığı

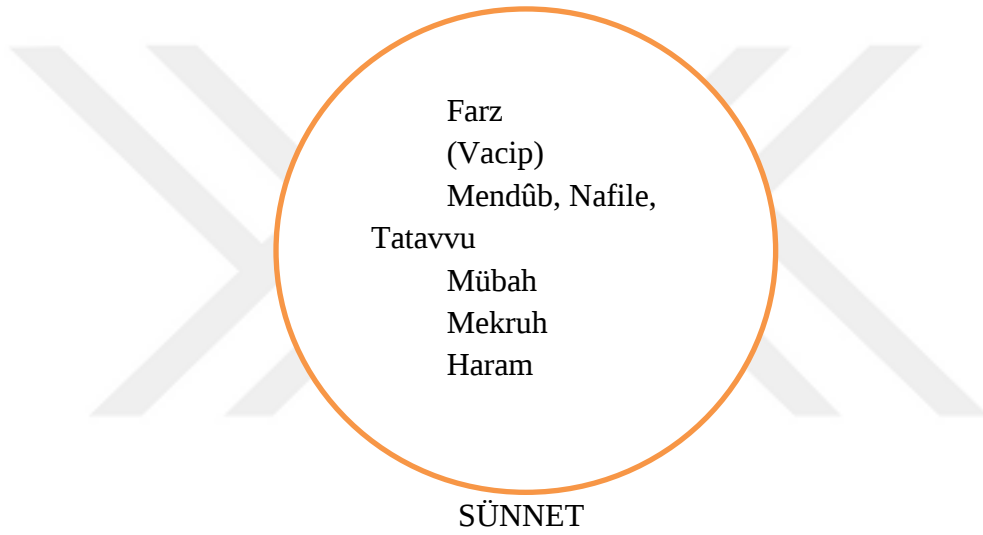
¹¹⁴ Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, 65.

¹¹⁵ Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, 65-69.

¹¹⁶ Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, 69-73.

olarak mendûb, nafil, tatavvu terimlerinin kullanıldığını, Sünnet'i bu anlamda kullanmaları için herhangi bir zaruret olmadığını düşünür ve bir karışıklık veya yanlış anlamaya mahal vermemek için, "Sünnet" yerine "Nafil, mendub veya tatavvu" terimlerinin kullanılmasının daha doğru olacağını belirtir.¹¹⁷

Sonuç olarak Kırbaçoğlu, Sünnet anlayışını bağlayıcılık açısından aşağıdaki şekilde şematize etmeyi uygun görür ve önerdiği bu şemada görülen Sünnet anlayışının, Sünnet'in lügat ve ıstılah manasına daha uygun, yanlış anlamaya yol açmayacak kadar açık olduğunu anlatmaya çalışır.

*"Şemada da görüldüğü gibi Sünnet, Hz. Peygamberin Farz, Mendub, Mübah, Mekruh ve Haram türünden davranış ve hükümlerini içeren bir 'şemsiye kavram'¹¹⁸dir. Dolayısıyla Sünnet'in, yani Peygamber modelinin kesinlikle uyulması gereken Farz ve Haram kısımları yanında, uyulması veya kaçınılması arzu edilen, ancak yapılması zorunlu olmayan 'Mendub ve Mekruh' kısımları ile bir de Mübah olan kısmı bulunmaktadır."*¹¹⁹

Sünnet tanımlarının eksik yönlerini sıralarken, tanımlarda bağlayıcılık konusunun ele alınmamasını bir eksiklik olarak değerlendiren ve bunu eleştiren

¹¹⁷ Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, 75.

¹¹⁸ "Umbrella Concept" Bu tabir Fazlur Rahman'a aittir. Bkz. *Islamic Methodology in History*, 12 akt. Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, 75

¹¹⁹ Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, 75-76.

Kırbaçoğlu, daha sonra Sünnet'in bağlayıcılığının, bir tanım içinde ele alınamayacak kadar geniş bir konu olduğunu ve ilerde kendisinin yapacağı Sünnet tanımı içinde de yer alamayacağını ileri sürerek kendisiyle çelişir. Sünnetin bağlayıcılığı konusunun, Sünnet tanımının hemen akabinde ele alınması gerektiğini şu şekilde açıklar:

“...Fıkıhçılar yaptıkları Sünnet tanımında bağlayıcılık konusuna açıklık getirmeye çalışmışlarsa da, getirilen açıklamanın sağlıklı olduğunu söylemek mümkün değildir. Netice olarak yeni bir Sünnet tanımı geliştirilmeye çalışılırken, Sünnet'in bağlayıcılığı konusunun da bu tanımın hemen ardından ele alınmasının gerekli ve önemli bir husus olduğunu söyleyebiliriz.”¹²⁰

Kırbaçoğlu, klasik Sünnet tanımlarının belki de en önemli eksikliğini, Kur'an'ı, tanım dışı bırakmış olmaları olarak tespit eder. Bunun ise, Sünnet'in Kur'an'dan bağımsız, müstakil bir kaynak olarak algılanmasından kaynaklandığını düşünür. Sünnet'i Kur'an'dan bağımsız olarak ele alma eğilimine, şer'i delillerin Kur'an-Sünnet-İcma-Kıyas şeklindeki sıralanmasını örnek verir. Bu yaklaşımın bazı mahzurları olduğunu ifade eder ve ona göre bunlardan en önemlisi Sünnet'i anlamak ve ortaya koymak için birinci planda Kur'an'a başvurmak gerekmediği düşüncesidir.¹²¹

Kırbaçoğlu, Hz. Peygamber'i Kur'an'dan ayrı düşünmenin mümkün olmadığı kanaatindedir ve böylesi bir Sünnet anlayışının Hz. Peygamber'in sahabilerinde de olduğuna işaret eden bir rivayeti aktarır ki bu, Hz. Aişe'nin, Hz. Peygamber'in ahlakı hakkında soru soranlara cevap olarak verdiği “Siz Kur'an'ı okumuyor musunuz? O'nun ahlakı Kur'an idi” sözüdür.¹²²

Kur'an'ın Sünnet kavramına dâhil olduğuna çok az sayıdaki âlimin dikkatleri çektiğini söyleyen Kırbaçoğlu, eş-Şâtîbî'yi misal verir ve onun “el-Muvafakat” adlı eserinin “Sünnet”le ilgili bölümünden şu alıntıları aktarır:

¹²⁰ Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, 76.

¹²¹ Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, 76.

¹²² Muslim, 6. Salâtu'l-Musafirîn, 18, no:139 (I. 513); Ebu Davud, Salât (Bâb fi Salati'l-Leyl), No: 1342 (II.40); en-Nesâî Kıyâmu'l-Leyl, 2 (III.199); İbn Mâce. 13. Ahkam, 14. No:2333 (II.781-82); ed-Dârimi, Salât, 165. No:1483 (I.284), Ahmed b. Hanbel, el-Musned, VI. 54,91, 111, 163, 188, 216 akt. Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, 77

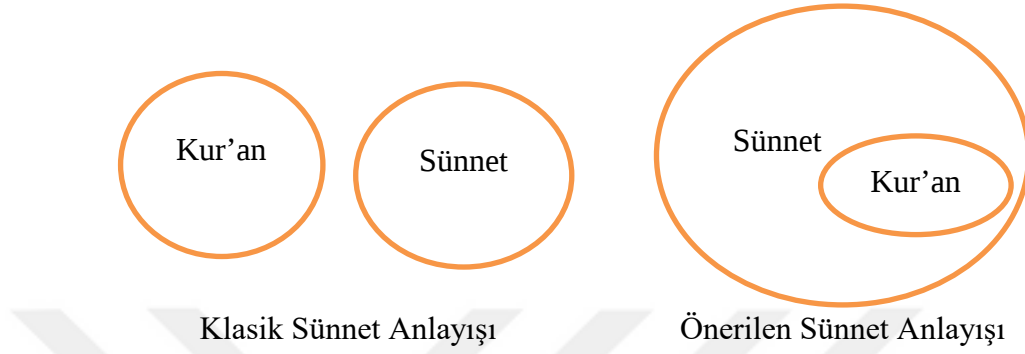
“Sünnet terimi, *bid’at*’ın karşılığı olarak da kullanılır. Bir kimse Hz. Peygamber’in (s.a.v.) uygulamalarına uygun bir şekilde hareket edecek olursa -bu uygulamalar ister Kur’an’da yer alsın ister almasın- o kimse için ‘Sünnet üzeredir’ denilir. Bunun aksi yönde hareket edecek olursa o zaman da ‘bid’at üzeredir’ denilir. Sanki bu kullanımla şeriat’ı getirenin uygulamaları dikkate alınmış ve uygulama, Kur’an’ın gereği olmuş olsa bile, bu uygulamalara ‘Sünnet’ denmiştir.”¹²³

Kırbaçoğlu, Kur’an’da olan hükümlerin, aynen ve biraz daha geniş açıklanmış haliyle Sünnette de olduğunu ifade eden eş-Şâtıbî’nin şu sözlerini nakleder: “... Genel olarak Kur’an’ın delalet ettiği hususlar, Sünnet’te eksiksiz olarak vardır, ayrıca Sünnet fazladan açıklama ve izahlar da içerir. Zira Kur’an insanların elde etmeleri için her iki dünya ile ilgili yararlı şeyleri sakınmaları için de, her iki dünya ile ilgili kötülükleri göstermiştir. Daha önce ifade ettiğimiz gibi yararlı şeyler (mesâlih) şu üç kategoriden birine dâhildir: 1- Zarûriyat ve onları tamamlayıcı hususlar, 2- Hâciyyat (ihtiyaçlar) ve onları tamamlayıcı hususlar, 3- Tahsîniyyât ve onları tamamlayıcı hususlar. Kitâbu’l-Makâsîd bölümünde de zikrettiğimiz bu üç kategori dışında başka bir kategori yoktur. Sünnet’e bakacak olursak onun da bu kategorilerin dışına çıkmadığını görürüz. Kur’an bu kategoriler alanında temel ilkeler getirmiş, sünnet ise bu ilkelerin detaylarını ortaya koymuştur. Sünnette hiçbir hüküm yoktur ki bu üç kategoriden birine dâhil olmasın.”¹²⁴

¹²³ İbrâhim b. Mûsâ eş-Şâtıbî, *el-Muvâfakat* (Kahire, ts.), IV/4 akt. Kırbaçoğlu, İslam Düşüncesinde Sünnet, 78-79.

¹²⁴ eş-Şâtıbî, *el-Muvâfakat*, IV/19-20 akt. Kırbaçoğlu, İslam Düşüncesinde Sünnet, 79.

Kırbaçoğlu, klasik tanımlarda Kur'an ve Sünnet'in birbirinden ayrı olduğunu ve bu ayrılığın klasik görüş tarafından sık sık kullanılan "Sünnet teşride müstakil bir delildir" formülünde de açık bir şekilde görüldüğünü vurgular ve kendi önerdiği sünnet anlayışı ile klasik sünnet anlayışını şöyle şematize eder:

“Sünnet, kendisinin çekirdeğini oluşturan Kur'an'ın –teorik ve pratik açıklama suretiyle- yaşanan hayata açılımıdır.” diyen Kırbaçoğlu; doğru, tutarlı, mantıklı ve bu çağın şartlarına uygun olan sünnet anlayışının, Hz. Aişe'nin dile getirdiği, eş-Şâtıbî'nin de geliştirdiği anlayış olduğunu yineler. *“Nasıl ki Sünnet'in ortaya konulmasında, onun Kur'an ve İslam'ın temel ilkeleri ile birlikte ele alınması zorunludur. Bu zorunluluk 'Sünnet'in tanımı için de aynı şekilde geçerlidir. Sonuç olarak, yapılacak bir Sünnet tanımında Kur'an'a yer verilmesinin şart olduğu anlaşılmaktadır.”*¹²⁵

M. Hayri Kırbaçoğlu, klasik Sünnet tanımlarının çerçevesinde oluşan Sünnet anlayışlarında tespit ettiği eksiklik ve yanlışlıkları ortaya koymuştur. Ona göre bu durumun düzeltilmesi için, çağın şart ve ihtiyaçlarına uygun, Hz. Peygamber'in (sav) Sünnet'inin ruhuna daha sadık, yeni bir “Sünnet Tanımı” ve bu tanım çerçevesinde yeni bir “Sünnet Anlayışı” geliştirmek, kaçınılmaz bir görevdir ve elbette önereceği yeni Sünnet tanımında klasik tanımların eksikliklerinden uzak olmayı hedeflemektedir. Bu sebeple, öneride bulunacağı tanımda şu hususlara dikkat edecektir:

“ a) Bütün İslami disiplinler için geçerli tek bir tanım olması,

¹²⁵ Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, 81-82.

b) Sünnet'in sadece bireysel değil, toplumsal ve evrensel boyutunu da göz önünde bulundurması,

c) Yapılacak Sünnet tanımında Kur'an'a mutlaka yer verilmesi,

d) Sünnet'in bağlayıcılığı konusunun, Sünnet tanımının akabinde ele alınması,

e) Sünnet'in konusu ile amacının da ayrı birer başlık altında ele alınması.”¹²⁶

Tüm bu değerlendirme ve eleştiriler sonucunda Kırbaçoğlu, şöyle bir Sünnet tanımı önerisinde bulunur:

“Hz. Peygamber'in kendi döneminde İslam toplumunu, akide, ibadet, tebliğ, eğitim, ahlak, hukuk, siyaset, ekonomi gibi çeşitli alanlarda; kısacası bireysel, toplumsal ve evrensel olmak üzere hayatın her alanında, yönlendirip yönetmede, Kur'an başta olmak üzere, esas aldığı ilke ve prensipler bütünüünün oluşturduğu bir 'zihniyet' ya da 'dünya görüşü'dür.”¹²⁷

Tanımın hemen akabinde Kırbaçoğlu, üç önemli konuda bazı açıklamalar yapma gereği duyar:

“Sünnet'in Bağlayıcılığı: Hz. Peygamber'in Sünnet'i bir bütün olarak bağlayıcılık bakımından aynı derecede olmayıp, kesin bağlayıcı (Farz-Haram) ihtiyari (Mekruh, Müstehap, Tatavvu, Nafile) ve nötr (Mübah) olmak üzere çeşitli kategorilere ayrılır. Sünnet ortaya konurken bu hususun göz önünde bulundurulması gerekir.

Bir Disiplin Olarak Sünnet'in Konusu: Hz. Peygamber'e (a.s.) rehberlik eden bu ilke ve prensipleri, Kur'an'dan ve elimizde mevcut Siret-Hadis kaynaklarında mevcut güvenilir rivayetlerden çıkarmak, sonra bu prensipleri çağın şart ve ihtiyaçları ışığında yorumlayıp bir sistem haline getirmek.

Bir Disiplin Olarak Sünnet'in Amacı: Beşeriyete karşı yerine getirmekle yükümlü olduğu evrensel misyonu gerçekleştirmesi için, beşeri hayatın her alanında

¹²⁶ Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, 83.

¹²⁷ Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, 83.

Sünnet'in koyduğu ilkeleri esas alan yeni bir İslam toplumu ve medeniyeti modeli oluşturmak.”¹²⁸

Kırbaçoğlu, önerisini sunduğu tanım ile Sünnetin ı ışık tuttuğu, yönlendirip yeniden şekil verdiği hayatın çok önemli sahalarına dikkat çekmiş, günümüzde çoğunlukla bazı ibadetler veya bireysel davranışlar olarak algılanması yerine daha geniş kapsamlı algılanmasına ve zihinlerde genel bir çerçeve çizilmesine katkı sağlamıştır. Böylelikle Sünnetin tebliğ, eğitim, ahlak, hukuk, siyaset, ekonomi gibi çeşitli alanlarına da dikkat çekerek hayatın bu önemli alanlarında da Müslümanların okuma-araştırma, örnek alma, hayatı tüm bu yönleriyle dizaynetme düşüncesine sahip olmalarına daha başlangıçta Sünnet tanımı ile mütevazı ve fakat oldukça önemli bir katkı sunmuştur. Hz. Peygamber'in (sav) Sünnetini bağlayıcılık bakımından açıklaması da günümüz toplumlarında pek çok defa karşılaştığımız bazı fiillerin(sarık sarmak, sakal bırakmak, Arapların giydiğı elbise 'sevb' giymek, masada yemeyip yerde yemek vs.), dini bir vecibe(fazilet) olarak sunulması yerine kişisel bir tercih olarak algılanmasına, diğer kültürleri de kucaklayan daha sağlıklı bir Sünnet anlayışının toplumda yaygınlaşmasına vesile olmuştur.

Kırbaçoğlu'nun, Sünnetin konusunu açıklarken; Kur'an, Siret-Hadis kaynaklarında mevcut güvenilir rivayetler, çağın ihtiyaçları ve sistemli bir şekilde ele alma vurguları oldukça önemlidir ve onun güvenilir, bütünlüklü, öz ve öncelikli olanı esas alan bir Sünnet anlayışı oluşturma hassasiyetinin dışı vurumudur. Sünnetin amacını değerlendirirken, beşeri hayatın her alanında Sünnet'in koyduğu ilkeleri esas alma ve Müslümanların evrensel misyonunu işaret etmesi de onun sıklıkla eleştirdiğı parçacı yaklaşıma bir çözüm olarak sunduğı Sünneti bir bütün olarak anlama çabasının bir yansımasıdır.

¹²⁸ Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, 83-84.

2. YAPISAL ELEŞTİRİLERİ

Mehmet Hayri Kırbaşıoğlu, Klasik Hadis Usûlü'nü ve problemlerini incelerken, Peygamberimizin sünnetinin kaynaklarını, önem ve güvenilirlik bakımından şu şekilde sıralar:

Hız. Peygamber'in İslam'ı diyebileceğimiz sünnetin en önemli kaynağı, Kur'ân-ı Kerîm'dir, ikinci derecede önemli kaynak Mütevatir, Mütevaris, Yaşayan Sünnetler ya da Amelî Tevatür olarak isimlendirilen ve Müslümanlardan kitlesel rivayet ile nesilden nesile aktarılan uygulama ve bilgilerdir. Kaynaklarımızdaki hadisler, önem ve güvenilirlik bakımından ancak üçüncü sırada yer alabilir.¹²⁹

Kırbaşıoğlu; İslam dünyasının inanç ve pratik alanlarında mevcut problemlerinin birçoğunun temelinde hadislerle ilgili problemlerin yattığını düşünmektedir. O, halkın İslam olarak öğrendiği ama İslam ile ilgisi bulunmayan veya doğruluğu hakkında tartışmaların yapıldığı pek çok konunun ya uydurma ya da sıhhati son derece tartışmalı rivayetlerden kaynaklandığını ifade ederken bu tartışmalı konulara bir dizi örnekler verir:

“Geçmişte olduğu gibi günümüzde de hala tartışılan kader, şefaat, sırat inancı, Hız. Peygambere izafe edilen yüzlerce mucize, Hız. Peygamber hakkındaki beşer üstü anlatımlar, Kur'an'ın faziletleri ile ilgili mübalağalı ifadeler, kabir ve türbelerle ilgili aşırılıklar, Hız. Peygamberin mensubu bulunduğu Arap ırkının ve Arapçanın (ülkemizde ise Türk ırkının) kutsallaştırılması, kadının erkeğe nazaran ikinci sınıf bir statüde algılanması, kutsal gecelere olan inanç ve bu gecelere mahsus özel ibadetler, tasavvufun pek çok öğretisi ve özellikle gayb ricaline olan inanç, evliya kültü ve bunun etrafında oluşan mitolojik anlayışlar, yaratılış konusundaki yanlış inanç ve düşünceler, ümmetin çeşitli fırkalara ayrılmasının meşrulaştırılması, kıyamet alametleri, ahir zaman fitneleri, Deccal-Mehdi inancı, İslam'ı terk eden birinin hukuken öldürülmesi gerektiğine dair görüş, siyasi ve idari otoritelere olduğu gibi siyasi ve dini cemaat liderlerine, evliya ve üstatlara mutlak itaatın dini bir vecibe

¹²⁹ Mehmet Hayri Kırbaşıoğlu, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 11.

olduğuna dair inanç; ruhbanlığı, aşırı zühd ve ibadeti idealize eden din anlayışı, uğursuzluk inancı, tembelliği meşrulaştırmaya varan bir tevekkül anlayışı...”¹³⁰

İlk anda sıralanabilecek bu problemlerin, Kur’ân’dan değil birinci derecede sıhhati tartışmalı bir takım hadis rivayetlerinden kaynaklandığını kaydeden Kırbaçoğlu; yine İslam’ın temel kaynağı olan Kur’ân-ı Kerim’in anlaşılması önündeki en büyük engellerden birisinin, tefsirlerde yer alan ve İsrailiyat adı verilen rivayetler ile genel olarak sıhhati tartışmalı, kaynağı belirsiz ve çelişkili rivayetlerden oluştuğunu ileri sürer.¹³¹

Bugün ülkemizde ve İslam dünyasının diğer bölgelerinde hâkim olan “Hadis Usûlü” anlayışının indirgenmiş ve tekleştirilmiş bir yapıya sahip olduğunu vurgulayan Kırbaçoğlu, bu yapıyı şu ifadelerle özetler:

“Bilindiği gibi İslam düşünce tarihi, adeta siyasi, itikadî ve fıkhi mezheplerin tarihidir. Bu tarihin çeşitli dönemlerinde pek çok ekol, fırka, mezhep vs. oluşmuş olup, bunların hepsinin de hadisler ile şu veya bu şekilde bir ilgisi olmuş, hadislerin bir kısmını kullanıp, bir kısmını da terk etmiş veya reddetmişlerdir.

*İslam tarihi boyunca ana gövdeyi oluşturan mezhebin Sünnilik veya Ehl-i Sünnet olduğu malumdur. Bunun ardından Şia, Mu’tezile, Havâric ve Mürcie’yi belli başlı mezhepler olarak sıralamak mümkündür. İşte bugün bizim hadis usûlü diye bildiğimiz disiplin, bu ana damarlardan sadece birine, yani Ehl-i Sünnet düşünce evrenine aittir, onun ürünüdür. Dolayısıyla bu hadis usûlünün İslam düşünce geleneğinin tamamını temsil ettiği iddia edilemez. Olsa olsa bu usûl, geleneğimizi oluşturan alt geleneklerden sadece birisini temsil edebilir. Bir başka ifade ile mevcut hadis usûlü, mezhebî bir usûldür yani sadece bir mezhebin ürünüdür.”*¹³²

Ehl-i Sünnet’in gerek tarihte gerek günümüzde, kendi içerisinde farklı eğilimleri barındıran genel bir çerçeveden ibaret olduğunu ve yaygın kanaatin aksine

¹³⁰ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 16.

¹³¹ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 16.

¹³² Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 28-29.

Ehl-i Sünnet'in kurucularının Eş'ari ve Maturidi olmadığını ifade eden Kırbaçoğlu; bu düşüncesini şu şekilde açıklamaktadır:

“Eş'ari ve Maturididen önce Ehl-i Sünnet'in akaid esasları, Ehlü'l-Hadis/Ashabu'l Hadis tarafından zaten belirlenmişti. Bu iki imamın yaptıkları ise, Ehl-i Hadis'in nakle dayanarak belirledikleri esasları akıl ile de desteklemekten ibaretti. Ayrıca Ehl-i Sünnet içerisinde yer alan fıkıh mezheplerini de göz ardı etmemek gerekir. Gerçi Eş'arilik ve Maturidilik'in oluşumundan önce de sonra da Ehl-i Sünnet içerisinde daima görüş farklılıkları ve tartışmalar olmuştur. Özellikle din alanında, akıl ve düşüncenin kullanılmasına karşı olan Ehl-i Hadis, spekülatif düşünceye olumlu baktığı için bilhassa Eş'ariler ile devamlı surette mücadele etmiş bazen iş karşılıklı tekfir suçlamasına kadar varmıştır. Maturidilik ise hilafet merkezine nazaran kenarda kaldığından çok fazla gündemde olmamıştır... Eşarilik ve Maturidilik öncesi ve sonrası gelişmeler nazarı itibara alındığında, Ehl-i Sünnet denen yapı, dört mezhep imamı (Ebu Hanife, Malik, Şâfiî, Ahmet bin Hanbel) yanında el-Evzâî, İbn Kullâb, el-Kalânîsî, el-Kerâbîsî, et-Taberî, et-Tahâvî vb. gibi birçok imamın ve Ashabu'l Hadis olarak adlandırılan hadis imamlarının, daha sonra da Eş'ari ve Maturî'dinin katkılarıyla oluşan bir yapıdır. Bunlardan Eşarilik ve Maturidilik hala yaşayan bir gelenek olarak devam etmektedir.”¹³³

Bugün klasikleşmiş olan hadis usûlünün İslam düşünce geleneğinin tamamını kuşatmadığını hatta Ehl-i Sünnet'in dahi tamamını temsil etmediğinin altını çizen Kırbaçoğlu; bu usulün sadece Ehl-i Sünnet koalisyonunu oluşturan ortaklardan birisi olan Ashabu'l Hadis'in görüş ve anlayışını yansıttığını savunmaktadır. Ona göre; tarihin ilerleyen dönemlerinde ise hadis usûlü alanında bir başka gelişme daha yaşanmıştır. Ehl-i Sünnet'i oluşturan fıkıh mezheplerinden geriye sadece dördü kalmış, bunlardan Mâlikiler ile Hanbeliler hadis usûlü alanındaki çalışmalarda -en azından literatür düzeyinde- bir varlık gösterememişlerdir. Şafîiler ise Ashabu'l Hadis'in yaklaşımını benimseyip sürdürmüşlerdir. Hanefiler de Hadis literatürü alanında bir varlık gösterememiş ve bu suretle meydan tamamen Şafîîlere kalmıştır.¹³⁴

¹³³ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 30.

¹³⁴ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 31.

Bu açıklamalar ışığında Hadis usûlünün, Ehli Sünnet içerisindeki gelişimini resmetmeye çalışan Kırbaçoğlu; hadis usûlünde metin tenkidi yapıldığına dair iddiaları ele almakta ve isnat tenkidi ile birlikte metin tenkidi yapılıp yapılmadığını analiz etmektedir:

“Hadis usûlünde isnat yanında metin üzerinde de durulduğu doğrudur. Bunları kısaca şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Harfiyyen (lafzen) rivayet-mânâ ile rivayet.
2. Hadislerde ziyâde ve noksan.
3. **İdrac:** Bir râvinin hadisten olmayan ifadeleri metne alması.
4. **Kalb:** Hadis metinlerinde kelime ve cümlelerin diziliş sıralarını değiştirip, takdim-tehir yapmak.
5. Hadislerde ihtisar ve takdî (metnin sadece belli bir bölümünü nakletmek)
6. **Tashif:** Hadislerdeki kelimelerin noktalama ve harekelenmesi ile ilgili yanlışlıklar
7. **Tahrif:** Hadislerdeki kelimelerin yazılışlarında görülen yanlışlıklar
8. **Lahn:** Hadis metinlerindeki gramer hataları.”¹³⁵

Bunların hadis metinleriyle ilgili bazı problemleri içerdiğini fakat metin tenkidi ile ilgili olmadığını kaydeden Kırbaçoğlu’na göre: “Metin tenkidinde esas olan isnat değil, bizzat hadis metninin kendisidir. Zira metin tenkidi yöntemine göre, bir metnin isnadı sahih bile olsa, metnin uydurma olabileceği göz önünde bulundurulur. Bu sebeple birtakım esaslara dayanılarak Hz. Peygambere ait olduğu rivayet edilen herhangi bir hadisin, gerçekte onun tarafından söylenip söylenemeyeceğine karar vermek, metin tenkidinin amacını oluşturur.”¹³⁶

¹³⁵ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 42.

¹³⁶ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 43.

Klasik hadis usulünde metin tenkidine önem verildiğinin bir delili olarak “illet” konusunun öne sürüldüğünü söyleyen Kırbaçoğlu, bu iddiayı kısaca özetlemeye çalışır:

“Hadis usulü eserlerinde illetin açık ve kesin bir tarifine yer verilmediği görülür. Genelde ‘dış görünüşü bakımından kusursuz gibi görünse bile, sıhhatini zedeleyen bir kusuru olduğu anlaşılan hadistir.’ şeklinde müphem ve muğlak bir tanımla yetinilir. Subhi es-Salih de bu durumun farkında olmalıdır ki ‘hadisteki illetin hadis ilimleri ile uğraşanların dahi anlayamayacağı kadar kapalı’ olduğunu itiraf etmek zorunda kalmıştır. Bu konuda hadis âlimlerinden yapılan nakillerde de aynı kapalılık söz konusudur. Bu durumda illetin metin tenkidi ile ilgisinin bulunup bulunmadığını tahkik etmek için, illet konusunda yazılmış eserlerin muhtevasına müracaat etmek en sağlıklı yol olarak görülmektedir. Genelde Kitabu’l-İlel adını taşıyan bu eserlerden hepsini satır satır taramak başlı başına bir iş olduğundan bize yeterli fikir verebilecek birkaç eseri -Ahmed b. Hanbel Kitabu’l-İlel ve Marifeti’r-Rical’ini, et-Tirmizi’nin es-Sunen’inin sonunda yer alan Kitabu’l-İlel’ini ve İbn’ul-Cevzi’nin el-İlelu’l-Mutenahiye’sini- incelemek de yeterli olacaktır. Eserleri incelediğimizde, hiçbirisinde metin tenkidi denebilecek herhangi bir bilgiye rastlamak mümkün olmamıştır. Tam aksine bu eserlerde sözü edilen illetlerin tamamının isnatlar ve râviler ile ilgili olduğu kolaylıkla görülebilmektedir.”¹³⁷

Klasik hadis usûlünde metin tenkidi yapıldığına, delil olarak gösterilen bir başka husus olan “şüzûz” konusunu irdeleyen Kırbaçoğlu; aralarında bazı farklılıklar bulunmakla birlikte şâz hadisin “Makbul olan râvinin, kendisinden daha makbul olan râviye muhalif olarak rivayet ettiği hadistir.”¹³⁸ şeklindeki tanımını ele alır. Tanımdan da şüzûzun metinle ilgisinin ikinci dereceden olduğunun anlaşıldığını söyleyen Kırbaçoğlu: “Burada asıl önemli olan bir râvinin diğerine muhalefetidir yoksa râvilerinin güvenilir olup olmaması ve buna göre hadisin kabul veya reddi söz konusu değildir. Diğer yandan bir hadisin şâz olarak nitelendirilebilmesi için, onu rivayet eden râvinin aynı hadisi rivayet eden daha güvenilir başka bir râvinin rivayetine ters düşmesi gerekir. Hâlbuki metin tenkidi bundan farklı olup, bazen üzerine bütün

¹³⁷ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 46.

¹³⁸ Babanzâde Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, I/120 akt. Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 47.

râvilerin ve muhaddislerin ittifak ettikleri tek bir hadise dahi uygulanabilir ve sonuçta o tek bir hadisin sahih veya sakim olduğuna karar verilir."¹³⁹ diyerek bu iddiaya karşı çıkmaktadır.

Kırbaçoğlu'nun birkaç maddeyle sunduğumuz bu değerlendirmeleriyle metin tenkidine dair ulaştığı sonuç, şu şekilde özetlenebilir:

Klasik hadis usûlü, hadis adını almaya asıl layık olan metnin tenkidinden ziyade ağırlıklı olarak isnat tenkidine önem vermiştir. Elbette metin tenkidi yapılmıştır ancak yapılan bu tür tenkitler mevzii olup, isnat tenkidine eşdeğer bir öneme sahip olmamıştır. Bundan dolayı klasik hadis usûlünün isnad merkezli bir usûl olduğu ve 'isnat usûlü' olarak adlandırılmaya daha layık olduğu söylenebilir. Gerçek bir hadis usûlünde ise hadisin, metin ve isnattan meydana gelen her iki kısmına ve özellikle de sözün kendisine yani hadis metnine gereken önemi veren bir usûl olabilir. Buna en uygun hadis usûlü ise Ehl-i Hadis-Şafii çizgisinde geliştirilen klasik hadis usûlü değildir. Usûl-i fıkıh ulemasının ve Ehl-i Rey'in usûlcüleri ile Mutezile ve Zeydiye usûlcülerinin, usûl-i fıkıh literatürü içerisinde geliştirmeye çalıştıkları hadis usûlüdür.¹⁴⁰

Kırbaçoğlu; klasik hadis usûlünün isnad merkezli bir usûl olduğunu ve bu sebeple isnat usûlü olarak adlandırılmaya daha layık olduğunu düşünse de ona göre, başlangıçta yani fakih sahabiler ve ilk kurucu müçtehidler döneminde bu durum böyle değildi. Hadisin sahihini sakîminden ayırt etme amacıyla, Hz. Ömer (r.a.) , Hz. Aişe (r.a.) ve Hz. Ali (r.a.) gibi fakih sahabeler döneminde ve ilk kurucu fakihler (müçtehitler) dönemlerinde metin tenkidi uygulamasının en az isnat tenkidi kadar yaygın olduğunu ifade eden Kırbaçoğlu; bilhassa Ehl-i Sünnet içerisinde yer alan bu kurucu fakihlerin, (mesela Ebu Hanife ve Malik ile Mutezile ve Zeydiyye) metin tenkidine en fazla önem veren şahıs ve ekoller olduğunu öne sürer. "... Ancak daha sonraları evvela Ehl-i Hadis'in Ehli Rey'e galebesi ve aklın takbih ve telin edilerek İslami ilimler alanı dışına sürgün edilmesi ile bilahare bu süreç, özellikle İmam Şafii ve izinden gidenlerce hızlandırıp yaygınlaştırılmış, büyük ölçüde akli-mantıki vurgusu

¹³⁹ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 47.

¹⁴⁰ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 52.

olan ‘metin tenkidi’ bilinçli olarak dışlanmış, bunun sonucunda hadis usûlü sadece isnat tenkidi ile meşgul olan bir disiplin haline sokulmuştur.” ifadelerini kullanan Kırbaçoğlu; buna bakılarak on dört asırdan beri yapılan hadis usulü çalışmalarının tamamının isnat merkezli olduğunu düşünmenin doğru olmadığını altını çizerek. Ona göre; Rey Ehli ve Mu’tazile başta olmak üzere, metin tenkidi merkezli bir hadis usulü anlayışı da daima var olagelmiş ancak zaman zaman bu damar kuruyacak kadar zayıflamıştır. Bu dengesiz durumun düzeltilmesi amacıyla klasik hadis usulünün tek yönlü (Ehl-i Hadis/Şafîî çizgisinde) olduğu belirtilmelidir. Hem isnada hem metne önem veren Re’y ehli çizgisindeki daha dengeli bir hadis usulü geleneğinin de mevcut olduğu ve bu yaklaşımın tekrar canlandırılıp yaygınlaştırılması, hatta geliştirilmesi gerektiği vurgulanmalıdır.¹⁴¹

¹⁴¹ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 55-56.

3. ZAYIF HADİS İLE İLGİLİ ELEŞTİRİLERİ

“Zayıf hadis; isnadın muttasıl (kesintisiz), râvilerin âdil ve zâbıt olması, şaz ve muallel olmaması gibi sahih hadiste bulunması gereken şartlardan birini yitirmiş olan hadise denir. Zayıf hadislerin çeşitleri ise şunlardır: Muallak, mursel, mu'dal, musahhaf, muharref ve mevzu (uydurma)”¹⁴²

Babanzâde Ahmed Naim'in Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi'nin Mukaddimesi eserinde, bölüm başlığının “Hadis-i Zaif (Haber-i merdûd)” olduğuna değinen Kırbaşoğlu, bunun zayıf hadislerin reddedilmesi gerektiğini gösterdiğini, klasik usûlde teorinin bu olduğu halde gerçekte tamamen farklı bir yol izlendiğini belirtir. Kırbaşoğlu, başta hadis kaynakları olmak üzere tefsir, fıkıh, kelam ve tasavvuf gibi ilimlere dair eserlerde bol miktarda zayıf hadis ile istidlal edildiğini, bu türdeki hadislerin zayıf olduğunu bazen bizzat eserlerin müelliflerinin de itiraf ettiğini kaydeder.¹⁴³

Ehl-i hadisin öncü isimlerinden olan Ahmet b. Hanbel'in (ö. 241/855) dahi “Zayıf hadis reyden hayırlıdır.”¹⁴⁴ kanaatinde olduğunu nakleden Kırbaşoğlu, Ehli Hadis'in zayıf hadisi bir yandan merdud kabul edip öte yandan dinde ona itibar etmek suretiyle açık bir çelişkiye düştüğünü ve bunun açık delilinin fadâil ve tergîp-terhîp hadisleri konusunda takındıkları tavırda mevcut olduğunu belirtir.¹⁴⁵

“Amellerin faziletlerine dair konularda veya iyiliği teşvik kötülükten sakındırma konularında zayıf hadisle amel etmek caizdir.” sözünün neredeyse klasik hadis usulünün kazıyye-i muhkemesi haline geldiğini ortaya koyan Kırbaşoğlu, Subhi es-Salih'in de bu sözün bir kural haline getirilmesinin doğurduğu problemlerin farkında olduğunu belirterek, kendisinden şu açıklamaları nakleder:

“...Ahmet b. Hanbel, Abdurrahman b. Mehdi ve Abdullah b. Mübarek... Bu üç büyük imamın sözü şudur: ‘Helal ve haram mevzuunda bir şey rivayet ettiğimizde pek sıkı, fezâil ve benzeri mevzularda bir şey rivayet ettiğimizde de müsamahakâr

¹⁴² Kırbaşoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 128.

¹⁴³ Kırbaşoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 129.

¹⁴⁴ İbn Teymiyye, *Mecmu'u Fetâvâ*, ts., I/250; el-Leknevî, *el-Ecvibetu'l-Fâdile*, ts., 46 vd. akt. Kırbaşoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 129.

¹⁴⁵ Kırbaşoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 129.

davranırdık.’ Bu imamların sözleri tam olarak anlaşılmamıştır. Nasıl ki bizim nazarımızda sahihin mukabili zayıfsa, onların pek sıkı davranmak sözünden kastettikleri de böyle karşılığı olan bir şey değildir. Helal ve harama dair bir şey rivayet ettiklerinde daha temkinli davranarak ancak hadisin en yüksek derecesinde bulunanlarla ihticâc ediyorlardı ki bu da kendi zamanlarında ittifakla ‘sahih’ diye adlandırılan derecedir. Helal ve haram ile ilgisi olmayan, fezâile dair bir şey rivayet ettiklerinde pek sıkı davranmak ve sadece sahihleri rivayet etmek zarureti duymuyorlar, aksine mertebeye sahihten aşağıda bulunup, kendi asırlarında henüz yerleşmemiş bir tabir olan haseni kabule taraftardılar. Her ne kadar hasen, kendilerinden sonra zayıf adı verilen hadislerden mertebeye daha üstün görülüyorsa da mütekaddimin ıstılahında zayıf hadisin bir nev’i olarak kabul ediliyordu... Gerek şeri ahkâm ve gerekse fezâil babından, elimizde başkasına lüzum bırakmayacak kadar çok sahih ve hasen hadis vardır. Biz bu şartların çokluğuna rağmen zayıf hadislerin sabit olduğuna bir türlü inanamıyoruz. Böyle olsaydı ona hiç zayıf der miydik? Hâsılı, zayıf hadisler hakkında şüphe etmekten kendimizi alamıyoruz. Zaten dinde, yakînî olmayan şeylerin hiçbir değeri yoktur.”¹⁴⁶

Klasik hadis usûlünde adeta kural haline gelmiş bir prensibi, “Zayıf hadis, turuku (isnadları) çoğaldığı zaman hasen li-gayrihi derecesine yükselir.” paylaşan Kırbaçoğlu, bunun birçok mahzurları beraberinde getirdiğini savunarak, eleştirilerini sıralar:

“Bu prensip konusunda düzeltilmesi gereken ilk yanlış, onun mutlak olarak algılanması ile ilgilidir. Bu doğru değildir, Zira bizzat bazı Ehl-i Hadis’in de belirttiği gibi, bu kural mutlak olmayıp, bazı şartlara bağlıdır. Bu şartların başında ise bir hadisin zayıflığının râvinin fîsk ya da kizb (yalancılık) ile itham olunmasından veya hadisin şâz olmasından kaynaklanmaması hususları gelir. Bu sebeple bir hadisin zayıflığı, râvisinin fîsk veya kizb ile itham olmasından ya da hadisin şâz olmasından kaynaklanıyorsa, başka tariklerden de rivayet edilse, o hadisin zayıflığı ortadan kalkmaz yani hadis zayıflıktan çıkıp hasen derecesine ulaşamaz.”¹⁴⁷

¹⁴⁶ es-Salîh, *Hadis İlimleri ve İstılahları*, 177-179 akt. Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 129-130.

¹⁴⁷ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 131.

Kimin koyduğu dahi tam olarak bilinmeyen bu kuralın, temelleri ve dayanakları tartışılmadan kabul edilmesi sonucunda, pek çok zayıf hadisin birkaç tarikten rivayet edilmekle hasen, sahih, meşhur hatta mütevâtir derecesine çıktığını ifade eden Kırbaşoğlu, delil olarak kullanılmaması gereken pek çok hadisin bu suretle delil olarak rahatlıkla kullanılabildiğini savunur.¹⁴⁸

Zayıf hadislerin dinde delil olarak kullanılmasına bir defa ruhsat verildikten sonra, onu “amellerin fazileti veya terğib ve terhîbi alanına hasretmenin mümkün olmadığını başka alanlarda da (Fiten ve melâhim konularında) zayıf hadis kullanıldığını vurgular. Kırbaşoğlu; hemen hemen dinin her alanında zayıf hadislerin ne kadar yoğun bir şekilde kullanıldığını, es-Suyuti’nin el-Camiu’s-Sağir eseri ile Gümüşhaneli’nin Râmûzu’l-Ehadis adlı derlemesini örnek verir ki ona göre, bu eserler tedkik edildiğinde neredeyse her sayfasında bir veya birkaç zayıf veya mevzû hadis ile karşılaşmak mümkündür.¹⁴⁹

Kırbaşoğlu’nun eleştirdiği bir diğer husus ise mevzu olan hadislere zayıf denilmesidir. Ona göre; bazı hadisçiler ya gevşek olmaları ya da aşırı ihtiyatlı davranmaları sebebiyle mevzû (uydurma) olma ihtimali bulunan hadislere sadece zayıf demişlerdir. Hâlbuki bu gibi hadisler sıkı bir tenkit süzgecinden geçirilecek olsa, mevzu olduğunda asla tereddüt edilmeyecek hadisler olduğu görülecektir. İsnad tenkidi ile yetinilmeyerek, ayrıca metin tenkidi de yapıldığında bunların gerçekte zayıf değil mevzu hadis oldukları çok daha kolaylıkla görülebilecektir.¹⁵⁰

Zayıf hadislerin kullanımında gevşeklik gösterilmesinin, din anlayışımızın bozulmasındaki menfi rolü üzerinde duran Kırbaşoğlu’na göre:

“... Amellerin faziletleri konusunda zayıf hadislere başvurulması ancak bazı şartlar dâhilinde mümkün görülmüş iken, zamanla bilgisizliğin artması ile bu şartlı ruhsat, şartsız ve mutlak bir hale getirilerek ‘Amellerin fazileti konusunda zayıf hadisle amel etmek caizdir.’ şeklinde yanıltıcı bir kurala dönüşmüştür.”¹⁵¹ Başka

¹⁴⁸ Kırbaşoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 131.

¹⁴⁹ Kırbaşoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 132.

¹⁵⁰ Kırbaşoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 133.

¹⁵¹ Kırbaşoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 133.

konularda değil de ‘amellerin fazileti-tergib ve terhîb’ konularında zayıf hadislerle amel edilmesine cevaz verilmesinin altında muhtemelen şu şekilde bir düşünce yatmaktadır: Mesela ahkâm hadisleri sonuç itibarıyla Allah'ın veya kulların hukukuna taalluk ettiği için delil olarak kullanılacak bu hadislerin seçiminde titiz davranmak gerekir. Amellerin faziletleri konusu ise böyle olmayıp yanlış bir hadisin kullanılması durumunda bile, kimsenin hak ve hukukunun zarar görmesi söz konusu değildir. Dolayısıyla amellerin fazileti konusunda zayıf hadislere başvurulmasında bir mahzur yoktur.”¹⁵²

Bu yaklaşımın doğru olmadığını savunan Kırbaçoğlu, Subhi es-Salih'in de dediği gibi “Amellerin fazileti konusu da ahkâm konuları gibi dinin esas prensiplerindendir.”¹⁵³ yorumunu destekler. Tergib ve terhîb, amellerin faziletleri vb. konulardaki hadislerin zayıf olmasını önemsememenin Müslümanlara verdiği ağır zararı bugün daha iyi anladığımızı düşünen Kırbaçoğlu'na göre; din anlayışımızın olumsuz etkilenmesinde zayıf hadislerin büyük rolü vardır. Din, fıkıh alanını ilgilendiren ahkâm hadisleri kadar ve ondan daha da önemlisi bir zihniyettir. İnsanın; insan, toplum, tarih, tabiat, eşya ve yaratıcısı Allah'a olan bakışını şekillendiren bir dünya görüşüdür. Bu dünya görüşü ve zihniyeti belirleyen ise ahkâm hadislerinden da öte tergib ve terhîb, amellerin faziletleri vb. konulardaki hadislerdir. Bu olumsuz seyri değiştirip ve din anlayışımızı sağlıklı bir hale getirmek için, ahkâm hadislerine gösterilen titizlik kadar tergib ve terhîb, fadail vb. konulardaki hadislere de dikkat etmek gerekir ve olabildiğince sahih hadislere başvurmak gerekir.¹⁵⁴

Kırbaçoğlu, zayıf hadisler hakkında daha önce yapmış olduğu değerlendirmelerini göz önüne alarak, eleştirilerini birkaç madde halinde sonuçlandırır:

“ 1. Dinle ilgili her konuda olduğu gibi tergib ve terhîb, amellerin fazileti vb. konularda da sahih hadisler esas alınmalıdır. Bu konularda elimizde mevcut olan

¹⁵² Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 133-134.

¹⁵³ es-Salih, *Hadis İlimleri ve İstılahları*, 178.

¹⁵⁴ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 134.

sahih hadisler, bizleri zayıf ya da mevzu hadislere muhtaç bırakmayacak kadar yeterli düzeydedir.

2. Zayıf hadisleri merdud kategorisine dâhil edip, bu tür hadisleri dinde delil olarak kullanmak açık bir çelişkidir. İslami ilimlere dair eserler bu çelişkinin sayısız örnekleriyle doludur.

3. Zayıf hadislere ancak herhangi bir konuda sahih bir hadis bulunmadığında ulemanın zikrettiği şartlar dâhilinde başvurulmalıdır.

4. Zayıf hadisler, merdud rivayetler kategorisini oluşturduğu için, normalde delil olarak kullanılmaması gerekirdi. Ancak bu durumda pek çok zayıf hadis devre dışı kalacağından, bunun önüne geçmek için ‘Zayıf hadis birkaç kanaldan rivayet edilirse, hasen -veya sahih, meşhur hatta mütevatir- derecesine yükselir.’ şeklinde, temellendirilmemiş ve tutarsız bir kural ihdas edilmiştir. Bu kural birçok zayıf -hatta çoğu zayıfın en düşük derecesi demek olan mevzu (uydurma)- hadisin meşruiyet kazanıp bünyemize sızmasına imkân sağlamıştır.

5. Zayıf hadis ile uydurma hadis arasında bazen çok ince bir sınır olduğundan, zayıftan mevzuya geçiş gayet kolay olmaktadır. Bu ise ulemanın zayıf hükmünü verdiği ama aslında uydurma olan hadislerin kaynaklarımıza yerleşmesini mümkün kılmıştır.

6. Zayıf ile mevzuyu birbirinden ayırmak genellikle kolay olmadığından ulema, zayıf dediği hadisler karşısında son derece dikkatli olmalı, bunların mevzu olup olmadıklarını tespit edebilmek için sıkı bir isnad ve bilhassa metin tenkidi uygulamalıdır.

7. İçerisinde zayıf hadisleri barındıran hadis, tefsir, fıkıh, kelam, tasavvuf vb. gibi disiplinlerin kaynakları bu esaslar dâhilinde yeniden gözden geçirilmelidir. Bu tür hadisler en meşhur hadis kaynaklarında dahi yer alsa, müellifin ve eserinin karizması, bizi zayıf hadisler karşısında eleştirel bir tavır takınmaktan alıkoymamalıdır.”¹⁵⁵

¹⁵⁵ Kırbaşoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 135-136.

4. CERH-TÂDİL KAVRAMLARINA İLİŞKİN ELEŞTİRİLERİ

Mehmet Hayri Kırbaçoğlu, hadis ilimlerinin bel kemiğini, râvilerin durumunu inceleyen cerh ve ta'dil disiplininin oluşturduğunu ve diğer konularda olduğu gibi cerh ve tâdil konusunda da amacının, bu alanda yapılan çalışmaların ne derece etkili ve tutarlı olduğunu sorgulamak ve bu konuda genel bir değerlendirme yapmak olduğunu belirtir.

Kırbaçoğlu'na göre, cerh-ta'dil literatürünü yakından inceleyen birinin dikkatini çeken ilk husus, başlangıçta bu alanda yazılan eserlerin yeterince düzenli ve sistemli olmaması, asırlar ilerledikçe bu malzemelerin işlenerek daha tertipli ve sistematik eserlerin yazılmış olmasıdır. Diğer bir husus, IV./X. yy.'ın ikinci yarısından bugüne dek, cerh-ta'dil literatüründeki bilgilere ne özlü ne de bilimsel hiçbir ilave yapılmamış olmasıdır.¹⁵⁶ Cerh-ta'dil literatüründeki bilgilerin eleştirilmesi gereken yönlerinden bir başka husus ise bu alanda rüyalara bilgi değeri atfedilmiş olmasıdır.¹⁵⁷

Kırbaçoğlu; diğer bir ilginç nokta olarak, ilk devir muhaddislerin çeşitli görüşlere mensup oldukları için cerh ettikleri râvilerin, daha sonraki müelliflerce bu ithamlardan tenzih edilmiş olmalarına dikkat çeker. Ona göre, genel olarak cerh ve ta'dile dair bilgiler, özel olarak da cerh ve ta'dil literatüründe yer alan malumatın bir başka zaafı da yapılan değerlendirmelerdeki aşırı farklılık ve tutarsızlıklardır. Bir ravi hakkında herkesin kanaatinin aynı olmasının beklenemeyeceğini ifade eden Kırbaçoğlu; farklılıkların son derece mübalağalı bir tezat durumu arz etmesinin de normal olmadığını şöyle örneklendirir: “Örneğin; İbrahim b. Sırma el-Ansarî hakkında Ebu Hâtim “şeyhtir” derken, Yahya b. Main “kezzab habîs (pis yalancı)” demektedir. et-Tirmizî'nin şeyhi olan Hafız İbrahim b. Abdillâh el Herevî hakkında Ebû Dâvud “zayıf”; pek çok başka muhaddis “saduk”, İbrahim el-Harbi “muttaki, sağlam bir hadisçi”, ed-Dârakutnî “sika, sağlam ve hafızdır”, en-Nesâî ise “kuvvetli bir hadisçi değildir.”¹⁵⁸

¹⁵⁶ Gualtherus Hendrik Albert Juynboll, *Muslim Tradition* (Cambridge University Press, 1983), 164 akt. Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 158.

¹⁵⁷ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 161.

¹⁵⁸ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 160-161.

Cerh-ta'dil kaynaklarında yer alan değerlendirmelerde, etnik mülahazaların oynadığı role dikkat edilmesi gerektiğini düşünen Kırbaçoğlu; özellikle tarihteki Arap-Mevali çekişmesinin, siyaset alanından cerh-ta'dil alanına da sıçramış olduğuna dair bir örnek verir:

*“Süfyan b. Uyeyne; (ö. 198/814) ‘Kufe’de Ebû Hanife, Basra’da Osman bin Muslim el-Bettî ve Medine’de Rabîa bin Abdîrrahman zuhur edinceye kadar insanların işleri itidal üzere idi. Bu zuhur edenlere baktığımızda, onların fethedilen ülkelerin haklarının soyundan geldiklerini gördük.’ derken, Arap olmayanlara karşı duyduğu ön yargıyı ve antipatiyi de gözler önüne sermektedir.”*¹⁵⁹

Kırbaçoğluna göre; dikkat edilmesi gereken bir başka husus, mezhep faktörü ile ilgilidir. *“Cerh ve ta'dil kitaplarında Şiilik ithamıyla cerhedilen râvilerin bolluğu malumdur. Mantıken aynı eserlerde bazı râvilerin Hz. Ali düşmanlığı yani “nasb” görüşü sebebiyle cerhedildiğine de rastlamak icap eder. Ama ilginçtir ki İbni Hacer, muhaddislerin rical kitaplarına Şiilik ithamları ile doldurdukları halde, nasb (Hz. Ali düşmanlığı) ithamı ile cerhedilenlere rastlanmadığını itiraf etmekte, fakat bu durumu mazur göstermeye çalışmaktadır. Çok fazla olmasa da sırf felsefe ile meşgul oldukları için birçok ravi cerhedilmiştir.”*¹⁶⁰

Günümüzde yapılan çalışmalarda tespit edilen yeni bazı problemlerin de mevcut olduğunu düşünen Kırbaçoğlu, bu konuda C.H.A Juynboll'un *Muslim Tradition* adlı eserini örnek verir ve bu eserden cerh- ta'dil literatüründeki bir başka problemi işaret eden bir özet aktarır:

“Juynboll başta İbn Hacer'in Tehzibu't-Tehzib'i ve Lisânu'l-Mizan'ı olmak üzere rical ve cerh-ta'dil kaynakları üzerinde yaptığı tarama ve inceleme sonucunda, belli isimler altında çok sayıda râviye rastlandığını ve bu râviler arasında ilginç ilişki ve bağlantıların görüldüğünü söylemektedir.

Juynboll göre Tehzibu't-Tehzib'teki 35 tane Hafs isimli râviden 13 tanesinin babasının adı aynıdır. Yani Hafs b. Umar adlı 13 ravi mevcut olup, üstelik bunların

¹⁵⁹ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 163.

¹⁶⁰ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 164.

sekizi çağdaş şahsiyetlerdir. Hafs b. Umar'lardan üçünün de Şu'be'nin öğrencisi olması dikkat çekmektedir.

Lisânu'l-Mizan'da ise Hafs isimli 43 râvinin 20'sinin babasının adı aynı, yani Umar'dır. Bunların da 15'i çağdaş olup 5'inin Şu'be'nin öğrencisi olduğu ifade edilmektedir.

Ebû İshâk: İbrahim adlı 50'den fazla râvinin üçte birinin künyesi aynı olup Ebû İshak'tır.

Nâfi: Tehzib ve Lisân'daki Nâfi'lerin hiçbirinin h. 200/m. 815'ten sonra yaşamamış olması ilginçtir. Onların büyük çoğunluğunun Hicaz'lı ve Medine'den; yine tabiinden ve mevaliden olması da son derece dikkat çekicidir. H. 200'den sonra Nâfi isminin niçin aniden ortadan kalktığı izaha muhtaçtır.”¹⁶¹

“Anlaşılan odur ki, ortada bir gerçek Nâfi, bir de uydurmaları vardır. Nitekim hadisçiler de başka (sahte?) râvilerin varlığından haberdar görünmektedirler.¹⁶² Dolayısıyla Mâlik- Nâfi- İbn Umar- Hz Peygamber, şeklindeki altın zincirin(es-silsile ez-zehebiyye) de hadisin uydurulmuş olmasına karşı garanti sağlamadığı anlaşılmaktadır. Zira zayıf râvilere dair bir eser olan Lisânu'l-Mizan'da bu isnatla gelen yüzlerce hadisin varlığı bunu göstermektedir.”¹⁶³

Kırbaçoğlu'na göre; cerh-ta'dil literatürü ilk kaynaklardan itibaren kronolojik sıra ile incelendiğinde, cerh-ta'dil bilgilerinin başlangıçta nispeten tarafsız ve mu'tedil-insaflı olduğu, asırlar ilerledikçe râvinin durumuna göre, onu yüceltici ya da kötüleyici ifadelerde giderek gözle görülür bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Bu da üzerinde ayrıca durulması gereken bir duruma işaret etmektedir.

Bir râvinin rivayet açısından güvenilirliğinin tespiti (et-ta'dîl) ile kusurlarının tespiti (el-cerh) iki açıdan yapılmaktadır: Adalet ve Zabt.

Kırbaçoğlu'nun incelediği ilk husus, bir râvinin âdil ve zâbıt olduğu (veya olmadığı) tespitinin nasıl ve hangi esaslar dâhilinde yapıldığıdır. Bunu yaparken de

¹⁶¹ Juynboll, *Muslim Tradition*, s.137-157 akt. Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 164-165.

¹⁶² İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzib*, ts., III/316 akt. Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 165.

¹⁶³ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 165.

cerh ve ta'dil'in sonuçlarının öznel olup şahıstan şahsa değişebileceğini kabul eden yaklaşımdan ziyade, bu konuda ulaşılan sonuçları (bilhassa meşhur hadis imamlarının râviler hakkında verdikleri hükümleri) nesnel, mutlak ve tartışılmaz kabul eden yaklaşımı esas almaktadır. Böyle bir mutlaklık-nesnellik iddiasının açıkça zikredilmediği ileri sürülerek itirazda bulunanlara ise şöyle cevap vermektedir: *“Söylem düzeyinde ve bir iddia olarak aksi savunulsa bile, fiili uygulamalarda cerh ve ta'dil sonuçları mutlak imişçesine bir tavır da takınılabılır. Kısacası teori ile pratik arasında veya iddia ile fiili uygulama arasında açık bir çelişki bulunabilir. Bu gibi durumlara İslami ilimler geleneğinde sık sık rastlamak mümkündür. Cerh ve ta'dil de bu durumun bir örneğini teşkil etmektedir.”*¹⁶⁴

Hadis imamlarının, râvilerin güvenilirliğini tespit etmek için gösterdikleri muazzam çabaları ve on binlerce râvi hakkında bilgi veren bir literatürü ya fiilen eser yazarak ya da oluşmasına katkıda bulunarak miras bırakmış olmalarını takdir eden Kırbaçoğlu; her fırsatta dile getirdiği gibi burada da bu takdir hissinin, onların çalışmalarını mutlak, eleştirilemez ve söylenebilecek son söz olarak görme hatasına ilim insanlarını sevk etmemesi gerektiğini hatırlatmaktadır.¹⁶⁵

¹⁶⁴ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 147.

¹⁶⁵ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 148.

1. ADALET

“Güvenilir bir râvide aranan temel şart onun âdil olmasıdır. Dosdoğru olmak, zulmün aksi, hakka uygun karar, eşitlik, denklik gibi anlamlara gelen adalet kelimesinin hadis istılahı olarak tanımını yapmak, bu kelimenin ihtiva ettiği bütün anlamları incelikleri ile kavramak oldukça zordur.”¹⁶⁶

Kırbaçoğlu; adalet vasfı hakkında İbn Ebi Hâtim, es-Sehâvi, Tahir el- Cezairi, Subhi es-Salih ve Babanzâde Ahmed Naim gibi isimlerden alıntılar yaparak genel bir çerçeve sunmaya çalışır.

“Erken döneme ait, en geniş cerh ve tadil kaynaklarından biri olan Kitabu’l-Cerh ve’- Ta’dil’inde İbn Ebi Hâtim (ö. 327/938), hadis rivayeti ve nakli ile ilgili bir nitelik olan adaleti, “kendilerine güvenilen, dinini bilen, verâ ve takva sahibi bir kimse olmak” şeklinde kısaca ve oldukça genel anlamda tanımlarken,¹⁶⁷ hicri X. asır hadisçilerinden es-Sehâvi (ö. 902/1496) bir hadis terimi olarak adaleti açıklarken, bunun kriterlerini tek tek saymak yerine, icmâlen vermekte ve “Takva -ki şirk, fiske veya bid’at gibi günahlardan kaçınmayı kastettiğini söylemektedir- ve mürüvvetten ayrılmamayı sağlayan bir meleke olarak belirlemektedir.”¹⁶⁸

Tahir el-Cezairi: ‘En zor şeylerden birisi de bırakınız adaletin tanımını yapmayı onun hakkında genel bir fikir edinmek (resm)tir.’¹⁶⁹ Cezairi mürüvvet hakkında şunları söyler: ‘Bazı âlimler mürüvvet sıfatının adalet tanımına dâhil edilmesine itiraz etmişlerdir. Çünkü bu mürüvvet ile ilgili hususların çoğu, insanlar arasında cari olan bir takım adetlere riayet etmekten ibarettir. Adetler ise ırklara, zaman ve mekâna göre değişkenlik arz ederler. Dolayısıyla şer’an güzel görünmeyen, insanın yaratılışına da uymayan bir husus, örfte mürüvvet sayılabilmektedir, çünkü mürüvvetin de son derece açık ve net bir tanımını yapmak çok zordur.’¹⁷⁰

¹⁶⁶ Talât Koçyiğit, *Hadis Istılahları* (Ankara: AÜİF, 1980), 17 akt. Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 148.

¹⁶⁷ İbn Ebi Hâtim, *Kitabu’l-Cerhi ve’t-Ta’dil* (Haydarabad, 1952), I/5 akt. Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 149.

¹⁶⁸ es-Sehâvi, *Fethu’l-Muğîs* (Hindistan, ?), 287 vd. akt. Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 149.

¹⁶⁹ Tahir el-Cezairi, *Tevcihu’n-Nazar*, ts., I/104.

¹⁷⁰ el-Cezairi, *Tevcihu’n-Nazar*, I/97 akt. Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 149-150.

Kırbaşoğlu'na göre; bir râvinin baldırının açık olması, evinden tanbur sesi gelmesi veya râvinin geveze olması ya da ayakta def-i hacet eylemesi gibi hususlardan dolayı bazı râviler cerh edilirken öte yandan benzer mürüvvetsizlikleri işleyen birçok râvi veya muhaddis için cerh işlemi yapılmamıştır.¹⁷¹

*“Bir râvinin adaletinin tespiti için tek bir muhaddisin beyanının yeterli olup olmayacağı da tartışmalı konular arasındadır. Bazıları hadis rivayetini şahitliğe benzetip bir hadisin en az iki kişi tarafından rivayetini şart koştukları gibi benzer şekilde bir ravi hakkında verilecek hükmü de şahitlikte bulunacak olan şahidin bir başkası tarafından tezkiye edilmesine benzeterek, en az iki kişinin hükmünün gerektiğini söylemişlerdir. Buna mukabil tek kişinin tezkiyesiyle bir şahidin adaletinin sabit olacağını kabul edenler, benzer şekilde bir râvinin adaletinin tek bir muhaddisin vereceği hükümle sabit olabileceğini savunmuşlardır.”*¹⁷²

Kırbaşoğlu, râvinin adaleti hususunda titiz davranması beklenen Hadis Ehlinin, aksine gevşek davrandığını, tek muhaddisin bir ravi için verdiği hükmü kabul ettiklerini, böyle yapmalarının sebebinin, muhtemelen bir râvinin adaleti için en az iki muhaddisin hüküm vermesi şartının meydana getireceği risk karşısında duydukları endişenin yattığını düşünür. Çünkü ona göre böylesi bir durumda, Hadis Ehlinin tek bir muhaddisin beyanı ile adil hükmü verdikleri binlerce râvinin on binlerce hadisinin sayısında kaydadeğer bir düşüş olacaktır.¹⁷³

Kırbaşoğlu'na göre; Subhi es-Salih de adalet sıfatının tespitindeki zorlukların farkındadır. Bunun sonucunda es-Salih'in ancak -zulmetmemek, yalan söylememek, vaadinden dönmemek, mürüvvet ehli olmak gibi- genel nitelikte bir takım ahlaki kategorilerden bahis edilebileceğini, fakat tek tek hangi davranışların adalet sıfatı kapsamına dâhil olduğunu belirlemenin mümkün olmadığını itiraf etmek zorunda kaldığını söyleyerek es-Salih'in şu yorumunu aktarır:

“Bu ölçülerin ışığı altında, insanın terk etmesine imkân olmayan bazı kusurlarına göz yummaktan başka çare yoktur. Bir âlimin, bir râvinin hayatında

¹⁷¹ Kırbaşoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 150.

¹⁷² Babanzâde Ahmed Naim, *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi'nin Mukaddimesi*, VI (Ankara: DİB, 1980), I. 366. 371 vd.; es-Salih, *Hadis İlimleri ve Istılahları*, 106.

¹⁷³ Kırbaşoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 151-152.

bildiklerimizden çok bilmediğimiz taraflar mevcuttur. Hiçbir değerli şahıs, kıymetli âlim, kuvvet ve kudret sahibi insan yoktur ki bir kusuru bulunmasın; fakat kusurları söylenmeyen insanlar da vardır. Sa'îd b. el-Museyyeb'in 'Fazileti kusurundan çok olanın kusurları, fazileti dolayısıyla bağışlanmalıdır.' sözü, râvileri ta'dildeki ölçümüz olmalıdır.

*Râviye hüsn-i zanda bulunmak prensibi, bazı âlimleri, hali ve durumu bilinmeyen kimselerden hadis rivayet edecek derecede müsamahalı olmaya sevk etmiştir. Bu şu demektir: Hadis sahasında hizmet ifa eden bir kimse, cerhi tebeyyün edinceye kadar adil kabul edilir. Çünkü Hz. Peygamber 'Bu ilmi her nesilden adil olan kişiler nakil ederler ve onu haddi aşanların tahrifinden, sapıkların çalmasından korurlar.' buyurmuştur. Fakat usulcû âlimler fesada meydan vermemek düşüncesiyle hali bilinmeyen kimselerden rivayet etmenin aleyhindedirler.'*¹⁷⁴

*"İnceleme ve değerlendirme konusu olan bir ravi, muhaddisten çok önce hatta asırlar önce vefat etmişse, verilecek hükmün isabet şansı, kesinlik derecesi, kısacası güvenilirliği hakkında ne söylenebilir?" şeklinde bir soru soran Kırbaçoğlu; "Bu soruya verilebilecek cevap oldukça kolaydır. Zira hayatta olan bir râvinin adil olup olmadığı konusunda kesin konuşmak mümkün olmayınca; hakkında kitapların verdikleri bilgiler dışında herhangi bir malumata sahip olmadığımız ve uzun süre, hatta asırlar önce vefat etmiş birinin adalet sahibi olup olmadığı konusunda verilecek bir hükmün ne kadar tartışmalı olacağını izah etmeye dahi gerek yoktur."*¹⁷⁵ diyerek başka bir önemli konuyu irdelemektedir.

Babanzâde'nin de bir muhaddisin kendisinden çok önce vefat etmiş bir ravi hakkında hüküm vermesinin ne kadar zor ve riskli olduğunun farkına varanlardan biri olduğunu söyleyen Kırbaçoğlu, Babanzâde'nin bir başka vesileyle söylediği şu sözleri örnek vermektedir:

"...Batındaki (gerçekteki) adaleti bilmek çoğunlukla müteazzir (imkânsız) olduğundan, yalnız zahirdeki (görünürdeki) adalet ile iktifa edilir. Cerh bulunmamakla da bu adalet, hüsn-i zanna binaen mevcud addedilmek

¹⁷⁴ es-Salih, *Hadis İlimleri ve Istılahları*, 107-108.

¹⁷⁵ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 156-157.

lazım gelir. İbnu's-Salah ise: "Meşhur hadis kitaplarının çoğunda vefatları hayli zaman evvel vaki olmuş ve ahval-i batınlarını (gerçek durumlarını) tahkike imkân kalmamış birçok ravi hakkında bu rey (görüş) ile amel edilip, zahir (görünür) halleriyle iktifa edilmişe benziyor" diyor."¹⁷⁶

Kırbaşoğluna göre; taklitçi tutum, İslam düşünce ve ilim geleneği üzerine bu derece etkili olmasaydı; râviler ve onların rivayet ettikleri hadislerle ilgili olarak muhaddislerin verdikleri hükümler bir kanaat ve içtihat olarak kabul edilecek, hadislerin kabul ve reddinin de birer kanaat ve içtihad olduğunda tereddüt edilmeyecekti. Böylelikle, hadislerle alakalı inceleme ve araştırmalar bir görecelilik kazanacak, farklı fikirlerin ileri sürülebilmesine imkân sağlanacak, nihayetinde hadis tetkikleri dinamizmini sürdürebilecekti. Kırbaşoğlu; hadis ve sünnete dair yazdığı kitaplarda gerçekleştirmek istediği amaçlarından birisinin de hadis tetkiklerinde her şeyin söylendiği ve gereken her şeyin yapıldığı şeklindeki anlayışın yanlışlığını göstermek, bunun yerine hadis tetkiklerinde dinamizmin gereğine inanan bir yaklaşımı savunmak ve yaygınlaşmasına gayret etmeye çalışmak olduğunu ifade eder.¹⁷⁷

Bir râvinin adil olabilmesi için aranan şartlardan olan "bid'atçı olmamak" hususu üzerinde duran Kırbaşoğlu; ravinin bid'atçı olması için, bid'at mezhepleri denilen Ehl-i Sünnet dışı görüşleri benimsemesinin, genelde cerh ve ta'dil disiplini açısından adalet sıfatını ortadan kaldırmaya yeterli olduğu düşüncesindedir. Cerh ve ta'dil ve diğer tabakât kitapları incelendiğinde, birçok râvinin Murciî, Şîî, Haricî, Kaderî, Rafizî, Nasibî vb. olmak ile itham edildiklerinin görüleceğini ve râviyi eleştiren muhaddisin cerhi aşan ve hakarete varan ifadelerin sık sık kaynaklarda kullandığını belirtir. Örneğin şîiyyun habis -pis Şîî-; rafidîyyun habis -pis Rafizî- gibi ifadeler ve İmam-ı Azam Ebu Hanife hakkında hadisçilerin ağza alınmayacak iftira ve hakaretleri.¹⁷⁸

Kırbaşoğlu, bid'atın tanımını "Dinde olmayıp, ona sonradan ilave edilip sokuşturulan şeydir." üzerinde durur ve bazı sorular sorar. Ona göre; bu tanımın efradını câmi ağyârını mani olmadığını gösterebilmek için, sadece şu soruyu sormak

¹⁷⁶ Babanzâde Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, I/324-325.

¹⁷⁷ Kırbaşoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 157-158.

¹⁷⁸ Kırbaşoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 167.

dahi yeterlidir: “Dinde olmayan, ona ilave edilen her şey gerçekten bid’at mıdır? Mesela ilk olarak Kur’an ve sünnette hükmü bulunmayan konularda verilmiş olup ictihada dayalı yeni hükümler zikredilebilir. Yine bizatihi bu ithamlara dayanak teşkil eden mezheplerin kendileri de sonradan dinde ihdas edilen birer bid’attırlar. Mezheplerden bir mezhep olan Ehl-i Sünnet de bu hükme dâhildir. Ancak Ehl-i Sünnet diğer bütün mezhepleri ‘bid’at mezhepleri’ olarak damgalarken, kendisinin bir mezhep olarak sanki Hz. Peygamberden bu yana var olduğunu zannetmektedir. Aslında açıkça söylemese de Ehl-i Sünnet, kendi mezheplerinin bir takım ilim adamlarının çabaları sonucunda oluştuğunu görmezlikten gelerek, adeta Hz. Peygamber tarafından kurulduğunu ima etmektedirler. Zira kendilerini Kur’an ve Sünnet yolunun temsilcileri, diğerlerini ise bu yoldan sapan sapıklar olarak görmekle, bunu zımnen ifade etmiş olmaktadır.”¹⁷⁹

Kırbaçoğlu, bid’at konusunda İbn Hacer (ö. 852/1448) tarafından dile getirilen şu yaklaşımın daha doğru olduğuna inanır: “Şeyhu’l-İslam İbn Hacer’in beyan ettiği mezhep ehl-i tahkika (ciddi araştırmacıların görüşüne) göre ise; bid’at tekfir olunan ravi -sırf bid’attan dolayı- reddolunmamalıdır. Zira muhaliflerinin bid’atçı olduğunu iddia etmeyen hiçbir taife yoktur. Hatta bazıları bütün muhaliflerini tekfir edecek derecede ileri giderler. Herhangi bir bid’atçının rivayeti mutlak olarak reddedilse, iş -gerçekte bid’atçı olsun olmasın- bütün tavâiin (grupların) reddine varır. Binaenaleyh bu konuda itimada şâyân olan görüş şudur: Rivayeti reddolunacak bidatçı, namaz ve hac gibi mütevâtir ve dinden olduğu zorunlu olarak bilinen şer’i hususlardan birini inkâr eden yahut -daha fenası- inkâr ile de kalmayıp aksine inanan kimsedir. Böyle olmayan bid’atçı hem rivayet hususunda zapt ve itkân hem de görünürde vera ve takva sahibi olduktan sonra onun rivayetini kabule hiçbir mani yoktur.”¹⁸⁰

Kırbaçoğlu, İbn Hacer tarafından dile getirilen bu insaflı yaklaşımın cerh-ta’dil’e dair eserlere yansımadığını, bu tür eserlere ve bu eserlerde görüşleri nakledilen hadis imamlarının Ehl-i Sünnet dışı mezheplere karşı takındıkları tavırlara

¹⁷⁹ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 167-168.

¹⁸⁰ Babanzâde Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, I/327-328 akt. Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 170.

bakıldığında, onların hiç de İbn-i Hacer'in bu görüşüne göre hareket etmediklerini belirtir.¹⁸¹

Ravinin adaletiyle ilgili bir kavram olarak bi'dat meselesinde, Ehl-i Hadis dışındaki ulemânın daha isabetli görüşlere ulaştığına inanan Kırbaçoğlu; İbn Dakîk el-Iyd'ın (ö. 702/1302) sözlerini örnek gösterir:

*“Rivayet konusunda mezheplere itibar edilmez, çünkü şeriatın mütevatir olan herhangi bir unsurunu inkâr etmedikçe, ehl-i kiblede hiçbir kimseyi tekfir edemeyiz. Şayet bu görüş ve inançtan yana isek ve buna râvinin verâi, takvası, zapt yeteneği ve Allah korkusu da eklenince, işte ortaya rivayetine güvenilir bir ravi çıkmış demektir.”*¹⁸²

Kırbaçoğlu'na göre; bid'at ehlinin rivayetlerinin kabul edilemeyeceğini iddia edenler, buna gerekçe olarak hep onların kendi mezheplerine takviye için hadis uydurabileceklerini vurgularken, Ehl-i Sünnet-Ehl-i Hadis'in Ehl-i Bid'at ile birlikte asla zikredilmemesi ve buna özel bir titizlik gösterilmesi dikkat çekmektedir. Bu suretle hadisçiler zımnen Ehl-i Sünnet-Ehl-i Hadis'in kendi mezheplerini takviye için hadis uydurmadıklarını-uyduramayacaklarını kabul etmiş olmaktadırlar. Burada sorulması gereken soru şudur: Acaba bu gerçekten doğru mudur? Yani Ehl-i Sünnet-Ehl-i Hadis'e mensup olanlar kendi görüşlerini ve mezheplerini desteklemek için hadis uydurmamışlar mıdır? Asırlar boyunca ısrarla sormaktan kaçınılan bu sorunun cevabı ne yazık ki *“Hayır, onlar da mezheplerini teyit etmek için hadis uydurmuşlardır!”* olacaktır.¹⁸³

Ehl-i Sünnetin mezheplerini teyit etmek için hadis uydurmuş olmalarına ilk olarak “Kur'an'ın ve sûrelerinin faziletine dâir” olan pek çok hadisi örnek veren Kırbaçoğlu şöyle devam eder: *“Sayıları binlerle ifade edilen bu tür hadisleri uyduranlar kimlerdir? Bu sorunun cevabını ararken, bu tür hadisleri uydurmanın kimlerin amaçlarına hizmet edebileceğine dikkat etmek yeterli olur. Kuşkusuz cevabımız Kur'an'ın önemine vurgu yapan Ehl-i Sünnet ya da Ehl-i Sünnete mensup*

¹⁸¹ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 170.

¹⁸² Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 174.

¹⁸³ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 176.

olan dindar fakat sağlıklı düşünemeyen ve bu sebeple insanları Kur'an'a yöneltmek için bu tür hadisleri uyduran birtakım insanlar olacaktır. Ancak her halükarda bu tür hadisleri uyduranların ekseriyetinin Ehl-i Sünnet mensubu olduklarında kuşku yoktur.”¹⁸⁴

Sahabîlerin faziletlerine dair uydurma hadislere de değinen Kırbaşoğlu; *“Şia'nın, Hz Ali'nin ve soyundan gelenlerin faziletine dair hadis uydurdıkları, hatta bu rivayetlerin Şia düşüncesinin temel taşlarından birini oluşturduğunu biliyoruz. Bu tür hadisleri Şia'nın uydurmuş olmasının akla en yakın ihtimal olduğu ortadadır. Peki, buna karşı Ebubekir ve Ömer'in, Osman'ın ve Ayşe'nin faziletlerine dair uydurulmuş olan pek çok hadisin sorumlusu kimdir? Herhalde bunları da Şia'nın uydurduğu söylenemez. Akla gelen ilk ve en kuvvetli ihtimal, sahabeyi üstünlük derecesine göre Ebubekir- Ömer- Osman- Ali şeklinde sıralayan Ehl-i Sünnetin bu hadisleri uydurmuş olmasıdır. Yine mesela Muaviye'nin faziletlerine daire uydurulmuş olan hadisler ne Şia'nın ne Mutezile'nin ne de Haricilerin işine yarar. Bu tür hadisler yarasa yarasa Şia'ya karşı Muaviye'nin tekfirine karşı çıkıp onu savunan Ehl-i Sünnetin işine yarayabilir.”¹⁸⁵* sözleriyle bu konudaki çelişkiyi ortaya koymaya çalışır.

Bir başka örnek ise ameli imanının tanımına dâhil eden ve imanın artıp eksileceği veya aksi yönde görüş bildiren uydurma hadislerdir. *“Ameli imana dâhil eden hadisler, özellikle Ehl-i Hadis çizgisinin ürünü olan uydurma hadislerden başka ne olabilir”* yorumunu yapan Kırbaşoğlu; *“mevzu hadislere dair eserlerde en çok hadis uyduranlar arasında zikredilen kussas (halk vaizleri) ve zuhhad (zahitler, sofular) da herhalde tamamen bidat ehlinden ibaret değildi?”* sözleriyle bunların da kahir ekseriyetinin Ehl-i Sünnetten olduğunu ileri sürer. Kırbaşoğlu'na göre; daha sonraları tasavvuf adını alacak olan bu zühhd akımının mensupları, kendi öğretilerini geliştirmek amacıyla bir literatür meydana getirmişlerdir. Bu literatürün en önemli eserlerinin, hatta neredeyse tamamının hadisler açısından ele alındığı bir doktora tezinin sonuçlarına göre, Tasavvuf öğretilerinin dayandığı hadisler içerisinde azımsanmayacak miktarda uydurma hadis de bulunmaktadır.¹⁸⁶ Bunlardan, Ehl-i

¹⁸⁴ Kırbaşoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 177.

¹⁸⁵ Kırbaşoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 177.

¹⁸⁶ Bkz. Ahmet Yıldırım, “Tasavvuf Ehlinin Hadis Rivayeti ve Rivayet Usulleri Açısından Tasavvuf-Hadis Münasebeti”, *İslami Araştırmalar Hadis-Sünnet Özel Sayısı* (1997), 122-123.

Sünnet kültür evreni içerisinde yer alan tasavvuf geleneğine mensup ilim adamlarının farklı derecelerde de olsa sorumlu olduğu muhakkaktır.¹⁸⁷

Ravinin adaletini zedeleyen bir unsur olarak bid'at ile ilgili tahlil ve tenkitlerinden ulaştığı sonuçları paylaşan Kırbaçoğlu, eleştirilerini şu şekilde ortaya koyar: *“Ehl-i Hadisin, Ehl-i Sünnet çizgisindeki râvilere ilişmeyip, bu mezhep dışındaki bütün mezhepleri toptancılık yaparak ‘bid’at ve hevâ ehli’ diyerek itham etmesi, ehl-i sünnete toz kondurmazken bid’at ehlini gayet kolaylıkla adalet sıfatından mahrum etmesi haksızlık, daha açık bir ifade ile çifte standarttır.*

Yapılması gereken, konu ile ilgili kuralı tutarlı hale getirmektir. Ehl-i Sünnet veya ehl-i bid’at farketmeksizin râvilerin kendi mezheplerini teyit için hadis uydurdukları bir gerçek olduğuna göre; vurguyu mezhepler arasında ayırım yapmaksızın râvinin kendi mezhebi, görüşü, amacı ve menfaati için hadis uydurma ihtimali üzerine yapmak gerektiği tereddütsüz ifade edilebilir. Bu yapıldığında aslında, mezhebi ne olursa olsun her insan yapısında mevcut bir zaafa işaret edilmiş olmaktadır. İşte muhaddisin bir râviyi cerh ve ta’dil açısından incelerken göz önünde bulundurması gereken husus, mezhebi ne olursa olsun her insanın yapısına mevcut olan bu zaaf yani kendi görüşünü teyit etmek için hadis uydurabilme zaafıdır.

*Bundan sonra yapılacak olan râvi tedkiklerinde, bi’dat ithamları karşısında râvinin bid’atçı veya sünni olup olmamasından ziyade, doğru-dürüst, dindar ve muttaki olup olmadığına bakmanın daha yerinde ve sağlıklı olacağı da asla hatırdan çıkarılmamalıdır.”*¹⁸⁸

¹⁸⁷ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 178.

¹⁸⁸ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 179.

2. ZAPT

Kırbaçoğlu, râvinin cerh ve ta'dil'inde bir diğer önemli konu olan zapt vasfı üzerinde durur, eleştiri ve değerlendirmelerini sunar. Râvideki zapt kusurlarını tek tek ele alan Kırbaçoğlu'nun, üzerinde durduğu başlıklardan bir kısmını paylaşacak ve onun fikirlerini tespit etmeye gayret edeceğiz.

“Bir râvinin rivayetinin kabul edilebilmesi için onun sahip olması gereken özelliklerden olan zaptı, kısaca “ezber gücü-hafıza gücü” şeklinde açıklamak mümkündür. Hadis usulüne göre râvinin bir hadisi, işittiği andaki şekli ile istediği zaman nakledebilmesi gerekir. Bu yeteneğe sahip olan râvinin “zapt” sıfatına sahip olduğu kabul edilir. Fakat zapt, sadece ezber-hafıza gücü ile sınırlı değildir. Zira ezberden değil de yazılı malzemeye (cüz, nüsha, risale, kitap vs.) dayanarak hadis rivayet eden râvinin de bu yönden zaptından söz etmek gerekir. Bu da râvinin hadisleri yazıp tashihini yaptığı yazılı malzemeyi, o andan rivayet edeceği ana kadar koruma altında bulundurmasıdır.”¹⁸⁹

“Bazı âlimler zaptı:

a) hafıza-ezbere dayalı zapt (zabtu's sudûr)

b) yazılı malzemeye dayalı zapt (zabtu'l-kitâp) şeklinde ikiye ayrılmışlardır.

Ancak başka birtakım âlimler ise zaptı:

a) zahiri zapt

b) bâtinî zapt, şeklinde ikiye ayırmışlar. İlki ile râvinin, hadis lafızlarının muhafaza edilmesini; ikincisi ile de naklettiği hadislerin manalarını kavramış olmasını kast etmişlerdir.”¹⁹⁰

¹⁸⁹ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 180.

¹⁹⁰ Faruk Hammade, *el-Menhecu'l-İslami fi'l-Cerhi ve't-Tadil*, ts., 225-226 akt. Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 181.

2.1. Fuhş-ı Ğalat

“Râvinin fuhş-ı ğalat sahibi olması, çokça yanılması anlamına gelir. İnsan galattan, nisyandan arınmış olamaz. En büyük sikat (güvenilir raviler)in bile yanıldıkları oluyor. Lakin hatası doğrusundan çok yahut hatası ile doğrusu birbirine denk olan râvinin rivayeti merduttur. Fuhş-ı ğalattan muhaddisin muradı da işte bu miktardır.”¹⁹¹

Babanzade'den fuhş-ı ğalatın tanımını aktaran Kırbaşoğlu, hadis ilminde teorik olarak bu tespiti yapmada gösterilen başarının, uygulamada ise gösterilmediğini düşünür. Çünkü bu teorik tespitin doğruluğu kabul edildiği sürece, en büyük sika râvilerin, mesela Sahihayn râvilerinin dahi rivayetlerinde hata edebileceklerini kabul etmek kaçınılmaz olacaktır. Bu ise rivayetlerinin her zaman gerçeği yansıttığı, mutlaka doğru olduğu, doğruluklarının asla tartışılmayacağı şeklindeki yaygın kanaatin gerçekleri yansıtmadığı anlamına gelir.¹⁹²

Kırbaşoğlu'na göre, sonuç olarak *“sahabe de dâhil, sika olsun olmasın bütün râvilerin hepsinin de hata etmeleri mümkündür. “Sika olan ile olmayan râvi arasındaki fark, sadece yapılan hataların önem bakımından düzey ve oranındadır. Basit ve az hata yapanlar sika, fâhiş ve çok hata yapanlar ise zayıf, dolayısıyla mecruh olarak nitelendirilirler. Hangi seviyede ve ne kadar sika olursa olsun, râvilerin hepsinin de hata etmelerinin mümkün ve muhtemel olmasının mantıki sonucu ise, ahad haberlerin -ne kadar sahih olursa olsun- matematik bir kesinlik ifade etmesinin söz konusu olmadığı, bir başka ifadeyle, sadece zann-ı ğalib ifade edebileceğidir. Bu durumu herkesten önce Ehl-i Hadis'in idrak etmiş olmaları beklenirken, maalesef böyle olmamış, sahih gördükleri hadisleri, kesin doğru olarak algılayarak, farklı düşünenleri "hadis-sünnet inkârcılığı" gibi haksız bir itham ile karalamaktan çekinmemişlerdir.”¹⁹³*

Tamamı sika olan râviler tarafından rivayet edilmiş sahih bir hadis dahi olsa, bunun sadece zann-ı ğalib ifade edebileceğini en iyi idrak edenlerin, Ehl-i Hadis değil

¹⁹¹ Babanzâde Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, I/298.

¹⁹² Kırbaşoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 184.

¹⁹³ Kırbaşoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 184.

usûl-i fıkıhçılar olduğunu savunan Kırbaçoğlu, bunun açık delili olarak, hemen her usûl-ı fıkıh kitabında yer alan “âhâd haberler” ile ilgili bölümlerde verdikleri bilgileri gösterir. Bu yüzdendir ki, hadis ilmini ve hadisler hakkında söz söylemeyi âdetâ tekeline almış olan Ehl-i Hadis'in baskısından kurtulup; usûl-i fıkıh ulemâsının hadis ilimlerine olan katkılarını da ortaya çıkarmak ve hadis ilmi içerisine dâhil etmek gerektiğini tekrar vurgular.¹⁹⁴

2.2. Kesret-i Gaflet

*“Râvinin gafleti, dikkatsizliği demektir. Kesret-i ğaflet, yani hıfz ve itkândan sık sık zuhûl de râvinin cerhedilmesine yol açar. Ğafleti (dikkatsizliği) çok olan râvinin hadisleri reddolunur.”*¹⁹⁵

Kırbaçoğlu, bir râvinin sika olması, onun hiç zaman dikkatsizlik kusurunu işlemeyeceği anlamına gelmediğini, aynen "ğalat" konusunda olduğu gibi, sika olan ile olmayanı ayıran şeyin, yapılan dikkatsizliğin oranında olduğunu düşünür. *“Aşırı dikkatsiz davranan cerhedilip, rivayeti reddedilirken; her insan için söz konusu olan normal düzeydeki dikkatsizlikler "sika" bir râvide de görülebilirse de bu onların rivayetlerinin toptan reddini gerektirmez.”* Bu görüşlerinin ardından Kırbaçoğlu, klasik hadis ilimleri literatüründe, bu konuda da pek tutarlı davranılmadığını ifade eder. Çünkü ona göre; "ğalat" konusunda olduğu gibi “kesret-i ğaflet” konusunda da bu kusuru işlemek bakımından sika olan ile olmayan arasında fark olmadığı hususunun altı nadiren çizilmiş, bu yapılmadığı için de "sika" râvilerin dikkatsizlik yapmaları mümkün değilmiş gibi davranılmıştır.¹⁹⁶

2.3. Vehm - Hadis-i Muallel

“Vehmden murad ravinin -mürsel veya munkatı olan bir hadisi vasletmek gibi- isnadda; yahut da -bir hadisi diğer hadis içine idhal etmek gibi- metinde yanılması, yahut da mevsûlü mürsel, merfûu mevkuf olarak rivayet etmek, sika olan râvi yerine

¹⁹⁴ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 185.

¹⁹⁵ Babanzâde Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, I/296 akt. Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 186.

¹⁹⁶ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 185.

zayıf râvi zikretmek gibi, tenkidi (kadh) gerektiren bir hatâda bulunmasıdır ki, böyle rivayet edilen hadise ‘muallal’ denir.”¹⁹⁷

Kırbaçoğlu, vehm türü hataların da sadece zayıf râviler tarafından değil sika ve hatta en meşhur hadis imamlarında da görülebileceğini bu konuda da sika ile zayıf râvi arasındaki farkın oran farkı olduğu eleştirisini yapar. Zayıf râvilerde bu tür hataların çok daha sık görüldüğünü, sika râvilerde ve hadis imamlarında bu oranın daha az olduğunu tespitini yineler. Kırbaçoğlu’nun asıl vurgulamak istediği, bütün râvilerin vehme maruz kalmalarının mümkün ve muhtemel olduğu, diğer kusurlar gibi vehmin de râvilerin birer insan olmalarının en tabii sonucu olduğu gerçeğinin idrak edilmesidir.¹⁹⁸

2.4. Muhalefet-İhtilaf

2.4.1. İdrac

“İdrac, bir hadisin aslında ne metninden ve ne de isnadından olmayan bir fazlalığın ilave edilip, sokuşturulması demektir. Böyle aslında olmayan ilaveler içeren hadislere de mudrec denir. İdrac ya isnadda ya da metinde olur. İsnadda olan idracın da çeşitli şekilleri vardır. Bunlardan birisi, bir ravinin, muhtelif isnadları bulunan bir hadisi, bu senedlerin aslında muhtelif olduğunu söylemeden, tek isnadla rivayet etmesidir.”¹⁹⁹

Kırbaçoğluna göre; hadis metinlerinde idrac olup olmadığını anlamak için klasik hadis usûlünde, râvinin kendisinin belirtmesi veya başka bir rivayetin idraca ışık tutması gibi esaslar konmuşsa da bunlar zâten fazla bir inceleme gerektirmeyen şeylerdir. Bir de ilave edilen sözün Rasûlullah’a ait olamayacağını, onun aklen imkânsız olması ile bilebileceğimiz şeklinde bir esas konmuş olup, meselâ Ebû Hûrayra’nın “Köle için iki sevap vardır ...” hadisinin ardından söylediği “*Hayatım kendisinin elinde olan Allaha yemin ederim ki, Allah yolunda cihad, hac ve anneme iyi davranmak kaygısı olmasaydı, köle olarak ölmeyi arzu ederdim.*”²⁰⁰ sözünün Hz.

¹⁹⁷ Babanzâde Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, I/297.

¹⁹⁸ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 190.

¹⁹⁹ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 190.

²⁰⁰ Babanzâde Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, I/305.

Peygamber'in sözü olamayacağı belirtilmiştir. Çünkü Rasûlullah'ın köleliği arzu etmesi mümkün olmadığı gibi, annesi de zaten hayatta değildi. Dolayısıyla bu sözün ona (sav) ait olması imkânsız olduğundan, bunların Ebû Hurayra'nın kendi sözleri olduğu anlaşılmaktadır.²⁰¹

İdrac olgusunu fark etmek için bu esasların yeterli olmadığını söyleyen Kırbaçoğlu; bu esaslar da yararlı olmakla birlikte, özellikle dil ve üslûb özellikleri, cümlelerin siyak-sibakındaki düzensizlik ve bozukluklara dikkat edilmesinin idracın tesbit edilmesinde son derece yararlı olabilecek esaslar olduğunu ifade eder. Ne var ki ona göre, klasik hadis usûlü literatüründe bu tür dil ve üslûba dayalı tahlillerden hareketle idrac olup olmadığını tespiti pek önem verilmemiştir. Bu noktanın göz önünde bulundurularak, bu esasın daha da geliştirilmesi gerekir.²⁰²

Kırbaçoğlu'na göre; elimizde mevcut binlerce, on binlerce hadisin isnad ve metinlerinin “idrac” açısından eksiksiz bir incelemeye tabi tutulup, bütün idrac kusurlarının tek tek tespit edilmiş olduğunu söylemek elbette ki ilim dışı bir iddia olur. Dolayısıyla el-Hatib el-Bağdâdi (ö. 463/1070) ve İbn Hacer el-Askalani (ö. 852/1448) gibi ulemanın idrac konusunda yazdıkları eserlerin, idrac kusurlarını tesbit için yeterli olabilecekleri düşünülemez. Günümüzde yapılacak hadis çalışmalarında idrac kusurlarını tesbit etmek için daha etkili ve süratli yöntemlerin araştırılması gerektiğini vurgulayan Kırbaçoğlu; binlerce, on binlerce hadisin tek bir program halinde kaydedilebildiği günümüz bilgisayar teknolojisinden yararlanmayı gerekli görür. Ona göre, bu imkânın söz konusu olmadığı durum ve şartlarda ise, bir hadisin elden geldiğince bütün isnadlarını toplamak ve bunların rivayet şemalarını çıkarmak şeklinde bir yol izlemek mümkündür.²⁰³

Sonuç olarak Kırbaçoğlu'na göre; ne kadar büyük ve meşhur olursa olsunlar, hadis imamları da birer insandırırlar ve insan olmaları itibariyle hata etmeleri kaçınılmazdır. Bunun da mantıki sonucu, hadis imamlarının râviler ve hadisler hakkında geçmişte yaptıkları ve cerh ve ta'dil literatürü içerisinde bize intikal ettirilen değerlendirmelerin tartışma kabul etmez doğrular olmadığıdır. Bu itibarla Kırbaçoğlu,

²⁰¹ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 195.

²⁰² Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 195.

²⁰³ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 196.

amacının bu hususların altını çizmek ve hadis ilminde yeniden rical ve isnad çalışmalarını canlandırıp, ona dinamizm kazandırmaya çalışmak olduğunu ifade eder.²⁰⁴

2.4.2. el-Mezîd fî Muttasîlî'l-Esanid

“Muttasıl olan ve herhangi bir râvinin düşmediği isnadlardaki ravi ilâvesi, anlamına gelen bu başlık altında ele alınan husus, bir ravinin kendisinden daha sağlam olmakla tanınan başka ravi veya râvilerin zikretmediği bir râviyi isnadın arasına yanlışlıkla eklemesidir. Bu konuda el-Hatib el-Bağdâdî'nin Temyizul-Mezid fî Muttasîlî'l-Esânid adlı bir eser yazmış olması, bu zapt kusurunun bir kitap oluşturacak kadar yaygın olduğunu göstermesi bakımından anlamlıdır.”²⁰⁵

2.4.3. İztırab (Hadis-i Muhtarib)

“Tutarsızlık ve çelişki, şeklinde Türkçe'ye çevrilebileceğini düşündüğümüz²⁰⁶ ‘ıztırab’, bir hadis terimi olarak, bir râvinin iki veya daha çok rivayet ettiği veya birden fazla râvinin rivayet ettikleri, ancak sağlamlık açısından denk oldukları için aralarında bir tercih yapılamayan hadislerin arz ettiği durum için kullanılır.”²⁰⁷

İztırab konusunun yeterince net olmadığını düşünen Kırbaçoğlu; illet ile ilgili örneklerin ıztırab için de verildiğini, ıztırabın illetin bir bölümü olduğunun ifade edilmesini örnek gösterir. İbn Hacer, *el-Mukterib fî Beyâni'l-Muhtarib* kitabını ed-Darakutnî'nin *el-İlâl* adlı kitabına dayandırmıştır. Kırbaçoğlu; ıztırab bahsinde söylenenlere itiraz etmez çünkü her birinin problemin bir yönünü aksettirdiğini düşünür. Ona göre ıztırab, zapt yönünden râvilerdeki çelişki, tereddüt ve tutarsızlıkların tümünü kapsayacak şekilde kullanılabilir.²⁰⁸

Klasik hadis usulü eserlerinde zikredilen ıztırab örnekleri pek fazla değildir. Fakat Kırbaçoğlu, hadis metinlerinde görülen ıztırabın hiç de iddia edildiği gibi “nâdir” olmadığı kanaatindedir. Ve bu kanaatini destekleyen şu örneği verir: “Klasik hadis

²⁰⁴ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 201.

²⁰⁵ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 201.

²⁰⁶ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 201.

²⁰⁷ Babanzâde Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, I/312.

²⁰⁸ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 202.

literatüründe, metinde görülen ıztıraba örnek gösterilebilecek en tipik misal, meşhur ‘mirac’ hadisidir. Vaizlerin rivayetler arasındaki ihtilaflara aldırmaksızın, belli bir rivayeti esas alarak mirac olayını anlatmaları sonucu, halk nazarında mirac olayının sadece tek bir anlatımının olduğu zannedilir. Mirac hadisi diye tek bir rivayet veya tek bir metin yoktur. Bilakis mirac olayını anlatan pek çok hadis rivayeti söz konusudur. Bu rivayetler bir arada değerlendirildiğinde görülmektedir ki, mirac olayının; 1) Mekânı 2) Zamanı 3) Sayısı 4) Ruhen veya bedenen oluşu bakımından muazzam bir ihtilaf söz konusudur.”²⁰⁹

2.4.4. Tashif (Hadis-i Musahhaf) ve Tahrif (Hadis-i Muharraf)

“Bir kelimenin yazılış şekli aynı kalmak kaydıyla, sadece nokta ve harekelerdeki değişiklikten dolayı başka bir kelimeye dönüşmesine, tashif; kelimenin yazılışındaki değişikliklere de tahrif adı verilir.”²¹⁰

“Tashif ve tahrif daha ziyade hadislerin yazılı malzemeden nakledildiği durumlarda, bazen de şifahi nakillerde görülebilir ve genelde yazıda nokta ve harekenin çok yaygın olmadığı dönemlerde, dikkatsizlik, bilgisizlik ve okuma-yazmayı iyi bilememek gibi sebeplerle ortaya çıkmış olmalıdır.”²¹¹

“İmam eş-Şâfiî, (ö. 204/819) İmam Malik'in (ö. 179/795) Amr b. Osman'ı Ömer b. Osman; Cebr b. Atik'i, Câbir b. Atîk, Abdulmelik b. Kureyb'i Abdülaziz b. Kurayr şeklinde okuduğunu söylemiştir. İlk iki isimde Malik'in tashif yaptığı kesindir. Ancak sonuncusunda Malik'in değil eş-Şafî'nin hata ettiği, yani vehme duçar olduğu söylenmiştir; zira Malik, Abdülaziz b. Kureyb'den, yani el-Asmai'den rivayette bulunmamıştır ama Abdülaziz b. Kurayr'dan rivayette bulunmuştur.”²¹²

“Meşhur cerh ve ta'dil imamı Yahyâ b. Ma'in'in (ö. 233/847) bile tashif yapmaktan kendini kurtaramadığını gösteren ve onun İbn Murâcim'i İbn Muzâhim şekline soktuğunu ifade eden bir örnek hadis usulü eserlerinde yer almıştır.”²¹³

²⁰⁹ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 208.

²¹⁰ es-Salih, *Hadis İlimleri ve İstılahları*, 217, akt. Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 214.

²¹¹ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 214.

²¹² Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 215.

²¹³ Babanzâde Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, I/317.

Kırbaçoğlu, konuyla ilgili olarak Ahmed b. Hanbel'den (ö. 241/855) nakledilen ve gerçeği yansıttığını düşündüğü şu tespiti zikreder: “Yahya b. Sa’îd'den (ö. 198/813) daha az hata eden birini görmedim. (Buna rağmen) o bile birçok hadiste hata yapmıştır. Sonra şöyle devam etti: Hata ve tashif yapmaktan kim kurtulabilir ki?”²¹⁴

2.4.5. Tedlis

Bir isnadın veya isnaddaki bir râvinin kusurunu gizlemeye tedlis denir. Hadis usûlüne dair eserlerde bu konuda bilgi verildiği gibi tedlis yaptığı bilinen hadisçilere dair eserler de yazılmıştır. Kırbaçoğlu, tedlisin hükmünün kerahatten haramlığa kadar değişebildiğini gösteren farklı kanaatlerin mevcut olduğunu ve bunlar içerisinde tedlisi “yalancılık” ile bir tutan muhaddislerin görüşleri üzerinde bilhassa durmak gerektiğini vurgular.²¹⁵

“Atıyye el-Avfi'den (ö. 111/792) bahsedilince Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: O'nun hadisleri zayıftır. Duyduğuma göre o el-Kelbî'ye gider, ondan Tefsir'ini dinler, sonra da el-Kelbî'yi künyesiyle anarak ‘Ebû Said dedi ki’ der (ve bu tefsir bilgilerini naklederdi). Bu nakil de göstermektedir ki Atıyye, hadisçilerin zayıf bir râvi olarak kabul ettikleri el-Kelbî'den yaptığı rivayetlerde, onun ismini değil künyesi olan ‘Ebû Said’i kullanmakta, bu suretle Ebû Said'in sahabi Ebû Said el-Hudri olduğu intibainı uyandırmaya çalışmaktadır.”²¹⁶

Kırbaçoğlu’na göre; genelde klasik hadis literatüründe sanki tedlis olgusu sadece anlatılanlarla sınırlıymış gibi bir tavır takınıldığını, mevcut hadis kaynaklarında da benzer tedlis olgularıyla karşılaşabileceğimize genellikle dikkat çekilmediğini vurgular.²¹⁷

²¹⁴ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 215.

²¹⁵ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 216.

²¹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Kitabu'l-İlâl*, 222 no:1224.

²¹⁷ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 218.

Kırbaşoğlu; tedlis ile ilgili olarak dikkat çekilmesi gereken hususları maddeler halinde sıralar:

“1. Tedlis hadisin isnadının kopuksuz (muttasıl) oluşuna zarar veren önemli bir kusurdur.

2. Şu anda elimizde mevcut olan kaynaklarda da birçok tedlis vakiasına rastlamak mümkündür. Bu konuda gevşek davranan muhaddislerin değil, sıkı ve titiz davranan muhaddislerin yolundan gitmek gerekir.

3. Tedlis konusunda klasik hadis usûlü çerçevesinde yapılmış olan araştırmaların sonuçlarıyla da yetinmemek gerekir. Bilakis modern inceleme-araştırmalarda tedlis ile ilgili olarak ulaşılan sonuçların da nazar-ı itibara alınması şarttır.”²¹⁸

Kırbaşoğlu; Juynboll'un *Muslim Tradition* adlı eserinde işaret ettiği bazı hususları aktarmanın aydınlatıcı olacağı kanaatindedir.

“Juynboll'un araştırma-inceleme sonuçlarına göre, mesela ez-Zuhrî ve Nafi gibi meşhur râvilerin isimleri herhangi bir isnadda geçtiği zaman, bunların daima meşhur hadis hafızı “İbn Şihâb ez-Zuhrî ve İbn Ömer'in mevlâsı Nafi” oldukları zannedilmemelidir. Bilakis o, ez-Zuhrî nispetiyle anılan, hepsi de çağdaş olan, hatta çoğunun şeyhleri bile aynı olan bir düzine ez-Zuhrî'nin mevcudiyetini tabakat-ricâl kitaplarından, özellikle de Tehzîbu't-Tehzîb'ten tespit ettiğini söylemektedir. Aynı durum Nafi' için de söz konusudur.”²¹⁹

Kırbaşoğlu'na göre; durum böyle olunca, bugün elimizdeki hadis kaynaklarında yer alan herhangi bir isnadda sadece "ez-Zuhrî" olarak zikredilen bir ravi karşısında -şayet İbn Şihâb ez-Zuhrî olduğu tasrih edilmemişse- onun meşhur hadis hafızı ez-Zuhrî olduğuna hükmetmekte acele edilmemelidir. Bilakis ez-Zuhrî nispetiyle anılan daha birçok râvinin bulunduğu, bunların bazılarının mecruh râviler olabileceği daima göz önünde bulundurulmalıdır.²²⁰

²¹⁸ Kırbaşoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 218.

²¹⁹ Juynboll, *Muslim Tradition*, 134-160, akt. Kırbaşoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 219.

²²⁰ Kırbaşoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 219.

Kırbaşoğlu hadise dair araştırmalarında ısrarla vurguladığı bir noktanın tekrar altını çiziyor. Ona göre; bütün bu izahlar da göstermektedir ki, tedlis konusunda da her şey söylenmiş olmayıp, hâlâ araştırılması-incelenmesi gereken hususlar mevcuttur. Bu incelemenin gerçekleştirilebilmesi ise, diğer konularda olduğu gibi tedlis konusunda da durdurulmuş olan çalışmaların yeniden canlandırılmasına bağlıdır.²²¹

2.5. Cehâlet

Bir ravi hakkında yeterli bilgi bulunmaması demek olan “cehâlet” konusunda klasik hadis usûlünde söylenenleri tekrarlamaktan ziyade, değerlendirilmesi gereken bazı yönleri üzerinde durmak isteyen Kırbaşoğlu şu açıklamaları yapar:

“Sahîh-i Muslim’de ‘Bir arkadaşımız bize tahdis etti’, ‘Yahyâ b. Hasan’dan bana rivayet olundu’, ‘Haccâc el-A’ver’i işiten biri bana tahsis etti’; ‘arkadaşlarımızdan pek çokları bana tahdis etti’, ‘arkadaşlarımızdan bazıları bana tahsis etti’, ‘birtakım adamlar Ebû Hurayra’dan rivayetle bana tahsis etti ki.’ gibi ifadeleri bizzat Muslim’in kullanmış olması; yine bu eserde meşhur hadis hâfızı ez-Zuhri’nin (ö. 124/741) ‘İbn Ömer’den bana ulaştı ki’, ‘bize ulaştığına göre Ebu Hurayra demiştir ki’ şeklinde benzer ifadeler kullanmış olması; Urve b. ez-Zubeyr’in (ö. 91-95, 100 101/709-713, 718-719) ‘Rasulullah’tan haber verildi ki....’ demesi; İbn Sîrîn’in (ö. 110/728) ‘Bana Imrân b. el-Husayn’dan haber verildi ki’ demesi, yani ‘mübhem’ râvilerden yapılan rivayet örnekleri...”²²²

Ona göre; “bir ravi bir muhaddis tarafından tanınıp biliniyorsa, onun bu râviyi meçhul bir hale sokmasının haklılığını anlamak kabil değildir. Bunun ihtisar yani isnadı özetlemek amacıyla yapıldığına dair açıklama ise tek kelimeyle gülünçtür. Zira hem bir yandan hadislerin güvenilirliğini râvilerin ve isnadın güvenilirliğine bağlayacaksınız, üstelik bu konuda son derece mübalağa ile isnad sistemini yücelteceksiniz; hem de bu isnadlarda yer alan ravilerin kim olduğunu gizlemeyi veya ‘... adamın biri’ diyerek meçhul kaynaklardan hadis nakletmeyi mazur göstermeye çalışacaksınız, bu, çelişki ve tutarsızlığın âlâsıdır. Bunun savunulacak bir tarafı

²²¹ Kırbaşoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 218-220.

²²² Babanzâde Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, I/320-321 akt. Kırbaşoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 221.

olmadığı ise ortadadır. Ama ne yazık ki bu tutarsızlık ve çelişkiler -muhtemelen bunları işleyenler önde gelen hadis imamları ve râviler olduğu için, onlara toz kondurmamak amacıyla- ilim diye asırlarca insanlara sunulmuş, sonra da bunlar tamamen görmezlikten gelinerek, kaba bir genelleme ile isnad sisteminin ne kadar kusursuz(!) ve mükemmel(!) olduğu övünülerek savunulmuştur.”²²³

İslami kaynakların hemen her türünde (tefsir, hadis, fıkıh, kelam, tasavvuf, tarih vb.) bu tür nakillere rastlamanın mümkün olduğunu belirten Kırbaçoğlu, bu konuda gösterilen aldırmaçlığın bize oldukça pahalıya mal olduğunu ve bunun faturasını bugün dahi hâlâ ödemekte olduğumuzu ifade eder.

Bir başka çelişkiye dikkatleri çeken Kırbaçoğlu, teori ve pratik arasındaki tezatlığa şu örnekleri verir:

“Hadis-i mübhem, mübhem olan râvisi tesmiye edilmedikçe [kimliği açıklanmadıkça] kabul olunmaz, denmiştir. Hatta ‘Sika [güvenilir] bir râvinin ‘bana sika bir râvi haber verdi’ gibi bir ifadeyle ta’dil ettiği mübhem râvinin bile -en doğru olan görüşe göre- rivayeti makbul olmaz.’ denilmiştir. Fakat bu sözlerin ardından ‘sikanın ‘bana sika bir râvi haber verdi.’ diyerek mübhem bir ifadeyle rivayet ettiği hadis -zâhire temessüken- kabul olunur, zira ‘râvide asıl olan adâlettir; cerh ise, hilaf-ı asıldır.’ sözleriyle tam bir (u) dönüşü yapılmıştır. Bilahare de ‘bu işleri yapanlar -İmam Mâlik ve İmam Şâfi’î gibi- müçtehid bir âlim ise, bu -sadece mezhebine mensup olanlarca- kabul olunur.²²⁴’ denilerek, çelişki ve tutarsızlık halkası tamamlanmıştır. Elbette burada Mâlik ve Şâfi’nin isimleri sadece örnek olsun diye gelişi güzel de verilmiş değildir. Bilakis burada eleştiri konusu olan ‘kaynağı belirsiz rivayetlere başvurma’ uygulamasının örneklerine her iki imamın eserlerinde sık sık rastlamak mümkün olduğu için onları mâzur göstermek için özellikle zikredilmiş görünmektedir.”²²⁵

²²³ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 221.

²²⁴ Babanzâde Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, I/321-322.

²²⁵ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 222.

2.6. Su-i Hıfz

2.6.1. İhtilât-Nisyân

“Su-i hıfz, râvinin rivayet yanlışlarının doğrularından fazla veya doğrusu ile yanlışının eşit olması anlamına gelir. Bazılarında bu durum adeta yerleşik bir hal alır ve ne zaman rivayete girişse bu gibilerin yanılma ihtimali söz konusudur. Bazen de su-i hıfz geçici olur ki, meselâ yaşlanınca görülen hafıza zayıflığı, yazılı malzemeye dayanarak hadis rivayet edenlerin bu malzemelerinin kaybolma, yanma, çalınma vb. sebeplerle elden çıkması veya böyle bir râvinin bilahare âmâ olup, ezberden rivayete devam etmesi durumlarında böyledir. Arızî olarak su-i hıfza mâruz kalan râviye ‘muhtelit’ denilir.”²²⁶

Sika olan imamlardan muhtelit olanların en meşhurlarından bazılarının isimleri de verilmektedir ki, bunlar:

Ebû İshâk Amr b. Abdillâh es-Sebi’î (ö. 127/744)

Ata b. es-Sâ’ib es-Sakafî (ö. 136/753)

Sa’îd b. İyâs el-Cureyrî (el-Cerîrî) (ö. 127/744)

Saîd b. Ebî Arûbe (ö. 156/772)

Rabî’a b. Ebî Abdîrrahmân et-Teymî (Rabîatu'r-Re’y) (ö. 136/ 753)

Sâlih b. Nebhân (Mevla't-Tev'eme) (ö. 125/742)

Husayn b. Abdîrrahmân el-Kûfi es-Sulemî (ö. 136/753)

Abdolvahhâb b. Abdilmecid es-Sakafî (ö. 194/809)

Sufyân b. Uyeyne (ö. 198/813)

Abdurrazzak b. Hemmam es-San’ânî (ö. 211/826)

²²⁶ Babanzâde Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, I/333 akt. Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 226.

Muhammed b. el-Fadl es-Sedûsi (Ârim) (ö. 224/838)

Abdumelik b. Muhammed er-Rakâşi, Ebû Kılâbe (ö. 276/889)

Muhammed b. Ahmed b. el-Huseyn el-Ğıtrıfı el-Curcânî (ö. 377 /987)

Muhammed b. el-Fadl b. Muhammed b. İshâk b. Huzeyme (ö. 387/997)

Ahmed b. Ca'fer el-Katî'î, Ebûbekr (ö. 368/978)²²⁷

Kırbaşoğlu bazı isimlerin ise bu listede yer aldığını fakat haksız yere ihtilât ile suçlandığı ifade ederek, Babanzade'den şu aktarmayı yapar:

*“Bunlardan Sufyân b. Uyeyne; ile Rabîatu'r-Re'y'in ve Ebûbekr el-Katî'î'nin [hafıza] durumlarının bozulduğuna dair rivayetler hayli söz götürür. Hele Rabia hakkındaki söz iftira gibi görünüyor.”*²²⁸ Kırbaşoğlu; Rabia'ya iftira eden kişilerin İslam düşmanı zındıklar değil birtakım muhaddislerden olduğunu ve bunun muhtemelen onun re'y taraftarı olması sebebiyle gerçekleştiğini iddia eder. Sadece zapt açısından değil, adalet açısından da râviler hakkında yazılmış olan eserlere ve bugüne kadar intikal ettirilmiş olan hükümlere, hiçbir zaman mutlak olarak güvenilmemesi gerektiğine yeniden işaret eder.²²⁹

2.6.2. Telkin

*“Râvinin adalet sıfatı kadar zapt sıfatını da ilgilendiren bir diğer husus da ‘telkin’ konusudur. Birisine bir şeyi anlatıp zihnine sokmak ve kabul ettirmek anlamına gelen telkin, bir hadis ıstılahı olarak râviye, ona ait olmayan, bir rivâyeti kabul ettirip, kendi rivayeti imiş gibi nakletmesini sağlamak anlamına gelir.”*²³⁰

Kırbaşoğlu şöyle izah eder; meşhur hadisçi Hammad b. Zeyd (ö. 176/792) de Seleme b. Alkame'ye telkinde bulunarak onun (işitmediği) bir hadisi rivayet etmesini sağlamış ama daha sonra bundan vazgeçmiş; *“Arkadaşının yalancı durumuna*

²²⁷ Babanzâde Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, I/335.

²²⁸ Babanzâde Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, I/335.

²²⁹ Kırbaşoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 230.

²³⁰ Kırbaşoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 230.

düşmesini istiyorsan onu telkine tâbi tut.” diyerek²³¹ telkinin râviler için ne kadar ciddi bir risk teşkil ettiğini kabul ve itiraf etmiştir. Kuşkusuz râviler de birer insandır ve adâlet ve zapt sıfatına ne kadar sahip olurlarsa olsunlar, dikkatli, titiz ve uyanık olmayan râvilerin kolaylıkla telkini kabul etmeleri ihtimal dâhilindedir. Bu ihtimal telkine maruz kaldığı bilinenler için olduğu kadar, bilinmeyenler için de geçerlidir. Üstelik insanların psikolojik yapıları farklı olduğu için, kimin ne ölçüde telkinin etkisinde kaldığını tam olarak kestirmek de son derece güçtür.”²³²

Klasik hadis usulünde “telkin” konusuna da gereken önemin verilmediğini düşünen Kırbaçoğlu, bu konuda gerek klasik dönemde gerek günümüzde yazılmış pek fazla eser, yapılmış araştırmalar olmadığını kaydeder.

2.6.3. Laubâlilik-Dikkatsizlik-Gevşeklik (Tesâhül)

“Klasik hadis usûlünde müstakil bir konu olarak ele alınmayan hususlardan birisi de hadis rivayetinde görülen laubâlilik ve gevşekliliktir. Mesela hadisi dinlerken veya kendisinin rivayet ettiği hadisler bir öğrencisi tarafından kendisine okunurken bir ravinin/muhaddisin uyuklaması, elinde asıl nüshayla karşılaştırıp tashih edilmiş bir nüsha olmaksızın rivayette bulunması, öylece hatalı bir şekilde rivayet etmeye devam, hatta bunda ısrar etmesi, bu konuda verilebilecek bazı örneklerdir.”²³³

Bu gibi durumların bazen elde olmayan sebeplerden de kaynaklanabildiğini söyleyen Kırbaçoğlu Halef b. Sâlim el-Muharrimî örneğini paylaşır: “...Kalabalık yüzünden bazen bir kimse hadis rivayet eden şeyhi hiç duymayabiliyor veya eksik duyabiliyordu. Nitekim Halef b. Sâlim el-Muharrimî’nin (ö. 231/845) durumunda bunu görmek mümkündür. Zira o bir hadisi rivayet ederken ‘Sufyân b. Uyeyne’yi (ö. 198/813) ‘Bize Amr b. Dinar haber verdi.’ derken işittim.’ deyince, ‘haber verdi’ (ahbarânâ) diyeceğinize tahdis etti ‘haddesenâ Amr’ desenize” demişler, o da ‘Hayır diyemem, çünkü kalabalık yüzünden Sufyân’dan bu kelimenin üç harfini, yani (h-d-s) harflerini duymadım.’ demiştir.”²³⁴

²³¹ İbn Hacer, *el-Matalibu'l-Aliye*, ts., III/118, no: 3033.

²³² Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 231.

²³³ Bkz. Babanzâde Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, I/387-388.

²³⁴ Babanzâde Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, I/418 akt. Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 233.

2.7. Ref Olgusu ve Hükmen Merfû Problemi

*“Merfû olmayan bir hadisi merfû imiş gibi rivayet etmek şeklinde tanımlamak mümkündür. Diğer bir ifadeyle bir sahâbi veya tâbiîn'in -belki de daha sonrakilerin- kendi sözlerinin, Hz. Peygamber'in sözü imişçesine rivayet edilmesidir.”*²³⁵

Kırbaçoğlu, hadis usûlünde bu konunun müstakil olarak ele alınmadığını sadece satır aralarında bahsedildiğini, ancak bu kusurun, hadislerin rivayet sürecinde karşı karşıya bulunduğu muhtemel riskleri daha iyi anlamak açısından çok önemli olduğunu düşünür. Kırbaçoğlu'nun ref olgusu bağlamında yakından incelediği bazı örnekler şunlardır:

“İbn Ebî Hâtim (ö. 327/938) Hubeyyîb b. Habîb tarikından ‘an Ebî İshâk anî’l-Ayzâr b. Hurays an İbn Abbâs senedi ile merfû olarak tahrir etmiş olduğu *“Her kim namazı kılar, zekâtı verir, hacceder, oruç tutar, misâfire ikram ederse Cennet'e girer.”* hadisini zikreder. Bu hadis İbn Ebî Hâtim'e göre münkerdir. Zira diğer sika râvilerin rivayetine göre maruf olan, bu sözün Ebû İshâk tarikından mevkuf, yani İbn Abbas'ın kendi sözü olarak rivayet edilmiş olmasıdır.”²³⁶

Ahmed b. Hanbel (Ö. 241 /855) “Mubarak b. Fudâle (ö. 164/780) pek çok (merfû olmayan) hadisi merfû yapardı (yerfau hadisen kesiran)”²³⁷ demiştir.

İbn Mace'de rivayeti bulunan Usâme b. Zeyd b. Eslem el-Adevî'nin mevkuf'u merfû, maktu'u mevsûl yaptığını İbn Hibbân'dan naklen İbn Hacer zikretmektedir.²³⁸

Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241 /855) *Kitabul-İlâ*'inde, el-Hasen [el-Basri], Ebu'l-Âliye ve bir üçüncü şahsın bir hadis duyduklarında onu merfû hale getirdiklerine dair bir nakli yer almaktadır.²³⁹

Sunen-i Tirmizî'de Hz. Peygamber'den merfû olarak *“O gün Cehennem getirilir; Cehennem'in yetmiş bin melek tarafından çekilen yetmiş bin dizgini olur.”*

²³⁵ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 234.

²³⁶ Babanzâde Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, I/126 akt. Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 234.

²³⁷ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzib*, X: 29 akt. Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 235.

²³⁸ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzib*, III/II: 342.

²³⁹ Ahmed b. Hanbel, *Kitabu'l-İlâ*, I/52, no: 63; I: 121, no: 539.

şeklinde bir hadis yer almaktadır.²⁴⁰ Ancak hemen bu rivayetin ardından yine isnadıyla nakledilen bir rivayette Sufyân es-Sevrî'nin bunu Hz. Peygamber'in sözü, yani merfû olarak rivayet etmediği de kaydedilmektedir. Sufyan es-Sevrî'nin bu rivayeti merfû olarak rivayet etmekten bilinçli olarak kaçınmış olması, onun Hz. Peygamber'e aidiyetini kabul etmediğini gösterir.²⁴¹

*“Merfû olmayan bir sözün merfû haline getirilerek hadisleştirilmesi sürecini bazen adım adım izlemek de mümkün olabilmektedir. Buna dair verilebilecek güzel bir örnek en-Nesâî’de yer almaktadır: “Peygamberlerden birisi bir ağacın altına oturduğu sırada bir karınca onu ısırdı, o da karıncaların yuvasının ateşe verilmesini emretti.”*²⁴² Bu rivayet aynı yerde hem el-Hasen el-Basrî'nin hem de Hz. Peygamber'in sözü olarak verilmektedir. Ancak burada el-Hasen el-Basrî'nin bu sözü Ebu Hurayra'dan naklettiği ama Hz. Peygamber'e izafe edip, onu merfû hâle getirmediği şeklinde bir bilgiye de yer verilmiştir. Görüldüğü gibi aynı rivayet hem el-Hasen'in hem Ebû Hurayra'nın hem de Hz. Peygamber'in sözü olarak sunulmaktadır.”²⁴³

Diğer yandan birçok kaynakta Hz. Peygamberin sözü olarak nakledilen "Melekler ilim peşinde koşanların ayakları altına kanatlarını serer." hadisi, el-Humeydî'nin el-Musned'inde sahabi Savfan b. Assâl el-Murâdî'nin kendi sözü olarak rivayet edilmektedir.²⁴⁴

Yine birçok kaynakta yer alan ve Cehennemliklerin çoğunun kadınlardan oluşacağına dair merfû bir rivayette, Hz. Peygamberin kadınları “aklı ve dini noksan olmakla” nitelendirdiği, öte yandan bu rivayetin el-Humeydî'nin el-Musned'indeki versiyonunda, kadınları aklı ve dini eksik şeklinde nitelendirenin Hz. Peygamber değil, Abdullah b. Mes'ûd olduğu görülmektedir.²⁴⁵ Bu ise, Abdullah b. Mes'ûd'un bu

²⁴⁰ et-Tirmizî, *es-Sunen*, ts., 40, Sıfatı Cehennem, 1, no: 2579 akt. Kırbasoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 238.

²⁴¹ Kırbasoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 238.

²⁴² en-Nesai, *es-Sunen*, ts., VII: 210-211.

²⁴³ Kırbasoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 239.

²⁴⁴ el-Humeydî, *el-Musned*, ts., II: 388-389, no: 881.

²⁴⁵ el-Humeydî, *el-Musned*, I: 51-52, no:92.

yorumunun bilahare hadisleştirilerek mezkûr hadise eklendiği şeklinde yorumlanabilir.²⁴⁶

Kırbaçoğlu, ref olgusunun/probleminin uydurma hadisler ile ilgili olduğunu çünkü Hz. Peygamber'e ait olmayan bir söz ona izafe ediliyorsa bunun hadis uydurma olduğunu belirtir.

Ref problemi ve kudsi hadisler arasındaki bağlantıya da işaret eden Kırbaçoğlu; *"Bu Kur'an Allah'ın sofrasıdır, bu sofradan alabildiğinizi almaya çalışın."* sözünün, Abdurrazzak ve ed-Darimî tarafından sahabî Abdullâh b. Mes'ûd sözü, el-Hâkim tarafından ise Hz. Peygamber sözü olarak nakledilmesini örnek verir.²⁴⁷

Kırbaçoğlu, ref olgusunun kudsi hadisler denilen rivayetlerle ilgili farklı bir türünden de söz eder. Ona göre; normal olarak tâbiînin veya bir başkasının sözü, Hz. Muhammed'in sözü seviyesine yükseltilirken; bazen Hz. Muhammed'in kendi sözlerinin Cenab-ı Hakk'ın sözü seviyesine yükseltilebildiği de görülmektedir. Sahih-i Muslim'de yer alan *"Her kim bir iyilik yapmaya niyet eder de yapmazsa Allah ona bir sevap yazar. Niyet eder de aynı zamanda yaparsa Allah ona on ile yedi yüz arasında sevap yazar. Kim de bir kötülük yapmaya niyet ederse..."* şeklindeki hadis, hemen ardından gelen rivayette Allah'ın sözü (Kudsi Hadis) olarak sunulmasını örnek verir.²⁴⁸

Kırbaçoğlu'nun özellikle işaret etmek istediği husus ise "hükmen merfû" kavramı ve anlayışıdır. Konuyla ilgili klasik yaklaşımı şöyle özetleyebiliriz:

İsrailiyyattan alınmayan, ictihadla, bir kelimenin beyanı veya bir garîb kelimenin şerhiyle ilgili olmayan, yaratılışın başlangıcı ve gelip geçmiş peygamberler hakkında, savaşlar, fitneler, kıyametin durumu gibi geleceğe ait sahabi haberleriyle, bir fiilin yapılması halinde kazanılacak sevap veya cezayla ilgili sahabi sözleri, hükmen merfudur. Çünkü sahabinin bunları, kendinden söylemesi veya ictihadda bulunması mümkün değildir. Bu çeşit sözler, haber veren bir başkasının bulunmasını gerektirir ki bunları ancak Hz. Peygamber haber verebilir ve nihayetinde sahabinin bu

²⁴⁶ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 240.

²⁴⁷ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 242.

²⁴⁸ Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 242.

konulardaki sözleri hükmen merfu olur. Örneğin eş-Şafii, Hz. Ali'nin küsuf namazını her rek'atta ikiden fazla rükû ile kıldığını haber vermiştir. Hz. Ali'nin bu namazı kendi icthadı bu şekilde kıldığı söylenemez. Hz. Muhammed'den böyle öğrendiğine hükmedilir ve küsuf namazının her rek'atta ikiden fazla rükû ile kılınması hükmen merfu olur. Sahabinin, Hz. Peygamber zamanında bir işi şu veya bu şekilde yaptıklarını haber vermeleri ise hükmen merfu olan takrirlerdir. Çünkü sahabenin devamlı yaptığı bir fiilden Hz. Muhammed'in habersiz olduğu söylenemez. Yasaklanmış bir işin sahabe tarafından sürekli yapıldığı da düşünülemez. Tüm bahsedilenlerden ulaşılan sonuç şudur ki, Hz. Peygamber'in yapılmasına izin verdiği veya müsamaha gösterdiği her fiil merfûdur.²⁴⁹

Kırbaşoğlu; hükmen merfû konusunun bazı hadis usûlü eserlerinde (Tecrid-i Sarih'in Mukaddimesi, Talat Koçyiğit-Hadis Usûlü gibi) yanlış olarak ele alındığını farklı görüşlere yer verilmediğini düşünür. Hükmen merfû etiketiyle Hz. Muhammed'e ait olmayan bazı hususların ona izafe edilmesi ihtimal dâhilinde olduğundan fazlasıyla titiz davranmak ve farklı görüşlere de yer vermek gerektiğini savunur.²⁵⁰

²⁴⁹ Kırbaşoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 243-244.

²⁵⁰ Kırbaşoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 245.

İKİNCİ BÖLÜM

“ALTERNATİF HADİS METODOLOJİSİ” ÖNERİSİ

1. ZİHNİYET VE METOD ÜZERİNE

Mehmet Hayri Kırbaçoğlu, Müslümanların günümüzde bilim, teknoloji, düşünce, kültür, sanat vs. alanında bir mirasyedi gibi davrandığına inanmaktadır. Çünkü ona göre Müslümanlar söz konusu bu alanlarda ciddi hiçbir şey üretmemekte yani ortaçağ kültür mirasının üzerine bir tuğla bile koymamaktadırlar. Bu durumdaki Müslüman dünyanın, başkalarına yol gösterme iddiasında bulunmasının ciddiye alınmayacağını düşünen Kırbaçoğlu, köklü bir zihniyet değişikliğine ihtiyaç olduğunu ve bu zihniyet değişikliği olmadan yapılacak yeniliklerin, her köşesi dökülmekte olan bir binanın, dış cephesini boyamaya benzeyeceğini ifade etmektedir.²⁵¹

Alternatif hadis metodolojisinin, Müslümanın zihin dünyasında köklü bir zihniyet değişikliğinin gerçekleşmesi durumunda etkili olabileceğini belirten Kırbaçoğlu; Sünnet-hadis alanında üzerinde çalıştığı projenin ve bu projenin bir basamağını oluşturan “Alternatif Hadis Metodolojisi” önerisinin Müslümanın düşünce dünyasında gerçekleştirilmesi gereken köklü zihniyet değişikliğine, mütevazı bir katkıda bulunma çabası olduğunu vurgular. Ona göre genel bir zihniyet değişikliğinin nihai hedefi; Allah, evren, insan, toplum, tarih, düşünce, medeniyet, bilim, sanat, kültür, tabiat, teknoloji, siyaset, ekonomi gibi temel konularda sağlıklı, gerçekçi bir dünya görüşüne varmak olarak belirlenmelidir.²⁵²

²⁵¹ Mehmet Hayri Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi* (Ankara: Otto Yayınları, 2013), 22-23.

²⁵² Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 24.

Kırbaşoğlu, önerisini sunduğu alternatif hadis metodolojisinin bazı özelliklerini şu başlıklar halinde izah eder:

1.1. Alternatif hadis metodolojisinin, bağımsız bir usul olmayıp, genel metodolojinin bir parçası olması

Kırbaşoğlu, yeni bir dünya görüşü ve zihniyet değişikliği oluşumunda epistemolojik ve metodolojik boyutun çok önemli olduğunu ve İslami bir dünya görüşü oluşturmada, en önemli referanslar olan Kur'ân ve Sünnete başvurmanın, her şeyden önce epistemolojik ve metodolojik bir yaklaşım olduğunu hatırlatır. Fakat ona göre, sadece bu iki referansla yetinmek (Kur'ân ve Sünnet), bir tür nassçılıktır. Bu sebeple, hem realiteyi değerlendiren hem nassları anlamaya çalışan, bütüncül bir metodolojinin tesisi ve bunun epistemolojik zemininin oluşturulması, sık sık bahsettiği zihniyet değişikliğinin ayrılmaz bir parçasıdır.²⁵³

Kırbaşoğlu, geleneğimizde tüm İslami ilimler için (Tefsir, hadis, fıkıh ve fıkıh usulü, kelam, İslam felsefesi, tasavvuf felsefesi, siyer, meğazi, tarih, folklor, Arap dili ve edebiyatı gibi) ayrı ayrı disiplinler ihdas edildiğini ve bu parçacı yöntem anlayışının bugüne kadar geldiğini vurgular. İslami ilimler geleneğindeki hiçbir disiplinin hadislerden veya nakli bilgilerden (asar, rivayat, ahbar, sem'iyat) uzak kalmasının mümkün olmadığını altını çizen Kırbaşoğlu, rivayetler konusunda bu disiplinlerin tamamının ihtiyaçlarını karşılayan, bir tek metodolojinin tesis edilmesini, bunun da genel metodolojinin İslami ilimler ayağının bir bölümünü teşkil etmesini oldukça makul ve anlamlı bir çaba olarak görür. Kırbaşoğlu, bu tür bir genel metodolojinin, Müslüman dünyasının eğitim sistemine hâkim olması durumunda, İslami ilimlerin her dalında faaliyet gösteren ilim insanlarının çalışmalarında sık sık karşılaşılan, rivayetler konusundaki bilime aykırı, gevşek tavırların önlenmesinin önemli ölçüde mümkün olacağını düşünmektedir.²⁵⁴

²⁵³ Kırbaşoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 24.

²⁵⁴ Kırbaşoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 25-26.

1.2. Alternatif hadis metodolojisinin, mezhebi bir usul olmayıp, İslam geleneğinin tamamını kuşatmayı amaçlayan bir usul olması

Kırbaçoğlu'na göre, alternatif hadis metodolojisini, klasik hadis usûlünden farklı kılan en önemli özelliği; Ehl-i Sünnet içindeki Hanefi, Şafii, Maliki, Hanbeli ekollerini, Ehl-i Sünnet'e oldukça yakın olan Mutezile, Zeydiye ve İbadiyeyi, Ehl-i Sünnetten ayrılan yönleri olan Şiayı da dikkate alması yani bütün İslam geleneğini sahiplenmesidir. Çünkü Kırbaçoğlu, daha önce de vurgulandığı üzere, klasik hadis usûlünün Ehl-i Sünnet'in, yalnızca Hadis Ehl-i Şafii çizgisinin bir ürünü olduğunu savunur. Teklif ettiği usûlün mezhepler üstü bir usûl olmadığını vurgulayan Kırbaçoğlu, bu metodolojinin tüm mezheplerden yararlanmaya açık olduğunu yani mezhepler arası bir yaklaşımın benimsendiğini savunur.²⁵⁵

Ona göre, alternatif hadis metodolojisi; mezhebi, kültürü, ideolojisi ve dahası dini ne olursa olsun, olumlu sayılabilecek her türlü bilimsel katkıya açıktır ama neticede, çağdaş İslam düşüncesi geleneğinin damgasını taşıyacak, İslami bir çalışma özelliğini hep koruyacaktır.²⁵⁶

1.3. Alternatif hadis metodolojisinin disiplinlerarası bir yaklaşıma dayanması

Alternatif hadis metodolojisinde, İslami ilimler dışındaki disiplinlerden de gerektiğinde yardım alma ilkesi benimsenmiştir. Özellikle metin tenkidinde, bu yaklaşım önem taşımaktadır. Çünkü hadis rivayetleri, hayatın bütün alanlarını kapsayacak genişliktedir ve inceleme konusu yapılacak rivayetlerin içeriklerini değerlendirmek için, her bir alanı konu alan disiplinlerdeki gelişmelerden yararlanılmak kıymetli faydalar sağlayacaktır. Kırbaçoğlu; bu amaçla tarih, dinler tarihi, astronomi, matematik, tıp, psikoloji, antropoloji, coğrafya, fizik, kimya, biyoloji gibi disiplinlere başvurulmasını gerekli görür ve geçmiş yüzyıllarda, hadis alanında çalışanların, kendi çağlarındaki diğer bilimsel gelişmelere ilgisiz kaldıkları için pek çok problemli rivayetin sahih olarak kaydedildiğini ifade eder. Bu sebeple de o, alternatif hadis metodolojisinde, klasik hadis usûlünden farklı olarak, hem hadis

²⁵⁵ Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 26.

²⁵⁶ Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 27.

alanındaki bilgiler hem diğer İslami ilimler ve hem de gerektiğinde her ilmi disiplinden yararlanmayı ilke edinen, disiplinlerarası bir yaklaşımı esas alır.²⁵⁷

Sonuç olarak Kırbaşoğlu; bugün hadis ilimleri alanında çalışacak olanların, İslami ilimler alanında köklü bir bilgi ve anlayışa ek olarak, genel tarih, sosyal tarih, filoloji, karşılaştırmalı dinler tarihi, arkeoloji, sosyoloji, antropoloji, felsefe (özellikle tarih felsefesi ve epistemoloji), genel coğrafya, mantık gibi alanlarda belli bir malumat sahibi olması ve ilimler alanındaki gelişmeleri takip etmesi gerektiğine işaret eder.²⁵⁸

1.4. Alternatif hadis metodolojisinin, metodik şüphe, tenkit zihniyeti ve eleştirel akıldan yana olması

Kırbaşoğlu; önerisini sunduğu alternatif hadis metodolojisinde, metodik şüphe ve eleştirel aklı önemseyen bir yaklaşımı benimser. “*Metodik şüphe, kendisinde şüphe bulunmayan doğrulara ulaşınca kadar, mevcut doğrularımızı şüphe ve ihtiyatla karşılamaktır.*” tanımını esas alan Kırbaşoğlu’na göre, klasik hadis usulünün ve İslami ilimler geleneğinin, ilk yüzyıllardaki parlaklığını sürdürememesinin sebeplerinden biri bundan uzaklaşmış olması, özellikle gerileme ve çöküş dönemlerinde bunların terk edilmesidir. Bu bakımdan o, metodik şüphecilik ve eleştirel aklın yeniden canlandırılması ve özellikle hadis ilmi gibi, nakilci karakterdeki disiplinlere aşılmasının son derece önemli olduğunu savunur.²⁵⁹

Kırbaşoğlu ayrıca tenkit kavramının sanılanın aksine, menfi anlamlar içeren bir kavram olmadığını, lügatte bir şeyin iyisini kötüsünden ayırmak anlamına geldiğini, hadis ıstılahında ise, genel olarak, sahih hadisleri zayıf olanlardan ayırmak ve râvilerin güvenilir olup olmadıklarına hükmetmek anlamında kullanılıp, cerh ve ta’dil kavramından daha kapsamlı olduğunu ifade eder. Ona göre; hadis tenkitçiliği sened ve metin tenkidi olmak üzere ikiye ayrılır, senedle ilgili tenkide harici tenkit, metinle tenkide dâhili tenkit denir.²⁶⁰

²⁵⁷ Kırbaşoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 28.

²⁵⁸ Kırbaşoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 36.

²⁵⁹ Kırbaşoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 36-37.

²⁶⁰ Emin Aşıktulu, *Hadiste Rical Tenkidi* (İstanbul, 1997), 19 akt. Kırbaşoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 40.

Tenkit zihniyeti ve metodik şüphe, hadis ilmine ve tetkiklerine yeniden kazandırıldığı zaman, bu alandaki çalışmaları ve varılan sonuçları tekrar gözden geçirmek gerektiğini ifade eden Kırbaşoğlu, buna karşı çıkılmasını bir nevi geçmişin eleştirilemez olduğunu kabul etmek ve böylece onu adeta kutsallaştırmak olarak yorumlar.²⁶¹

1.5. Alternatif hadis metodolojisinin sünger değil, süzgeç olması

Kırbaşoğlu, günümüzde İslam dünyasına egemen olan hadis anlayışının, hadis rivayetlerini eleştirmeyi değil savunmayı, reddetmeyi değil kabul etmeyi esas aldığını düşünür. Ona göre bu anlayışın sahipleri, Hz. Peygamber'in hadisi olarak bilinenleri, sahih-sakim demeden kabullenmeyi ve savunmayı bir görev saymıştır. Kırbaşoğlu bu durumu bir süngere benzetirken, metodik şüphe ve eleştirel aklın ise süzgeç gibi işleyeceğini ifade eder. Çünkü hiçbir bilgi, inceleme, araştırma ve sorgulama sürecinden geçirilmeden kabul edilmez. Böylece alternatif hadis metodolojisi, bir saflaştırma görevi görecektir.²⁶²

1.6. Alternatif hadis metodolojisinin akılcı olması

Metodik şüphe ve tenkit zihniyetini kabul eden bir usulün, aynı zamanda akılcı olacağının da tabii olduğunu belirten Kırbaşoğlu, alternatif hadis metodolojisinde kastedilen akılcılığın, batı felsefesindeki anlamıyla 'rasyonalizm' olmadığını; bilimsel faaliyetin bir gereği olan 'araçsal' bir akılcılık olduğunu açıklar. Sade bir ifadeyle, bunun günlük kullanımdaki anlamıyla bir akılcılık olduğunu söylemenin mümkün olacağını düşünen Kırbaşoğlu; günlük dilde akılcılığı; akıl ve mantık süzgecinden geçmemiş olan görüşleri benimsememek, önyargılardan ve duygusal saplantılardan arınmış olmak, somut gerçeklere önem vermek şeklinde açıklamaya çalışır. Yani ona göre akılcılık; gerçeklerle ilişkisini koparmadan, dogmatik düşünce kalıplarına hapsolmadan, problemlere, akıl, mantık ve realiteye uygun çözümler aramak demektir ve eğer bir nitelendirme yapılması gerekecekse, 'İslami akılcılık' şeklinde ifade edilebilir.²⁶³

²⁶¹ Kırbaşoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 42.

²⁶² Kırbaşoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 42-43.

²⁶³ Kırbaşoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 43.

1.7. Alternatif hadis metodolojisinin dinamik ve değişime açık bir yapıya sahip olması

Kırbaçoğlu, ortaçağ İslam düşüncesinin, İslami ilimler geleneğinin, yüzyıllar geçtikçe içe kapanarak, muhafazakârlaşıp, donuklaştığını ve bunun bir parçası olarak klasik hadis usûlünün de, aynı gelişmelere boyun eğdiğini savunur. Ona göre bu olumsuzlukların yaşanmasının sebepleri, hem fıkıh hem hadis ilimleri alanında ictihad kapısının kapatılmaya çalışılması, değişim gerçeğinin göz ardı edilmesidir. Eğer ilk yüzyıllarda İslami ilimler alanındaki ictihad ve dinamizm ruhu sürdürülseydi, klasik hadis usûlü günümüzde oldukça farklı bir yapıda olabilirdi. Kırbaçoğlu bu tespiti için hadis usûlü eserlerini örnek verir. En eski hadis usûlü eseri kabul edilen, *el-Muhaddisu'l-fasıl*'dan sonra yazılan tüm hadis usûlü eserlerinin, neredeyse birbirinin aynısı olduğunu ifade eder. İbnu's-Salah'ın, *Ulûmu'l-hadis*'ini aşan ciddi bir eser olmadığını ve yaklaşık olarak iki yüz hadis usûlü eserinin neredeyse tümünün Şafii hadisçiler tarafından yazıldığını söyleyen Kırbaçoğlu, bunun da taklitçi, nakilci ve ictihad karşıtı ruhun epey güçlü olduğunu gösterdiğini ileri sürer.²⁶⁴

1.8. Alternatif hadis metodolojisinin ictihadı esas alması

Kırbaçoğlu, klasik hadis usulünün esaslarını ve uygulamadaki sonuçlarını nihai ve değiştirilemez kabul eden katı muhafazakâr düşüncenin ortaya çıkması, İslami ilimler geleneğinin duraklama-durgunluk-kemikleşme sürecine girmesinin sebebinin ictihad kapısının kapatılması olduğunu savunur. Hadis ilmi ve ictihad arasındaki bağın, bazılarına şaşırtıcı gelebileceğini bunun sebebinin ise ictihadın fıkıh ilmine hasredilmesi olduğunu belirtir. Fakat ictihad kavramının dil açısından incelendiğinde, fıkha hasredilmesini haklı gösterecek hiçbir delil olmadığını ifade eder. İctihadı, dini konularda (tefsir, akaid, kelam, hadis, fıkıh vb.) nasslarda çözümü bulunmayan meselelerin halli için elden gelen gayretin sarf edilmesi olarak açıklayan Kırbaçoğlu, Hz. Peygamber'e ait olduğu iddia edilen rivayetlerden, ona ait olanı ve ait olmayanı bulmak konusunda gösterilen çabanın içtihadı dâhil olduğu düşüncesindedir.²⁶⁵

²⁶⁴ Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 45.

²⁶⁵ Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 46.

Kırbaşoğlu'na göre; araştırma ve eleştiri, ilmi zihniyetin vazgeçilmez unsurlarıdır. Bu nedenle geçmişte hadis ve hadis usûlü alanında yapılan çalışmaları ve ulaşılan sonuçları mutlak otorite haline getirmek ve onları hiçbir kritiğe tabi tutmadan devam ettirmeye çalışmak ilme aykırı bir tutumdur. Bu hali 'aydınlanmamış muhafazakârlık' şeklinde betimleyen Kırbaşoğlu, tenkitçi zihniyete dayalı yaklaşıma ise 'aydınlanmış bir muhafazakârlık' demektedir. Dolayısıyla hadis usûlü alanında yapılması gereken, tarih boyunca bu alanda gerçekleştirilenlerin ve bundan sonra yapılacak olanların birer ictihad olduğunun altını çizmektir ki ona göre aslında bu, hadis usulü alanında ilk yüzyıllarda görülen 'dinamizm ruhuna' yeniden dönüş olarak değerlendirilmelidir.

Kırbaşoğlu, gerek hadis usulünün gerekse de alternatif hadis metodolojisinin birer ictihad olarak tanımlanmasının son derece önemli yararları olacağını düşünmektedir. Böyle bir tanımlamanın, klasik veya alternatif hadis usûlleri dahil her türlü metodoloji çabasının mutlaklaştırılmasını ve bir tekel oluşturmalarını engelleyeceğini düşünen Kırbaşoğlu, bunun aynı zamanda farklı ictihadların da aynı zeminde eşit şartlarda boy göstermesine imkan tanıyacağına inanır. Yani her türlü metodolojinin birer ictihad olarak kabul edilmesiyle, mevcut metodolojiler karşısında yeni metodoloji teşebbüsünde bulunacak olanlar cesaretlenecek ve bu alanda müspet rekabet ortamının yaygınlaşması sağlanacaktır.²⁶⁶

1.9. Alternatif hadis metodolojisinin, güncel ihtiyaçları temel alan pratik bir usul olması

Kırbaşoğlu, klasik hadis usulünde ele alınan konuların önemli bir kısmının, yöntemle ilgili olmayan ve tarihi özelliği ağır basan birtakım malumatlar olduğunu (Raviler, muhaddisler, tedlis, kalb, irsal ve ref, zapt kusurlarıyla tanınmış raviler ve hadis imamları, onların coğrafi dağılımları, tabakaları, vefat tarihleri (vefeyât), hadis literatürü ve gelişimi, usul literatürü ve gelişimi, esbab-ı vurudi'l-hadis, aile isnadları, alî ve nazil isnadlar, Mekki, Medeni, Basri, Kûfi vb. isnadlar gibi) ve bunların, daha ziyade hadis tarihi, tedvini ve literatürüyle ilgili bilgiler olup, metodolojiden ziyade hadis tarihi ve literatürü alanındaki eserlerde yer almasının daha uygun olacağını

²⁶⁶ Kırbaşoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 49-50.

belirtir. Sözü edilen malumatın, bugün hadisler konusundaki problemlerin çözümünde doğrudan bir katkısı olmadığından dolayı alternatif hadis metodolojisinin dışında tutmayı uygun gördüğünü belirten Kırbaçoğlu, hadis ve hadis ilimleri ile hadis edebiyatı tarihi konusunda standart birtakım bilgilerin elde edilmesinin, alternatif hadis metodolojisinin daha iyi anlaşılması için önemli olduğunu, okuyanların bazı Türkçe eserlerden (Subhi es-Salih'in, *Hadis İlimleri ve İstılahları* ile Babanzade'nin, *Tecrid-i Sarih Terceme ve Şerhinin Mukaddimesi* vb. gibi) yararlanmalarını önerir.²⁶⁷

Özetle Kırbaçoğlu, Alternatif Hadis Metodolojisinin, 21. yüzyıl Müslümanlarının fiili ihtiyaç ve problemlerinin göz önünde bulundurularak oluşturulduğunu, ağırlıklı olarak uygulamaya yönelik pratik bir usul olduğunu ve bugünün meselelerine çare olamayacak bilgilerin bilinçli olarak dışarıda bırakıldığını not düşer.²⁶⁸

1.10. Alternatif hadis metodolojisinin, geleneksel ile modernin sentezi olması

Kırbaçoğlu temel olarak, Hadis Ehli/Şafiî çizgisinde gelişen klasik hadis usûlüyle devam etmenin mümkün olmadığını, bu usulün, İslam geleneğinin tamamını temsil etmeyip bu büyük gelenek içinde bir alt gelenek olabileceğini vurgular. Alternatif hadis metodolojisinin, Hadis Ehli geleneği dışındaki diğer alt geleneklerden özellikle rey ehli çizgisindeki gelenekten ve bu çizgiye yakın duran gerek Sünni gerekse de Mutezili, usûl-ı fikh geleneğinden birçok unsuru bünyesinde barındırdığını belirtir. Kırbaçoğlu, çağdaş İslam düşüncesindeki gelişmelerden ve birikimden yararlandığı gibi, İslam dünyası dışındaki bilimsel araştırmalardan da mümkün olduğunca yararlanmıştır. Bu sebeple, alternatif hadis metodolojisinin, İslam geleneğiyle modern birikimin bir sentezi olmayı amaçladığını fakat bu sentez çabasına yön veren şeyin, 21. yüzyıl Müslümanının modern bakış açısı olduğunun altını çizer. Kırbaçoğlu ayrı bir parantez açarak şunları iade eder: “...burada amaçlanan bir sentezdir, yoksa eskiyle yeninin bazı unsurlarını, mekanik olarak bir araya getiren bir mozaik değildir. Hatta burada sentez terimini kullanmak bile, ne demek istediğimizi

²⁶⁷ Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 50.

²⁶⁸ Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 51.

tam olarak ifade etmeyebilir. Çünkü biz, hakikatin ve doğrunun zaman unsuruna bağlı olarak değil, bilimsel kriterlere göre değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz...”²⁶⁹

1.11. Alternatif hadis metodolojisinin edebi, tasviri, tarihi olmayıp normatif bir usul olması

Kırbaşoğlu, alternatif hadis metodolojisinin, ağırlıklı olarak uygulamaya yönelik pratik bir usul olduğuna ve bu özelliği dolayısıyla da normatif olması gerektiğine işaret eder. Hadise sadece tarihin veya sosyolojinin malzemesi olarak değil, her şeyden önce dinin bir kaynağı olarak baktığını ve alternatif hadis metodolojisini bu yönde geliştirdiğini ifade eden Kırbaşoğlu, İslam dünyasının acilen çözüm bekleyen hadisle ilgili problemlerinin, bu tür normatif bir yaklaşımı zorunlu kıldığını öne sürer. Çünkü o, İslam dünyasının bugün bir yol ayrımında olduğuna, dünya görüşünün şekillenmesinde -Kur'an yanında- etkili olacak hadis malzemesinin seçiminde son derece dikkatli ve titiz davranılması gerektiğine inanır ve bu sebeple de rivayet malzemesinin gerçekten Hz. Peygamber'e ait olup olamayacağı konusunun hayati bir önemi olduğu kanaatindedir. Alternatif hadis metodolojisi, Kırbaşoğlu'nun bu hassasiyetinin bir ürünüdür.²⁷⁰

Kırbaşoğlu metodolojisini oluştururken, İslam dünyasının dışında gerçekleştirilen hadisle ilgili çalışmalara yön veren metodolojik yaklaşımlardan ve tekniklerden yararlanma konusunda herhangi bir sakınca görmez. Oryantalistlerin hadis tetkiklerinden güttükleri amaçlarla, Müslümanların gütmesi gereken amaçların aynı olmadığını farkında olan Kırbaşoğlu, bu durumu şu şekilde izah eder: “...Çünkü ilki, bu malzemeye, İslam dünyasını anlamada bir araç olarak tarihi-sosyolojik perspektiften bakarken; ikincisi, öncelikle dini bilginin önemli bir kaynağı olarak bakmak durumundadır. En azından sağlıklı bir din anlayışına veya 'dünya görüşüne' ulaşınca kadar, İslam dünyasının hadis konusuna bu açıdan bakmasında yarar vardır. Ama Batılı ilim adamlarının hadise bakışları böyle değildir. Onları asıl ilgilendiren, bir rivayetin gerçekten Hz. Peygambere ait olup olmaması değil, sahih veya uydurma da olsa bu rivayetlerin nasıl bir fonksiyon icra ettikleri ve tarihi

²⁶⁹ Kırbaşoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 51-52.

²⁷⁰ Kırbaşoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 52.

gelişmeleri nasıl yansıttıklarıdır. Amaç büyük ölçüde bu olunca, onların bu amaca ulaşmak için uyguladıkları yöntem de farklı olacaktır. Mamefih bu konuda katı bir genelleme yapmaktan kaçınmakta yarar vardır. Her şeye rağmen İslam dünyasının dışında gerçekleştirilen hadislerle ilgili çalışmalara yön veren metodolojik yaklaşımlardan ve tekniklerden, gerektiğinde yararlanma konusunda herhangi bir sakınca görmediğimizi belirtmekte yarar görüyoruz. Bu açıdan bilhassa Batılı çalışmaların, bizim meslek miyopluğu veya şartlanmışlık sebebiyle göremediğimiz birçok noktayı, eksiklik ve hataları görme ve bu açıdan bizim için bir uyarı vazifesi görme gibi bir yararının olabileceği gözardı edilmemelidir.”²⁷¹

²⁷¹ Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 52-53.

2. HADİS RİVAYETLERİNİN BİLGİ DEĞERİ / EPİSTEMOLOJİ

Kırbaçoğlu, bilgiden bağımsız bir zihniyet veya dünya görüşü inşasının mümkün olamayacağını ve aynı şekilde epistemolojik temeli olmayan bir metodolojinin de düşünülmemeyeceğini ifade eder. Bu bakımdan, hadis rivayetleri gibi tarihi/nakli bir bilgi kaynağının gerçek bilgi değerinin aydınlatılması veya bu noktada bir tutum belirlenmesini, metodolojiden önce atılması gerekli bir adım olarak görür.²⁷²

Klasik hadis usulünde bu meselenin üç-dört sayfayı aşmayacak şekilde ve sadece Sahihayn hadisleri bağlamında ele alındığını, dolayısıyla bu konuya hak edilen önemin verilmediğini düşünen Kırbaçoğlu, klasik hadis usûlü literatürü ile paralel gelişen ve önce olgunluğa erişen fıkıh usûlü literatüründe, kategorik olarak hadisleri de içine alan her türlü rivayeti kapsayan ahbar konusunun, epistemolojik olarak oldukça geniş, derin, ciddi bir şekilde ele alındığını vurgular. Doğru olan tutumun fıkıh usulcülerinin sergilediği tutum olduğunu belirleyen Kırbaçoğlu, epistemolojisini oluştururken takip ettiği süreci şu şekilde izah eder:

“...Bu sebeple, bilimsellik anlayışımız bizi, hadisçiler yerine (Hanefî, Şafî, Maliki, Hanbeli, Mutezili, Zeydi) usul-i fıkıhçıların geleneğini takip etmenin daha doğru olduğu noktasına getirmiştir. Bu geleneğin literatürünü baştan sona incelemek, bir kişinin, ancak çok uzun bir sürede gerçekleştirebileceği bir iş olduğundan, işe önce genel bir kanaat elde etmekle başlamanın doğru olacağını düşündük ve bu amaçla, Hanefî olan Cassâs’ın el-Fusûl’ünü, Serahsî’nin el-Usûlü’nü; Şafîi olan Fahrüddîn er-Râzî’nin el-Mahsûl’ünü; Hanbelî olan İbn Kudâme’nin, Ravdatu’n-nâzır’ını ve Mutezili olan Ebû’l-Huseyn el-Basrî’nin el-Mu’temed’ini -özellikle de haberlerle ilgili bölümlerini- incelemeye giriştik. Bunlara, ayrıca fıkıh usulüne dair yazılmış çağdaş literatürden de bazı eserleri -Ebû Zehra, Hallâf ve Zeydân’ın usûl-i fıkha dair eserlerini- de ekledik. Bu incelememiz sonucunda çıkan sonuç şu oldu: Aralarındaki farklılıklar ne olursa olsun, usul-i fıkıhçıların, rivayetlerin bilgi değeri konusundaki bakış açıları, genel olarak, birbirine oldukça yakındır. Bu yakınlık, zaman zaman,

²⁷² Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 55-56.

aralarındaki mezhep farklılıklarını bile göz ardı edebilmemize imkân verecek dereceye ulaşmaktadır.”²⁷³

Kırbaçoğlu, fıkıh usûlü literatürünün, kapsamlı ve gelişmiş ilk örneklerinden olduğuna inandığı Cassâs’ın (ö.370/980) *el-Fusûl fî'l-usûl*’ünü esas alır. Onu seçmesinin sebebi ise, hadis usulüne dair elimizde mevcut olan ilk eser sayılan Râmehurmuzî’nin (ö. 360/970) *el-Muhaddisu'l-fâsıl beyne'r-ravi ve'l-vâ’î* adlı eseriyle aynı döneme ait olması ve el-Fusûl’un haberlerle ilgili bölümünün, Râmehurmuzî’nin eserinden ne kadar gelişmiş olduğunu görme imkânını sunması olduğunu belirtir.²⁷⁴ Kırbaçoğlu; İsa b. Ebân’ın (ö. 220/835) *Kitâbu'r-radd alâ Bîşri'l Merîsî fî'l-ahbâr* adlı eserini özetlemekle yetindiğini söyleyen Cassâs’dan şu alıntılarını aktarır:

“Cassas, haberleri üç kısma ayırmaktadır: (i) Doğruluğu ve muhtevasının gerçek oluşu kesinlikle bilinenler; (ii) haber verenin ve verdiği şeyin yalan olduğu kesinlikle bilinenler ve (iii) doğru da yalan da olma ihtimali olanlar. Birinci grup haberler, dünyada Mekke, Medine ve Horasan diye yerlerin varlığına, Muhammed diye bir peygamberin insanları dine davet ettiğine; Allah’ın, Kur’an’ı ona inzal ettiğine, ona ve Müslümanlara namaz, oruç, zekât, hac gibi ibadetleri emrettiğine dair mütevatir haberlerdir. İkinci grup haberler, [Kaf dağının veya Anka kuşunun varlığına dair haberler] Museylime ve benzeri yalancı peygamberlerin geleceğe dair verdiği ve asılsız olduğu görülen haberler... Üçüncü grup haberler, doğru, asılsız ve yalan olma ihtimali bulunan haberlerdir. Bunlar tevatür derecesine varmayan ve doğru veya yalan söyleme ihtimali bulunan bir grubun veya tek tek şahısların naklettikleri haberlerdir. Bu gibi şahıslar zahiren, adil ise ve yalancılıkla itham edilmeyecek kimseler ise, 'ahkâm' konusundaki haberleri, zikredeğimiz şartlar dâhilinde kabul edilir; ancak biz bu râvinin doğru söylediğine şahitlik etmeyiz, söylediğinin fiilen gerçek olduğunu da kesin bir şekilde söylemeyiz.”²⁷⁵

Hadis rivayetlerinin de içinde yer aldığı ‘haberler’i, doğru veya yalan olması, doğrulanması veya yalanlanması mümkün olan nakli bilgiler şeklinde değerlendiren Kırbaçoğlu, hangi mezhepten olursa olsun, hemen hemen bütün fıkıh usulü

²⁷³ Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 57.

²⁷⁴ Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 57.

²⁷⁵ Cassâs, *el-Fusûl fî'l-usûl* (Kuveyt, 1985), 35-37 akt. Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 58.

müelliflerinin, haberler konusunda bizlere sunduğu bilgilerin aşağı yukarı bu yönde olduğunu belirtir. Kırbaçoğlu, bilgi kaynağı olarak haber(ler) kategorisinde yer alan hadis rivayetlerini şu şekilde açıklamaya çalışır: “1. *Hadis rivayetleri, 'haber(ler)' kategorisinde yer alan nakli bilgilerdir.*

2. *O halde, hadisler, bir bütün olarak ele alındığında, doğru veya yanlış olma ihtimali bulunan rivayetler olarak tanımlanabilir. Buna göre ise, elimizdeki bütün hadis rivayetleri, bir bütün olarak veya tek tek ele alındığında, bunların gerçekten Hz. Peygamber'e ait olması mümkün olduğu gibi, olmaması da ihtimal dâhilindedir.*

3. *Bu rivayetlerden ancak mütevatir olanlarının gerçekten Hz. Peygamber'e ait olduğu -bazılarına göre kesinlikle, bazılarına göre ise kesinliği iddia edilmeksizin- ileri sürülebilir.*

4. *Mütevatir olmayan (ahad) hadis rivayetleri ise, Hz. Peygamber'e ait olma ihtimali de, olmama ihtimali de söz konusu olan nakillerden ibarettir.*

5. *Bugün mevcut olan hadis kaynaklarında yer alan binlerce rivayet içinde, bir tek mütevatir hadis rivayeti dahi mevcut olmayıp tamamı 'ahad haberler' kategorisine dâhildir.*

6. *O halde, hiçbir hadis rivayetinin, matematik bir kesinlikle, Hz. Peygamber'e (a.s) ait olduğunu iddia etmek mümkün ve doğru değildir.*

7. *Bir hadisin sahih olması, onun, kesinlikle Hz. Peygambere ait olduğu değil, Hz. Peygambere ait olma ihtimalinin söz konusu edilebileceği manasına gelir. Yani sahih bile olsa âhâd olan bu rivayetler zann-ı galip ifade ederler.”²⁷⁶*

Tüm bu açıklamalar doğrultusunda Kırbaçoğlu, yüzyıllardır Rasulullah'a izafe edilen rivayetleri naklederken kullanılan ve kesinlik ima eden, kâle Rasûlullah (Rasulullah dedi ki. . .) ifadesi yerine, ahad haberlerin epistemolojik değeri konusundaki yaklaşıma uygun olarak, ruviye ân Rasûlillah (Rasulullah'tan rivayet olunur ki...) şeklinde ihtimali gözetken bir ifade kullanılmasının daha doğru olacağı kanaatinde. Dolayısıyla Kırbaçoğlu'na göre; bir ahad hadis rivayetinin sahih

²⁷⁶ Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 59-60.

olduğunu söylemek, onun Hz. Peygamber'e ait olma ihtimalinin ağır bastığı, zayıf veya uydurma olduğunu söylemek de, bu rivayetin Hz. Peygamber'e ait olma ihtimalinin zayıf olması manasına gelmektedir. Ayrıca yukarıdaki tespitlere artı olarak; hadislerin sahih, hasen, zayıf veya mevzu olduğuna dair, hadis imamlarının ve diğer Müslüman âlimlerin verdikleri hükümlerin kesinlik ifade etmesinin söz konusu olmadığı, bu hükümlerin, onların şahsi ictihadları olduğu ve sadece o ictihadları onaylayanlar için bir anlam ifade edebileceği de eklendiğinde, hadis rivayetlerinin epistemolojik değeri konusunda, son derece makul ve gerçekçi bir bakış açısı ortaya çıkmış olacaktır.²⁷⁷

²⁷⁷ Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 60-61.

3. KAYNAK BİLİNCİNDEN KAYNAK METODOLOJİSİNE

Kırbaçoğlu kaynak eserlerin, muhteva ve muhtevanın güvenilirliğine dönük bir incelemeye tabi tutulması gerektiğine inanmaktadır. Ona göre; en güvenilir kabul edilen Kütüb-i Sitte'nin de içinde yer aldığı hadis kaynaklarında, çok sayıda problemlı, münker veya mevzu rivayetler vardır. Bunların ayıklanması yolunda ciddi bir çaba harcanmamaş ve neticede problemlı rivayetler bugüne kadar gelmiştir. Kırbaçoğlu, sadece sıradan Müslümanların değil pek çok ilim adamının da; kaynaklar, kaynakların günümüze geliş seyri ve güvenilirliği, içeriğindeki hadislerin sahihliği husularında yeterli bilgilere sahip olmadıklarını iddia eder.²⁷⁸

Müslüman toplumların halk kesiminde ise, kaynak bilincinin neredeyse hiç olmadığına birçok örneğinin sıkça görüldüğünü belirten Kırbaçoğlu'nun değerlendirmelerini şöyle özetleyebiliriz:

Halkımızın büyük bir kısmı, dini bilgileri ve hadis kültürünü aileden, cami ve Kur'an kurslarından, imam-hatip ve vaizlerden dinlediği sohbet ve vaazlardan edinir. Ülkemizdeki okuma oranlarının düşük olması sebebiyle, çeşitli dini eserleri okuyarak bilgileneler son derece azdır. Dini alanda, toplumumuzdaki sözlü kültür hala hâkim olduğu için, insanımıza verilen bilgilerin kaynakları ve güvenilirliği oldukça kuşkuludur. Sohbet ve vaazlarda din adamlarına soru sorma alışkanlığının olmayışı sebebiyle, cemaatten biri, kaynağını merak ettiği hadisleri sorma ve onları sorgulama fırsatı da bulamamaktadır. Din adamlarına duyulan güven de buna eklenince, birçok problemlı veya asılsız rivayetin cemaate aktarılmasının önünde (din adamının şahsen ilmi titizliği yoksa) hiçbir engel kalmamaktadır.²⁷⁹

Kırbaçoğlu'na göre; halkımızda dini kitaplara gözü kapalı bir şekilde itimat etme şeklindeki kötü alışkan vardır ki bu alışkanlık, hadisler söz konusu olduğunda, daha bir yaygınlık göstermektedir. “Kitapta var, kitapta öyle yazıyor, âlimler kitaplarda öyle söylüyor” ifadelerinin bir hadisin sübutu konusunda yeterli olamayacağını ve bu anlayışa ilim çevrelerinde bile rastlanabildiğini belirtir.²⁸⁰

²⁷⁸ Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 65-66.

²⁷⁹ Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 66.

²⁸⁰ Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 68.

Kırbaçoğlu'nun kaynaklar konusunda ele aldığı bir başka problem de, asıl kaynaklar dururken sonuncu dereceden kaynaklara başvurulmasıdır. Birçok ilim insanının makale ve kitaplarında Gümüşhânevi, Râmûzu'l-ehâdîs; Aclûnî, Keşfu'l-hafâ; Alî el-Muttakî el-Hindî, Kenzu'l-ummâl; Suyûtî, el-Câmi'u's-sağir; Sehâvî, el-Makâsîdu'l-hasene; Muhammed Dervîş el-Hût, Esne'l-matâlib gibi sahih ve mevzû hadisleri birlikte zikreden, hadislerin kaynaklarıyla âlimlerin yorumlarını kısaca vermekle yetinen kitapları, bir hadis kaynağı imişçesine referans olarak kullandıklarını belirtir. Bu eserlerin müracaat veya alet kitabı niteliği taşıdığını ama asıl kaynaklar olmadığını vurgular. Benzer şekilde Ebu Nu'aym, Hilyetu-evliya; İbn Adıyy, el-Kâmil fi'd-du'afâ; Ukaylî, ed-Du'afâ; İbn Sa'd, Kitâbu't-tabakâtî'l-kebîr; el-Hatib el-Bağdâdî, Târihu Bağdâd; İbn Asâkir, Târihu Dımeşk vb. tabakat ve rical kitaplarındaki hadislerin çoğunun güvenilir ve mevzu oldukları halde, sanki bunların sıhhati konusunda hiç kuşku yokmuş gibi tereddüt edilmeden delil olarak sunulmasını tam bir facia olarak değerlendirir.²⁸¹

Kırbaçoğlu, her eserin (fıkıh, tefsir ve kelam veya bir hadis kaynağının şerhi vb.) hadis kaynağı olamayacağını hatırlatır. Çünkü ona göre; örnekleri verilen rical, tabakat vb. eserler ya genel tabakat eserleri ya sika yahut zayıf râvilerle dair eserler ya da belli bir şehirde yaşamış veya orada bulunmuş ulemanın ilmi faaliyetlerine dair biyografik eserlerdir. Bu eserlerde râviler, muhaddisler ve diğer şahsiyetler hakkında bilgi verildikten sonra, bunların rivayetlerinden bazı örnekler de verilir ancak amaç, delil olarak kullanılsın diye, bu iş için elverişli hadislerin sunulması değildir. Örnek olarak verilen rivayetler içinde makbul olanlar yer aldığı gibi, merdûd ve bu meyanda mevzû rivayetler de yer alır. Dolayısıyla, böyle eserleri, bir hadis kaynağı gibi algılayıp bu eserlerdeki hadisleri gözü kapalı bir şekilde delil olarak kullanmak, son derece riskli bir davranıştır.²⁸²

Kırbaçoğlu'na göre, içinde bol miktarda hadis bulunsa bile, her eseri hadis kaynağı olarak görmek, doğru değildir. Bilakis, bu gibi eserlerin yazılış gayeleri ve bu eserlerdeki hadislerin niçin zikredildiği hususu daima göz önünde bulundurulmalı, amel edilmesi ve delil olarak kullanılması amaçlanmayan bu gibi rivayetler, dinde delil

²⁸¹ Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 73-74.

²⁸² Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 74.

olarak kullanılmaktan kaçınılmalıdır. Kırbaşoğlu'nun bu meyanda önemle vurguladığı diğer bir husus; birçok ilim adamının, kullanmak istediği hadisi, Arapça herhangi bir kitapta bulduğunda cilt ve sayfa numarasını zikrederek kaynak göstermenin yeterli olduğu şeklindeki yanılgısıdır. Ancak ona göre, bir hadisin bir kaynakta yer alması, Kütüb-i sitte de dâhil, onun mutlaka sahih olduğunu göstermez. Kaynak diye gösterilen eserler, geç dönemlere ait birtakım eser veya derlemeler ise (Mesela, el-Câmi'u's-sağir, Kenzu'l-ummâl veya Râmûzu'l-ehâdâs gibi) mevzû veya merdûd hadislerle karşılaşma ihtimali çok daha yüksektir. Bu bakımdan, bir hadis hangi kaynakta yer alırsa alsın, gerek isnad gerek metin açısından sağlamlığı, yapılacak bir incelemeyle ortaya konulmadan, onu delil olarak kullanmak asla doğru değildir. Bu konu iyice anlaşılmadığında, merdûd ve mevzû rivayetlerin din anlayışımızı belirlemesinin ve bunun yol açacağı problemlerin önünü almak mümkün olmayacaktır.²⁸³

Kırbaşoğlu, yaygın olan bu problemin çözümü için önce bazı ilim çevrelerinin, sonra da kamuoyunun aydınlatılması gerektiğini söyleyerek şöyle bir öneride bulunur:

“Bu amaçla temel hadis kaynakları başta olmak üzere, hadis ihtiva eden çeşitli eserlerin güvenilirlikleri hakkında bilgi vermeyi amaçlayan çalışmalar yapılmalı ve bu araştırmaların sonuçları İmam-Hatip okulları, Kur'an Kursları ve İlahiyat Fakülteleri başta olmak üzere eğitim kurumlarında öğretilmelidir. Ayrıca DİB tarafından yürütülen vaaz ve irşad faaliyetleri bünyesinde, bu konuda kamuoyunun bilinçlendirilmesi sağlanmalıdır.”²⁸⁴

“Kaynaklara körü körüne güvenme yerine, bilinçli bir yaklaşımın yerleştirilebilmesi için, onların yazılış ve bize intikal ediş süreçleri hakkında da bilgi verilmesi faydalı olabilir. Bu amaçla, özellikle eğitim kurumlarında kaynaklar konusunda bilgi verilirken, bugün elimizde mevcut hadis vb. kaynakların basımında esas alınan el yazma nüshanın, müellif nüshası mı, yoksa muahhar bir nüsha mı

²⁸³ Kırbaşoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 75.

²⁸⁴ Kırbaşoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 76.

olduğu; müellif nüshası ise, gözden geçirilmiş, kontrol edilmiş ve son şekli verilmiş bir nüsha mı, yoksa müsvedde nüsha mı olduğu da belirtilmelidir.”²⁸⁵

Kırbaçoğlu, mevcut matbu eserlerin büyük bir çoğunluğunun, tek bir elyazma nüshaya dayanılarak basıldığı gerçeğini ele alır ve bu nüshaların ne kadar güvenilir olduğunun bilinmediğini ifade eder. *“Matbu baskılarda esas alınan elyazmaların ne kadar sağlıklı bir biçimde okunduğu, eseri baskıya hazırlayanların herhangi bir hata yapıp yapmadıkları da nadiren üzerinde durulan konulardır. Bu bakımdan, mevcut kaynakların güvenilir baskılarının yapılabilmesi için tenkitli/tahkikli basım (edisyon kritik) tekniğinin benimsenmesi ve yaygınlaştırılması gerekir. Arap dünyasında tenkitli basım faaliyeti hızlanmış olsa da dikkatli olunmalıdır. Çünkü tahkikli basım olduğu söylenen eserler içinde, kimin tarafından tahkik edildiği açıkça belirtilmeyen ve sadece, lecnatun mine’l-ulemâ (ilim adamlarından oluşan bir komisyon) denilerek, muhakkiklerin gerçek kimlikleri gizlenen pek çok eser bulunmaktadır. Elimizde bulunan matbu hadis kaynaklarının büyük çoğunluğunun yeniden tenkitli basımlarının yapılması şarttır. Bu amaçla, herhangi bir kaynağın, varsa müellif nüshası, yoksa en eski elyazma nüshaları tespit edilip, bunlardan da en güvenilir olanları esas alınarak müellif nüshasına en yakın bir metni yeniden inşa etmek, ilmi değeri yüksek baskıları ilim dünyasına kazandırmak şarttır.”²⁸⁶*

Kırbaçoğlu, hadislerin yazılı kaynaklardan nakledilmesi yerine, bilgisayar programlarının kullanılması durumunda da şu hususların gözden kaçırılmaması gerektiğini belirtir: *“Her şeyden önce, bu programların güvenilir nüshalara dayanması şarttır. Ancak bu bizi, yine de bilgisayar programlarına mutlak güvenme hatasına sevk etmemelidir. Çünkü esas alınan nüsha, bilimsel açıdan ne kadar güvenilir olursa olsun, bunun bir bilgisayar programı haline getirilmesi esnasında, insan unsurundan veya teknik arızalardan dolayı bazı yanlışlıkların ortaya çıkma ihtimali daima mevcuttur... Hadis ilminin temelini tenkit olduğu burada tekrar hatırlanacak olursa, bilgisayar teknolojisi de dâhil, her türlü teknolojiye de bilimsel bir ihtiyatla yaklaşılmalı, bilimsel zihniyete aykırı olan mutlaklaştırma eğilimlerinden uzak durulmalıdır. Özetlemek gerekirse, yazılı aktarım araçları olan kitap ve bilgisayar programları söz konusu*

²⁸⁵ Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 76-77.

²⁸⁶ Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 78.

olduğunda; müstensih hataları, basım hataları ve bilgisayar program hataları, daima göz önünde bulundurulmalı ve ilmi zihniyetin gereği olan ihtiyat elden bırakılmamalıdır.”²⁸⁷

Kırbaçoğlu, kaynaklar konusunda, eserlerinde merdûd ve bilhassa uydurma ve İsrailiyat-Mesihiyat türü rivayetlere yer veren meşhur muhaddis ve âlimleri mazur göstermek için öne sürülen gerekçenin yol açtığı zararlara değinir. Meşhur muhaddis ve âlimlerin, eserlerine bu tür hadisleri almasını mazur göstermek için, yaygın olarak ileri sürülen gerekçe şudur: “*Bir muhaddis veya âlim, bir hadisi isnadıyla zikrettiği takdirde, hadis zayıf veya uydurma bile olsa, onun sorumluluğundan kurtulduğunu varsaymaktadır. Çünkü uydurma bile olsa bir rivayeti isnadıyla zikretmekle, ehlinin onu inceleyip uydurma -veya sahih- olduğunu tespit edebileceği kabul edilmektedir.*” Kırbaçoğlu, başlarda makul gibi görünen bu izahın yüzyıllar geçip de hadis tetkikleri dinamizmini kaybedince, ardından gelen durgunluk ve donuklaşma sürecinde geçerliliğini kaybettiğini ve istenmeyen sonuçlar ortaya çıkardığını savunur. Çünkü ilk yüzyıllarda makul görünen bir gerekçeye dayanılarak müsamahayla karşılanan binlerce rivayet, aradan geçen bunca yüzyıldan sonra hiç de beklendiği gibi bir tenkit süzgecinden geçirilmemiş ve muahhar derlemelerde olduğu gibi yerini almış, pek çok merdûd ve mevzu rivayet de muteber sayılan birçok kaynağa sızmıştır. Bugün İslami ilimler ve İslam düşüncesi geleneğini hala etkileyen problemliler ve uydurma rivayetler, böyle bir yaklaşımın ürünü olarak, bugün de bizleri uğraştırmaktadır. Bütün bunlar, kaynak bilincinin olmayışının nelere mal olabileceğini göstermesi bakımından önem arz eder. Kaynak bilinci, sadece hadis alanını değil, hadislerin ve rivayetlerin geniş bir kullanım alanına sahip olduğu tefsir, fıkıh, kelam, tasavvuf, siyer, meğazi, tarih ve bilhassa tasavvuf alanını da yakından ilgilendirir. Bir anlamda kaynak bilinci, hemen hemen bütün İslami disiplinler için geçerli ve zorunlu bir yaklaşımdır.²⁸⁸

Kırbaçoğlu, kaynak metodolojisiyle ilgili, pek çok Müslüman alimin de savunduğunu belirttiği şu önemli ilkeyi benimser: *Hadis(ler)in ilk dönem kaynaklarında yer almaması, onun sıhhati hakkında ciddi bir şüphe oluşturur ve kabulünü imkânsız kılar.* Çünkü ona göre; ilk üç yüzyıldaki hadis koleksiyonlarında,

²⁸⁷ Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 79.

²⁸⁸ Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 80.

mevcut rivayetler derlenmiş bulunuyordu ve bu eserlerin musanniflerinin, İslam dünyasının farklı coğrafyalarında yaşamış olmaları, herhangi bir bölgede duyulmamış herhangi bir hadisin mevcudiyetini ihtimal dışı bırakmaktadır. Kaldı ki, gerçekten böyle bir hadis var idiyse, bunun ne sahabi ne tabiin ne tebeu tâbiin ne de sonraki hadis imamları ve sair ulema nezdinde izine rastlanmaması, izahı zor bir durumdur. Dolayısıyla geç dönemlere ait şu veya bu eserde nakledilen hadislerin, inceleme sonucunda ilk dönem kaynaklarında yer almadığı ve daha sonraki bir hadis kaynağında veya herhangi bir eserde aniden ortaya çıktığı görüldüğünde, bu durumu, söz konusu hadisin veya hadislerin sıhhatine mani ciddi bir engel olarak kabul etmek, son derece isabetli bir olur.²⁸⁹

Kırbaşoğlu, kaynakların, ilk dönem ve geç dönem kaynakları şeklindeki bir ayırımının bizleri, hadis kaynaklarının gelişim süreci meselesi üzerinde durmaya sevk ettiğini ileri sürer. Kırbaşoğlu, yaygın ve yanlış kanaatin, mevcut hadis kaynaklarının, hadis imamlarının uzun yolculuklar sonunda, bizzat ravilerden sözlü olarak işittikleri hadislerin derlenmesi şeklinde olduğunu fakat kaynakların tedvin ve tasnifiyle ilgili bu algılamının, bilimsel gerçeklerle uygunluk arz etmediğini savunur. O, bilimsel araştırmaların, tamamen farklı bir tablo çizdiğini şöyle izah etmeye çalışır:

“1. Hadislerin tedvin ve tasnifinde daha ilk yüzyıllardan itibaren sözlü nakil yanında yazılı malzemeye dayalı nakil de yaygın olarak cari idi ve kısa bir zaman sonra, yazılı nakil usulü, sözlü nakil geleneğini geride bırakarak hâkimiyetini tesis etmişti.

2. Başlangıçta sahifeler, cüzler ve küçük hacimli eserler şeklinde ortaya çıkan tedvin ve tasnif ürünleri, yavaş yavaş bir araya getirilerek, daha hacimli eserlere dönüştü ve nihayet, mevcut bütün eserleri bir araya getirmeyi hedefleyen dev koleksiyonlar ortaya çıktı. Bunun anlamı ise, ilk dönemlerde eser tasnif eden her musannifin, kendinden sonrakilerin eserlerine kaynaklık ettiği; sonrakilerin de, eserlerini tasnif ederken, öncekilerin eserlerine dayandığıdır. Durum bu olunca, her

²⁸⁹ Kırbaşoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 84.

bir hadis koleksiyonunu, kendinden önceki literatüre dayalı bir derleme olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır."²⁹⁰

Kırbaçoğlu, bu tespiti birkaç eser üzerinden örneklendirerek açıklamaya çalışır. Örneğin İmam Mâlik ve *el-Muvatta*. İmam Mâlik'ten sonra yazılan pek çok eserde (Şâfi'î, *er-Risâle*; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*; Buhârî ve Muslim, *Sahihayn* ve diğer sünenler) İmam Malik'ten gelen pek çok hadis bulunur. Kırbaçoğlu, yaygın kanaate göre, bütün bu Mâlik rivayetlerinin, Mâlik'ten şifahi olarak nakledilmiş olması gerektiğini fakat bunun, Şâfi'î için mümkün olsa bile, diğerleri için tarihi olarak mümkün olmadığını belirtir. Kırbaçoğlu, *el-Muvatta* nüshalarının, nesilden nesle elde mevcut olduğunu ve daha sonraki eserlerde parça parça yer aldığını ve *er-Risâle*'de, Mâlik'ten şifahen hadis naklediyor görünen Şâfi'î'nin dahi, aslında elindeki *el-Muvatta* nüshasından naklettiğini savunur. Ayrıca Şâfi'î'nin, *er-Risâle*'de, yoğun olarak Sufyân b. Uyeyne'den naklettiği hadislerin de muhtemelen Sufyân'ın, *el-Câmi*'inden alınmış olabileceğini fakat bugün *el-Câmi*'in herhangi bir nüshası bilinmediğinden, bunu bilimsel olarak ispatlanamayacağını belirtir. Bu konuda Humeydî'nin *el-Musned*'inin aydınlatıcı olabileceğini düşünen Kırbaçoğlu'na göre; Sufyân'ın öğrencisi olan Humeydî'nin bu eserindeki rivayetlerin tamamı hocasından gelmektedir. Buna bakarak, aslında Sufyân'ın *el-Câmi*'inin, öğrencisi Humeydî'nin *el-Musned*'inden büyük ölçüde nakledilmiş olduğu kabul edilebilir. Yine Kırbaçoğlu, daha sonraki dönemde, mesela, Ahmed b. Hanbel'in *el-Musned*'inde, Abdurrazzâk'tan; Muslim ve İbn Mâce'nin ise İbn Ebî Şeybe'den yoğun bir şekilde nakilde bulunduklarını, bu eserler incelendiğinde bunun açıkça görülebileceğini iddia eder.²⁹¹

Kırbaçoğlu, her bir hadis imamının eserini tasnif ederken, kendisinden önce yapılmış derleme çalışmalarından yararlandığını yani bu malzemedan hareketle kendi derlemesini oluşturduğunu düşünür. O, bu durumun, kaynak metodolojisi açısından önemli sonuçlarından birisini şöyle izah eder: "*Hadis tedvin ve tasnifinin zirveye ulaştığı dönem İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve Bakîyy b. Mahled'in (ö. 276/889) musnedlerini tasnif ettikleri dönem olduğu söylenebilir. İbn Ebî Şeybe'nin el-Musannef'i 37.943; Ahmed b. Hanbel'in el-Musnedi -farklı sayımlara*

²⁹⁰ Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 85.

²⁹¹ Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 85-86.

göre- 26.363, 27.100 veya 27.718 rivayet; Bakiyy h. Mahled'inki ise 30.829 rivayet ihtiva etmektedir.²⁹² O dönemde, bu üç eserden daha kapsamlı bir derleme yapıldığına ve onların aşılabildiğine dair, elimizde herhangi bir bilgi mevcut değildir.” Kırbaçoğlu, bu dönemde ve devamında tasnif edilen eserlerin (Buhârî, Muslim, Ebû Dâvûd vb.) kendilerinden önce olan literatürü aşma amacı gütmeyişini, sadece onlardan yararlanarak oluşturulan ve malzeme konusunda biraz daha seçici olan özetleme çalışmaları olduğu değerlendirmesini yapar. Buhari'nin eseri için seçtiği “el-Cami'u's-sahîh el-musned el-muhtasar...” isminin de onun bir özet olduğunu açıkça ifade ettiğini ve el-Kutubu's-sitte şeklinde tanımlanan eserlerin, önceki literatürde mevcut olmayan yeni unsurlar ihtiva etmediğini ileri sürer.²⁹³

Kırbaçoğlu, her bir hadis kaynağının, kendinden önceki literatüre dayandığı ve malzemesini onlardan derlediği gerçeğinin bize pek çok açıdan kolaylıklar sağlayabileceğine işaret eder. O, öncelikle, her bir kaynağın kendisinden önceki literatüre indirgenmek suretiyle, elimizdeki rivayetlerin ilk kaynaklarına irca edilmesi ve böylece rivayetlerin yazılı menşelerinin tespitin mümkün olabileceğini kaydeder. Kırbaçoğlu, Muhammed Hamidullâh'ın, en eski yazılı hadis vesikalarından addedilen Hemmâm b. Munebbih'in Sahife'sinin, Ahmed b. Hanbel'in el-Musned'inde tamamen, Buhari ve Muslim'in Şahîh'lerinde ise, dağınık bir şekilde bulunduğunu karşılaştırmalı olarak gösterdiği çalışmasını örnek verir.²⁹⁴ Ve kaynakların, bu bakış açısıyla incelendiği takdirde mevcut hadis malzemesinin gerçek boyutlarının ortaya çıkarılabileceğini aynı zamanda ilk yazılı menşeinden itibaren bir hadisin, sonraki yüzyıllarda kaynaklarda nakledilirken ne gibi değişikliklere maruz kaldığını izleme imkânı da doğacağını ifade eder. Kırbaçoğlu öte yandan isnatlarla ilgili, ‘ilk kaynaklarda genellikle kusurlu olarak (mürsel, munkatı, mevkuf vb.) nakledilen rivayetlerin, müteakip dönemlere ait kaynaklarda kusurlarının giderildiği ve musned ve merfû hale getirildiği’ iddiasının gerçekleri ne derece yansıttığının ortaya çıkarılacağını düşünür. Sonuç olarak ise hadis ilmüne dair pek çok eserde tekrarlanan

²⁹² Mustafa Karataş, *Rivayet Tekniği Açısından Hadislerin Artması Ve Sayısı* (İstanbul: MÜSBE, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 1998), 194-210 akt. Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 87.

²⁹³ Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 86-87.

²⁹⁴ Muhammed Hamidullâh, *Muhtasar Hadis Tarihi Ve Sahife-i Hemmâm b. Munebbih*, ts., 58-64.

hadislerin sayısının yüz binleri, milyonu, hatta bir buçuk milyon rakamını bulduğu iddiasını da anlayabileceğimizi düşünür.²⁹⁵

Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi* eserinde pekçok örnek sıralar ve bu sınırlı örneklerin bile kaynak bilincinin ne kadar önemli olduğunu gösterdiğini fakat klasik hadis ilimleri içinde bu konuya tahsis edilmiş bir bölüm olmadığını, konunun öneminin de yeterince vurgulanmadığını savunur. Bugün hadis usulü içinde kaynak bilinci oluşturmaya yönelik çalışmalar yapılmasının acil bir ihtiyaç olduğunu, bu bilincin bir kaynak metodolojisine dönüşerek, çağdaş hadis usulünde yerini alması gerektiğinin önemine işaret eder.²⁹⁶

²⁹⁵ Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 87-88.

²⁹⁶ Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 96.

SONUÇ

Prof. Dr. Mehmet Hayri Kırbaçoğlu, Müslümanların çağımızdaki reel durumlarını analiz eden ve pek çok boyutuyla olumsuz olan bu realitenin sebeplerini anlamaya çalışan, Müslüman toplumların tarihin öznesi olmaları yolunda, ilim insanı olarak çözümler üreterek sorumluluğunu yerine getirmeye gayret eden Müslüman bir mütefekkindir. O, sıklıkla İslam düşünce dünyasındaki durağanlığa dikkat çeker. Taklitçi, parçacı ve öze-esasa dayanmayan düşünme biçimini eleştirir. Geleneksel İslam düşüncesinin yenilenmesi gerektiğini savunur. Akıl ile nakil birlikteliğini, dünyadaki ilmi gelişmeleri takip etmeyi, mantık ve muhakemeyi kullanmayı, tenkitçi ve sorgulayıcı bir zihniyete sahip olmayı ilim insanlarına ve Müslüman topluma hâkim kılmamız durumunda, her alanda yaşadığımız olumsuz gidişatın düzeleceğine inanır ve uzmanlık alanı olan Hadis-Sünnet alanında bunun metodolojisini geliştirmenin sorumluluğunu yıllardır büyük bir azimle yerine getirmeye çalışır.

Kırbaçoğlu, İslam'ın temel kaynakları olan Kur'ân ve sünneti detaylıca inceleyerek, Hz. Peygamber örneğinin günümüzde nasıl modellenmesi gerektiğinin analizlerini yapar. Gerek Fıkıh gerekse de Hadis-Sünnet alanının dinamik bir nitelik kazanması gerektiğini ısrarla izah etmeye gayret eder. Onun, Hadis ve Sünnete dair yazdığı kitaplarda gerçekleştirmek istediği amaçlarından biri de hadis tetkiklerinde her şeyin söylendiği ve gereken her şeyin yapıldığı şeklindeki anlayışın yanlışlığını göstermektir. O, tüm karizmalarına rağmen, hadis imamlarının da birer insan olduklarını ve insan olmaları itibarıyla hata etmelerinin kaçınılmaz olduğunu pek çok defa vurgulayarak onların verdikleri kararları mutlaklaştıran zihniyete itiraz eder. Hadis imamlarının râviler ve hadisler hakkında geçmişte yaptıkları ve cerh ve ta'dil literatürü içerisinde yer alan değerlendirmelerinin tartışılmaz doğrular olduğunu kesinlikle kabul etmez. Bu itibarla Kırbaçoğlu'nun amacı, bu hususların altını çizmek

ve hadis ilminde yeniden rical ve isnad çalışmalarını canlandırmak, metin tenkidi kriterleri ile onu daha sağlam bir yapıya kavuşturarak bu ilme dinamizm kazandırmaktır.

Kırbaçoğlu, geleneksel İslami ilim yöntemlerini eleştirir ve bugünün meselelerini çözebilmek için klasik usûlden de yararlanarak alternatif bir usûl geliştirmeye çalışır. Geliştirilen bu usûl nihai değil kendinden sonra da geliştirilmesi gereken bir usûldür. Önerisini sunduğu alternatif hadis metodolojisinde tek bir mezhebi değil müslüman geleneğinin tamamını kuşatmayı amaçlar ki bu faktör onun usûlünü, klasik usûlden ayıran oldukça önemli bir özelliktir. Yine sadece İslami ilimlerden değil diğer disiplinlerden de yararlanmayı ilke olarak benimser. Hadis ilimleri alanında çalışacak olanların, genel tarih, sosyal tarih, filoloji, karşılaştırmalı dinler tarihi, arkeoloji, sosyoloji, antropoloji, felsefe, tarih felsefesi, genel coğrafya, mantık gibi alanlarda da bilgi sahibi olmaları ve bu alanlardaki gelişmeleri takip etmeleri gerektiğini düşünür. Bu durum ideal görünmekle birlikte, ilim dallarının olabildiğince derinlik kazandığı çağımızda, her bir ilim insanı için bu hedefi gerçekleştirmek oldukça zor görünmektedir. Ancak güvenilir ve alanında uzman insanların (özellikle Müslüman ilim insanlarının) planlı ve düzenli istişare toplantıları ile bu zorluk aşılmayacak gibi de değildir. Tenkid zihniyeti, metodik şüphe ve eleştirel akıl ise oluşturduğu alternatif hadis metodolojisinin ayrılmaz bir parçasıdır ve bu yöntem ile ulaşılan sonuçları ancak birer ictihad olarak kabul eder. Dolayısıyla da değişime ve gelişime açık, dinamik bir yapı oluşturmayı özellikle hedefler.

Kırbaçoğlu, ilkelerini belirlediği alternatif hadis metodolojisi ile 21. yüzyıl Müslümanlarının fiili ihtiyaç ve problemlerini göz önünde bulundurmayı ve bugünün Müslüman dünyasının acilen çözüm bekleyen hadisle ilgili problemlerini çözebilmeyi öncelikli ve önemli görür. Bu sebeple de geçmişte ele alınan ve bu gün karşılığı olmayan konuları tekrar etmeyen, güncel problemlerimize yoğunlaşmayı hedefleyen bir yaklaşımı esas alır. Sonuç olarak da metodolojisini ağırlıklı olarak uygulamaya yönelik, pratik ve normatif bir metodoloji olarak belirler.

Mehmet Hayri Kırbaçoğlu'nun yıllarını adadığı, çok yönlü ilmi çalışmasının bir sonucu olan Hadis-Sünnet anlayışının ve önerisini sunduğu Alternatif Hadis Metodolojisi'nin, İslami ilimler geleneğimize katkıda bulunarak yeni ufuklar

açacağına inanıyor ve bu ilim yolculuğunda Allah'tan bizlere muvaffakiyetler bahşetmesini diliyoruz.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel. *Kitabu'l-İlel*, akt. Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri. *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 6. baskı. 2018.
- Aksekili, Ahmed Hamdi - Kırbaçoğlu, M. Hayri. “Hâtemu'l-Enbiyâ Hakkında En Çirkin Bir İsnadın Reddiyesi = Refutation of the Ugliest Accusation Against Muhammad (A.S.)”. *İslâmî Araştırmalar* VI/2 (1992), 125-141.
- Aşıkutlu, Emin. *Hadiste Rical Tenkidi*. İstanbul, 1997. akt. Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri. *Alternatif Hadis Metodolojisi*. Ankara: Otto Yayınları, 2013.
- Babanzâde Ahmed Naim. *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi'nin Mukaddimesi*. Ankara: DİB, VI., 1980. akt. Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri. *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- Cassâs. *el-Fusûl fî'l-usûl*. Kuveyt, 1985. akt. Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri. *Alternatif Hadis Metodolojisi*. Ankara: Otto Yayınları, 2013
- Cezairi, Tahir el-. *Tevcihu'n-Nazar*, ts. akt. Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri. *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- Ebû Abdîrrahman Mukbil b. Hadî el-Vâdî'î. *Şer'iyetu's-Salât fi'n-Ni'âl*. Kuveyt: Dâru'l-Erkam, 1983. Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri. *İslam Düşüncesinde Sünnet: Eleştirel Bir Yaklaşım*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 15. baskı, 2018.
- el-Humeydî. *el-Musned*, ts. akt. Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri. *Alternatif Hadis Metodolojisi*. Ankara: Otto Yayınları, 2013.
- el-Leknevî. *el-Ecvibetu'l-Fâdile*, ts. akt. Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri. *Alternatif Hadis Metodolojisi*. Ankara: Otto Yayınları, 2013.
- en-Nesai. *es-Sunen*, ts. akt. Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri. *Alternatif Hadis Metodolojisi*. Ankara: Otto Yayınları, 2013.
- es-Sehâvi. *Fethu'l-Muğîs*. Hindistan, ? akt. Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri. *Alternatif Hadis Metodolojisi*. Ankara: Otto Yayınları, 2013.
- et-Tirmizî. *es-Sunen*, ts. akt. Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri. *Alternatif Hadis Metodolojisi*. Ankara: Otto Yayınları, 2013

- Hamidullâh, Muhammed. *Muhtasar Hadis Tarihi Ve Sahife-i Hemmâm b. Munebbih*. akt. Kırbaşıoğlu, Mehmet Hayri. *Alternatif Hadis Metodolojisi*. Ankara: Otto Yayınları, 2013.
- Hammade, Faruk. *el-Menhecu'l-İslami fi'l-Cerhi ve't-Tadil*, ts. akt. Kırbaşıoğlu, Mehmet Hayri. *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- İbn Ebî Hâtim. *Kitabu'l-Cerhi ve't-Ta'dil*. Haydarabad, 1952. akt. Kırbaşıoğlu, Mehmet Hayri. *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- İbn Hacer. *el-Matalibu'l-Aliye*, ts. kt. Kırbaşıoğlu, Mehmet Hayri. *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- İbn Hacer. *Tehzîbu't-Tehzib*, ts. kt. Kırbaşıoğlu, Mehmet Hayri. *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- İbn Teymiyye. *Mecmu'u Fetâvâ*, ts. akt. Kırbaşıoğlu, Mehmet Hayri. *Alternatif Hadis Metodolojisi*. Ankara: Otto Yayınları, 2013.
- Juynboll, Gualtherus Hendrik Albert. *Muslim Tradition*. Cambridge University Press, 1983. akt. Kırbaşıoğlu, Mehmet Hayri. *Alternatif Hadis Metodolojisi*. Ankara: Otto Yayınları, 2013.
- Karataş, Mustafa. *Rivayet Tekniği Açısından Hadislerin Artması Ve Sayısı*. İstanbul: MÜSBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1998. akt. Kırbaşıoğlu, Mehmet Hayri. *Alternatif Hadis Metodolojisi*. Ankara: Otto Yayınları, 2013.
- Kırbaşıoğlu, Hayri. "Allah'ın Kelâmı Olması Açısından Kur'an'ın Mahiyeti İle İlgili İhtilaflar". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28/1-4 (01 Ağustos 1986), 427-444.
- Kırbaşıoğlu, Hayri. "İbn Haldun'un 'Mukaddime'sinin Yeni Bir Tercümesi Üzerine (I)". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27/1-4 (01 Ağustos 1985), 363-398.
- Kırbaşıoğlu, Hayri. "İslam Ülkelerinin Dışa Bağımlılığının Teo-Politik Analizi". *Türkiye II. Ahlâk Şûrası: Siyaset ve Ahlâk "Büyük Ahlâkçı Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'nin Hatırasına"*, 22-24 Kasım 2013, Konya, 129-142.
- Kırbaşıoğlu, Hayri. "İslami İlimlerde Şafi'inin Rolü Üzerine". *İslamiyat* II/1 (1999), 15-35.
- Kırbaşıoğlu, Hayri. "Kur'an'da Mahallî ve Evrensel Değerler". *Kur'an'ı Nasıl Anlamalıyız? [Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri]*, 7-8 Haziran 1994, Gönülferah Otel, Çekirge / Bursa, 71-79.
- Kırbaşıoğlu, M. Hayri. "Çeviri Tenkitlerinde Metodumuz Ne Olmalıdır". *Kitap Dergisi* 37 (1990), 60-62.

- Kırbaçoğlu, M. Hayri. “Dinî Yayıncılıkta İlmihaller Ve Temel Dinî Bilgiler Meselesi”. *Türkiye I. Dinî Yayınlar Kongresi, 31 Ekim - 02 Kasım 2003 - Ankara*, 213-218.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. “Fazlur Rahman’ın Sünnet/Hadis Anlayışına Bir Katkı”. *İslam ve Modernizm Fazlur Rahman Tecrübesi*, 278-290.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. “Güvenmek İyidir Güvenmemek Daha İyidir -Geleneği Savunmayı Samimi Ehline Bırakınız-”. *İslamiyât VII/2* (2004), 129-142.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. “Hadis İlminde Metodoloji Sorunu”. *Sünnetin Dindeki Yeri*, 395-461.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. “Hadislerin Sübûtu Meselesi”. *Güncel Dinî Meseleler Birinci İhtisas Toplantısı (Tebliğ ve Müzakereler), 02-06 Ekim 2002*, 151-158.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. “Hadis/Sünnet İlminin Yeniden İnşası”. *Hadisin Dünyü- Bugünü ve Geleceği Sempozyumu (14-15 Ekim 1993)*, 13-22.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. “Hz. İsa’yı (as) Gökten İndiren Hadislerin Tenkidi”. *İslamiyat III/4-10* (2000).
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. “İmam Şâfi’î’nin ‘Risâle’sinin Hadis İlmindeki Etkileri”. *İslami Araştırmalar X/1-2-3* (1997), 87-99.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. “İslam Düşüncesinin Teşekkül Devrinden Bir Kesit ‘Ashabı’l Hadis’in Akaid Edebiyatı”. *İslâmî Araştırmalar 5* (1987), 79-89.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. “İslam ve İnsan Hakları Üzerine -Eleştirel Bir Bakış-”. *Yeni Türkiye IV/21* (1998), 274-280.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. “İslam’a Yamanan Sanal Şiddet: Recm ve İrtidad Meselesi”. *İslamiyat 5/1-1* (2002).
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. “İslam’ı Laikleştirme Girişimine Teolojik Katkının İmkânsızlığı Üzerine -İslâm’ın Özünde Laik Olduğu Yanılsamasının Analizi-”. *İslâmiyât VIII/3* (2005), 145-157.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. “İslâmî İlimlerde Metodoloji: Usûl Mes’elesi 2 - Alternati Hadis Metodolojisi”, 777-784.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. “İstismara Elverişli Münbit Toprak: Hadisler”. *İslamiyat III/3-7* (2000).
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. “Kadın Konusunda Kur’an’a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler = Main Critiques Directed to the Qur’an Regarding to the Status of Woman”. *İslâmî Araştırmalar V/4* (1991), 271-283.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. “Kemaleddin İbn’i Hümâm’ın Hadisçiliği”. *Kemaleddin İbn-i Hümâm’ın Hayatı, Eserleri ve İlmi Kişiliği Sempozyum Tebliğleri*, 25-32.

- Kırbaçoğlu, M. Hayri. “Klasik Sünnet Tanımlarının Eleştirisi ve Yeni Bir 'Sünnet Tanımı' Denemesi”. *İslâmî Araştırmalar* V/1 (1991), 21-37.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. “Kur'an ve İnsan Hakları Tartışmaları”. *Liberal Düşünce* II/5 (1997), 56-70.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. “Son Muhalifin İzinde: Yeryüzünün Son 'Göksel Muhalifi' Hz. Muhammed (sav)”. *Milel Ve Nihal: İnanç, Kültür Ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 34-49. <https://doi.org/10.17131/milel.505017>
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. “Soruşturma-II / Inquiry- II”. *İlahiyat Akademi* 1-2 (19 Ekim 2015), 325-329.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. *İslâmî Araştırmalar* I/1 (1986), 71-79.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. *İslamiyat* 5/2-4 (2002).
- Kırbaçoğlu, M. Hayri - Öztekin, Adil. “Çeşitli Boyutlarıyla Din İstismarı”. *İlahiyat Akademi: Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi* 3 (2016), 165-179.
- Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri. *Alternatif Hadis Metodolojisi*. Ankara: Otto Yayınları, 2013.
- Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri. “Hz. Peygamber Tasavvurunun Dönüşümü: Paradigmadan Paragon'a, Paragon'dan Kozmik İlke'ye”. *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu, Tebliğler, 19-20 Nisan 2001, Isparta*, 129-139.
- Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri. *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 6. baskı., 2018.
- Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri. *İslam Düşüncesinde Sünnet: Eleştirel Bir Yaklaşım*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 15. baskı., 2018.
- Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri. “Maun Suresi Kimler Hakkındadır”. *İlim ve Sanat* 18 (1988), 75-78.
- Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri. “Müteşabihat Konusundaki Yaklaşımların Değerlendirilmesi ve Yeni Bir Yaklaşım Önerisi”. *1. Kur'an Sempozyumu : Tebliğler, Müzakereler : 1-3 Nisan 1994*, 363-374.
- Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri. “«Müteşabiyat» Kavramı”. *İlim ve Sanat* 15 (1987), 72-79.
- Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri. “Rızaeddin bin Fahreddin: Akıl ile Kalbi Birleştiren Adam”. *Kazanlı Yenilikçi Alimler: Rızaeddin Fahreddin II* (2014), 128-170.
- Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri. “Sünnet'in Yeni Tanımının Yorumu = An Explanation of New Definition of the Sunna”. *İslâmî Araştırmalar* V/3 (1991), 154-164.
- Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri. “‘Sünni’ Deyiminin Ortayı Çıkışı”. *İslâmî Araştırmalar* II/6 (1988), 25-27.

- Kırbaşoğlu, Mehmet Hayri. “Şafii Arkeolojisinde Son Gelişmeler”. *Uluslararası İmam Şafii Sempozyumu, 7-9 Mayıs 2010*, 51-64.
- Kırbaşoğlu, Mehmet Hayri. “Tecdid’e ‘Evet’; Lakin Ortada Tecdid Edilecek Bir Din Kalırsa!” *Milel ve Nihal* 5/2 (01 Ağustos 2008), 75-86.
- Kırbaşoğlu, Mehmet Hayri. “Topçu’ya Şerh, Tarihe Not Düşmek! Bir Nurettin Topçu Denemesi: Fikir Dünyamızın Vagonsuz Lokomotif!” *Nurettin Topçu Sempozyumu, 15-16 Nisan 2016, Erzurum Tebliğler*, 203-214.
- Kırbaşoğlu, Mehmet Hayri. “Yenilikçi İslam Düşüncesi: Ümit mi, Risk mi? -Batılılaşma ve Gelenekçilik Arasında Üçüncü Yol: Yenilikçi İslam!-”. *İslâmiyât* VII/4 (2004), 47-70.
- Kırbaşoğlu, Mehmet Hayri. *İslâmiyât* VIII/3 (2005), 69-80.
- Kırbaşoğlu, Mehmet Hayri. *İslâmiyât* X/1 (2007), 139-160.
- Kırbaşoğlu, Hayri. “Kayıp Binyıl: İslam Dünyasında Hiyeroglifler ve Eski Mısır-Okasha El-Daly (Ukâşe Ed-Dâlî)”. *Şarkiyat* 14/2 (31 Ağustos 2022), 850-894. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.1178264>
- Kırbaşoğlu, Hayri. “Mukaddimeye Yazılan ‘Giriş’ Bir întihal mi? (II)”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27/1-4 (01 Ağustos 1985), 399-414.
- Kırbaşoğlu, Mehmet Hayri. “At Gözlüklerini Çıkararak Nebevi Sünnet’e Bakmak: Nano Gelenekten Makro Geleneğe -Bir Kitap Üzerine Notlar-”. *İlahiyat Akademi* 7-8 (20 Aralık 2018), 83-132.
- Kırbaşoğlu, Mehmet Hayri. “İslam Mezheb ve Fırkalarının Birbirine Yaklaştırılması Konusu”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30/1-4 (15 Temmuz 1988), 293-328.
- Koçyiğit, Talât. *Hadis Istılahları*. Ankara: AÜİF, 1980.
- Narin, İsmail - Süt, Abdulnasır. “Prof. Dr. M. Hayri Kırbaşoğlu ile ‘Problemlerimiz ve Çıkış Yolu’ Üzerine Söyleşi”. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (25 Ekim 2016).
- Rahman, Fazlur - Kırbaşoğlu, M. Hayri. “Filistin ve Genç Farûkî İle Anılarım (1958’den 1963’e kadar) = Palestine an My Experiences with the Young Faruqi 1958 to 1963”. *İslami Araştırmalar* IV/4 (1990), 295-300.
- Salih, Subhi es-. *Hadis İlimleri ve Istılahları*. Ankara: DİB, III., 1981.
- Şâtıbî, İbrâhim b. Mûsâ eş-. *el-Muvâfakat*. Kahire, ts.
- Yıldırım, Ahmet. “Tasavvuf Ehlinin Hadis Rivayeti ve Rivayet Usulleri Açısından Tasavvuf-Hadis Münasebeti”. *İslami Araştırmalar* Hadis-Sünnet Özel Sayısı (1997).

“Unutulan Sünnetlerimiz ve Namazda Sarık Takmak”. *Hakses Dergisi* 271 (Temmuz 1987).

